

T. C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

130131

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DEKİ NAZİ
PROPAGANDASI

Yüksek Lisans Tezi

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSYON MERKEZİ

Hazırlayan
Eva Vicdan AKTAŞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU

İZMİR, 2003

Yüksek Lisans “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’deki Nazi Propagandası” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

YÜKSEK LİSANS
DOKÜMANASYON
KURULU

... / ... / 2003

Eva Vicdan AKTAŞ

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün / / 2003 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Eva Vicdan Aktaş'ın II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Nazi Propagandası konulu tezi incelenmiş ve aday / / 2003 tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

**TEZİN ENSTİTÜYE TESLİMİ SIRASINDA VERİLECEK OLAN TEZ VERİ
FORMU**

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ
FORMU**

Tez No :

Konu No :

Üniv. No :

Tezin Yazarının

Soyadı : Aktaş

Adı : Eva Vicdan

Tezin Türkçe Adı : II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Nazi Propagandası

Tezin Yabancı Dildeki Adı : Nazi Propaganda in Turkey in the Second World
War

Tezin Yapıldığı

Üniversite : Dokuz Eylül

Enstitü : Atatürk İlkeleri ve İnkılap

Yıl : 2003

Tarihi

Tezin Türü : 1- Yüksek Lisans x

Dili : Türkçe

2- Doktora

Sayfa Sayısı : 130

3- Tıpta Uzmanlık

Referans Sayısı : 160

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU

Türkçe Anahtar Kelimeler :

1- Propaganda

2- Nazi Propagandası

3- II. Dünya Savaşı

4- Türkiye

İngilizce Anahtar Kelimeler :

1- Nazi Propaganda

2- Nazi Propaganda

3- The Second World War

4- Turkey

Tarih :

İmza :

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ABSTRACT.....	I
KISALTMALAR	II
ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	1-3
I – ALMANYA’DA NASYONAL SOSYALİZMİN YÜKSELİŞ NEDENLERİ	
A – SİYASAL NEDENLER	4-8
1 – I. Dünya Savaşı Sonrası Almanya’daki Politik Gelişmeler	
B – EKONOMİK NEDENLER	
1 – Tamirat Borçları Sorunu	8-11
2 – 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı	11-14
C – KÜLTÜREL ve İDEOLOJİK NEDENLER	
1 – Nazizmin Düşünsel Kökenleri	15-17
II – 2. DÜNYA SAVAŞI’NDA TÜRKİYE’DEKİ ALMAN PROPAGANDASININ FAALİYETLERİ	

A – PROPAGANDA TEŞKİLATININ YAPISI ve

ÖRGÜTLENME BİÇİMİ 18-23

B – KÜLTÜREL ALANDA NAZİ PROPAGANDASI

1 – Nazi Propagandası ve Türk Basını 23-37

**2 – Nazi Propagandasının Eğitim Alanındaki
Faaliyetleri 37-40**

C – 2. DÜNYA SAVAŞI'NDA TURANCILIK AKIMI ve

FAALİYETLERİ (1939 – 1943)

**1 – Irkçı-Turancı Düşüncenin 2. Dünya Savaşı'na
Kadar Olan Tarihsel Gelişimi 41-48**

**2 – 1940'lı Yıllarda Pan-Türkist Akımın Yükselişi
ve Faaliyetleri 48-55**

III – NAZİ ALMANYASI ile TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDAKİ

İLİŞKİLER (1939 – 1943)

A – SİYASAL İLİŞKİLER

**1 – Hitler'in İktidara Gelişinden Savaşın Başlangıcına
Kadar Olan Dönemde Türk-Alman İlişkileri
(1933 – 1943) 56-61**

**2 – “Garip Savaş” Döneminde Türk-Alman İttifakının
Kurulması ve Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık
Antlaşması'nın İmzalanması 61-67**

**3 – 1942 Yılından Almanya'nın Stalingrad Yenilgisine
Kadar Olan Dönemde Türk-Alman İlişkileri.....**

B – 2. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA NAZİ PROPAGANDASI ve PAN-

TÜRKİST AKIM ARASINDAKİ İLİŞKİ

**T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ İLMİLER FAKÜLTESİ
MÜHÜRÜ**

1 – Almanya’nın II. Dünya Savaşı’ndaki Turancılık

Politikası 71-81

C – EKONOMİK İLİŞKİLER

1 – Almanya’nın II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de

Ekonomik Hegemonya Kurma Çabaları 81-86

2 – II. Dünya Savaşı’nda Almanya ile Türkiye Arasındaki

Krom Sorunu 86-90

IV – 1943 SONRASI TÜRKİYE’NİN İÇ ve DIŞ POLİTİKASINDAKİ

DEĞİŞİMLER

A – TURANCILIK AKIMININ TASFİYE EDİLİŞİ

1 – Irkçılık-Turancılık Davası 90-100

B – TÜRKİYE’NİN ALMANYA ile DİPLOMATİK TEMASLARINI

KESMESİ 100-105

SONUÇ 106-107

KAYNAKÇA 108-119

EK – 1 120-122

EK – 2 123-125

EK – 3 126-128

EK – 4 128-130

**LC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ABSTRACT

In the World War II. Turkey not only was under the pressure of the Allied Powers but also struggled againsts political, culturel and economic efforts of Germany whose aim was to make Turkey as a part of war. This study develops the framework of the relationship between Turkey and Nazist Germany and how Germany effected Turkey in the fieldsof politics and culture dependig on this relationship. When Hitler came into power in 1933, Germany began to carry out revisionist politics in the foreign affairs. In this period, Germany tried to infulgence countries whose economy and army were weak in Balkans and Middle East according to its Lebensraum policy which include its all foreign affairs. Germany began to carry out propaganda activities in Turkey in order to control the Near East by using Turkey in 1933. Germany established a well organized and systematic organization and acclerated its activities by using press, schools and mass media to reach its own aims. Nazist Germany wanted Turkey to join the group of The Axis Powers in the war. In addition to this, Germany wanted to create suitable conditions in order to control Turkish market because of its importance of strategial place. In spite of all these efforts, German propaganda could not achieve to reach its main aims determined by war administration whose goal was to cause Turkey to support Germany.

KISALTMALAR

A.A.	: Anadolu Ajansı
a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
AÜ.SBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
OBİV	: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
s.	: Sayfa
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y	: Tarih yok
yay.,	: Yayınları

ÖNSÖZ

“2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’deki Nazi Propagandası” başlığı altında hazırlanan bu Yüksek Lisans çalışmam, Türkiye’nin oldukça sancılı ve kritik bir dönemi olan 2. Dünya Savaşı’ndaki iç ve dış politikasının belirli bir sürecine ışık tutmaktadır. Almanya’nın, bu dönemde, bir takım stratejik politikalar uygulayarak Türkiye’de nasıl bir propaganda faaliyetine girişmiş olduğu konusu hakkında zihnimde ciddi anlamda soru işaretleri vardı. Çalışmamın sonucunda bu soru işaretlerinin kaybolacağı yerde daha da çoğaldığını gördüm. Almanya’nın Türkiye üzerindeki faaliyetlerinin bir tablosunu oluşturmaya çalıştığım bu tezde özellikle basın taramasına geniş bir yer ayrılmıştır. Dolayısıyla, kaynaklar açısından da bakıldığında elimden geldiği kadar bu dönemdeki Türk basınını – özellikle Turancı yayınlar – incelemeye ve oluşturmaya çalıştığım bu tablonun içersine yerleştirmeye gayret ettim.

Oldukça yoğun ve sıkıntılı geçen bu çalışma dönemimde beni her açıdan destekleyen tez danışmanım Ahmet Mehmetefendioğlu’na kelimelerle ifade edemeyeceğim kadar minnettarım. Bu yoğun tempoda bana zaman ayırmayı başaran Melisa Urgandokur’a ve herşeyden önemlisi aileme sonsuz teşekkürler.

Eva Vicdan AKTAŞ

İzmir, 2003.

EC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSTON MERKEZİ

GİRİŞ

2. Dünya Savaşı'nda Türkiye, bir yandan müttefiklerin baskısına maruz kalırken, diğer taraftan da Almanya'nın kendisini savaşa sokmak için göstermiş olduğu siyasi, kültürel ve ekonomik manevralara karşı mücadele etmiştir. Yapılmış olan bu çalışma, Nazi Almanyası'nın Türkiye ile olan ilişkisi ve buna bağlı olarak Almanya'nın Türkiye'nin siyasi, kültürel, ekonomik yaşamına ne gibi etkilerde bulunduğu konusu çerçevesinde gelişmektedir.

Nazi Almanyası ile Türkiye arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, öncelikli olarak, Nazizmin Almanya'da hangi şartlar içinde doğduğu sorunsalının ele alınması gerekiyordu. Dolayısıyla ilk bölüm, Nasyonal Sosyalizmin Almanya'da ne tür siyasi, ekonomik ve kültürel şartların zorlamasıyla ortaya çıkmış olduğu konusuna ayrılmıştır. Regim bunalımı ve diğer nedenler yüzünden ekonomik bir çöküntü içersine girmiş olan Almanya, bir otorite arayışı içersine girmiş olduğu anda Hitler faktörü ve Nasyonal Sosyalist öğretisi kendini açığa vurmaya başlamıştır. Bir anlamda Nasyonal Sosyalizm, Versay Antlaşması'nın Almanya'yı kısıtlayıcı etkilerine ve bu durumu benimseyen siyasi iktidara karşı bir protesto hareketi olarak başlamıştır. Bu hareket, daha sonra izlenenecek olan yayılmacı dış politika anlayışıyla, Almanya'yı, 1. Dünya Savaşı'ndan daha büyük siyasi ve ekonomik yıkıma sürükleyecek süreci başlatmıştır.

Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişiyle Alman dış politikasında radikal bir değişim meydana gelmiş, Hitler, 1933'ten itibaren revizyonist bir dış politika anlayışı ortaya koymuştur. İzlenen dış siyasayı bütünüyle içine alan *Lebensraum* (Hayat Alanı) politikası gereğince Almanya, Balkanlar ve Ortadoğu'da iktisadi ve askeri yönden güçsüz ülkeler üzerinde siyasi nüfuz kurma mücadelesine girişmiştir. Bu mücadele çerçevesinde Almanya, özellikle Türkiye'yi çıkış noktası yaparak Yakınoğu'yu denetimi altına almak istiyordu. Buna bağlı olarak Almanya, 1933'ten itibaren siyasi, ekonomik ve kültürel alanda Türkiye'yi etkisi altına almak için propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Bu amaca ulaşabilmek için, çok geniş bir propaganda teşkilatı

kurarak, haberleşme araçlarını, okulları, basını kullanarak faaliyetlerine hız vermiştir. Almanya'nın Türkiye üzerindeki bu politikasının değerlendirildiği bu ikinci bölümde 2. Dünya Savaşı'ndaki Turancılık akımından da söz edilmektedir. Bu kısımda Türkiye'deki ırkçı ve Turancı akımın tarihsel gelişimi ana hatlarıyla ele alınmıştır. 1. Dünya Savaşı örneğinde görüldüğü gibi dış politikaya da somut olarak yansıyan Pan-Türkizm, Cumhuriyet döneminde, Türkiye'nin resmi ideolojisinin ve hükümet politikasının dışında kalmıştır. Savaş boyunca Almanya'nın Türkiye'ye uyguladığı politikaya paralel olarak 1940'lı yıllarda yükselişe geçen bir Turancılık akımına rastlanmaktadır.

Üçüncü bölüm, 1939-1943 yılları arasında Türkiye ile Nazi Almanyası ile olan ilişkileri çerçevesinde oluşmuştur. Türkiye, bu dönemde savaş dışı kalma ilkesine bağlı kalarak, değişen dengeler arasında kendi varlığını koruma mücadelesi vermiştir. Almanya, Türkiye'nin savaş dışı kalma tutumunu onaylamakla birlikte kazandığı askeri başarıların da etkisiyle özellikle 1941 sonrası, Türkiye üzerindeki baskısını giderek artırmıştır. Almanya'nın 1943'ten itibaren cephelerde yenilgiye uğramaya başlamasından sonraki amacı, Türkiye'nin müttefikler safında savaşa katılmasını engellemek ve Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesini sağlamak olmuştur.

2. Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İlişkileri incelenirken, Almanya'nın Türkiye'deki Pan-Türkist ülkü ve duyguların uyandırılması ve yayılmasını hedefleyen politikası önemlidir. Türk Hükümeti'ne resmen başvurarak Kırım ve Kafkasya'daki Türk kökenli halkların sorununun çözümü konusunda işbirliği öneren Almanya, diğer taraftan Turancı örgüt ve yayın organlarını da destekleyerek ikili bir amaç gütmüştür. Türkiye, dış politika konusundaki temel ilke ve tutumlara bağlı olarak Turancılık konusunda Almanya ile resmi kanallardan ilişki kurmaya yanaşmamış, bu konuda gayri resmi kanallardan ilişki kurma yolunu seçmiştir. Gerek Almanya, gerekse de Türkiye tarafından farklı amaçlar güdülerek bir "diplomasi silahı" olarak kullanılan Pan-Türkizm, 1942 yılının sonlarında Almanya tarafından desteklenen bir dış politika aracı olarak kullanılmaktan çıkmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise değişen güçler dengesine bağlı olarak, 1943 sonrası Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki farklılaşmalar ele alınmıştır. Savaşın gidişatı, 1943'ten itibaren Alman yenilgilerine paralel olarak müttefikler lehine

değişmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak Türk iç politikasında bir takım farklılaşmalar yaşanmış, Turancılık akımı tasfiye edilmeye başlanmıştır. Bu akımın tasfiye ediliş sürecine girmesi, Türk-Alman ilişkileri ve Türk dış politikasındaki değişimle doğrudan bağlantılı olmuştur.

Türkiye, Almanya'nın yenilgisinin kesinleştiği zamanda da uyguladığı denge politikası gereği, müttefiklerin yanında yer alarak Almanya ile diplomatik bağlantılarını kesmiş, ardından, 23 Şubat 1945'te de Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

I - ALMANYA'DA NASYONAL SOSYALİZMİN

YÜKSELİŞ NEDENLERİ

A - SİYASAL NEDENLER

1-1. Dünya Savaşı Sonrası Almanya'daki Politik Gelişmeler

1918 sonlarına doğru Almanya'da görülen içsel bunalım ve çalkantılar aslında dünyadaki gelişmelerden soyutlanabilir türden değildir. Rusya'da yaşanan 1917 Bolşevik Devrimi ve Avrupa ülkelerinde komünist partiler oluşturmaya yönelik çalışmalar, o dönemin uluslar arası konjonktürünü şekillendiren önemli olaylardı¹. Eylül 1918'de Ludendorf ve Hindenburg'un en kısa zamanda bir silah bırakışmasının yapılması konusunda ortak bir görüş belirtmeleri üzerine Ludendorf, Hükümetin geniş bir tabana oturtulması görüşünü ortaya attı. Bunun üzerine Kayzer, Max Von Baden'i şansölyeliğe atadı. Bu olay ilk Parleментар Alman Hükümetini ortaya koymakta ve Meclisin (Reichstag) çoğunluk partisine ait olan milletvekillerinin devlet müsteşarlığına davet etmekteydi. Daha sonra çıkan bir yasa ile Kayzer'in yetkileri sınırlandırıldı².

Silah bırakışmasının hemen ardından Wilhelmshaven'de ayaklanmalar başladı ve kısa bir sürede Kiel, Lübeck, Hamburg ve Luxhaven'e sıçradı. 3 Kasım'da Kiel'de donanma askerleri sosyalistlerin kışkırtmasıyla ayaklanarak "*Bahriyeliler Konseyi*"ni kurdular³. 7-8 Kasım gecesi de Münih'te İşçi ve Askerler Konseyi kuruldu. Devrimcilerin başkaldırısı büyük bir hızla Almanya'nın diğer büyük şehirlerinde de patlak veren ayaklanmalarla birleşti. Münih'te Kurt Eisner liderliğinde kentin tüm sendikacıları ve sosyalistleri "*Bavyera Cumhuriyeti*"ni kurdular.

¹ İbrahim Canpolat, *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası*, Ezgi Kitabevi yay., Bursa, 1991, s.

² Efgan Canşen, *Hitler'den Torunlarına*, Göçebe yay., İstanbul, 1997, s. 16.

³ Fahir Armaoğlu, *20.YY. Siyasi Tarihi*, Alkım yay., İstanbul, 1991, s. 143.

Sonuncu krallık şansölyesi Prens Max Von Baden ve Sosyalist Demokrat Partisi'nin lideri Friedrich Ebert, monarşiyi kurtarabilmek için boşa emek harcadılar. Monarşi artık savaşı kaybetmişti. Kral, Almanya'nın başına gelmiş tüm felaketlerin sembolü olarak görülmekteydi. Kral 2.Wilhelm 29 Ekim 1918'de Berlin'i terkederek Hollanda'ya sığındı. 9 Kasım 1918'de Başbakan Max Von Baden, imparatora danışmadan 2.Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etti⁴.

2.Wilhelm'in Hollanda'ya kaçmasıyla monarşik devlet yapısına bir darbe daha indirilmiş oldu. Bundan sonra Ebert, Scheidemann ve Landsberg, *Sosyal Demokrat Parti Almanya* (SPD) 'nin Hasse, Dittmann ve Barth, *Bağımsız Sosyal Demokrat Parti Almanya* (USDP)'nin temsilcileri olarak geçici bir hükümet kurdular. Bu iki partinin adları sosyal demokrat olsa da amaçları farklıydı. SPD'nin amacı, batı tarzı genel, eşit, gizli ve doğrudan seçimle oluşan kurulu meclisin çağrılmasıyla demokratik parlamenter hukuk devleti inşa etmektir. Buna karşılık USDP'nin amacı Rusya'da Bolşeviklerin yaptıkları gibi şiddet yoluyla bir devlet kurmaktır⁵.

1918 Kasımından sonra Alman siyasal yaşamına Sosyal demokratlar egemen oldular. Rusya'daki Bolşevik rejiminin de kışkırtmasıyla komünistler de bu karışıklıklarda aktif bir rol oynuyordu. Bu atmosfer içindedir ki başlarında Almanya'nın büyük siyasi propagandacılarından Karl Liebknecht ile Rosa Lüksemburg'un bulunduğu Alman Sosyal Demokratları 29 Aralık 1918'de Berlin'de yaptıkları bir kongrede "*Alman Komünist Partisi*" (Komunistische Partei Deutschlands-Spartakus-bund) 'ni kurdular⁶. Karl Liebknecht ve Rosa Lüksemburg'un önderliğinde gün geçtikçe güçlenmeye başlayan *Spartakist* hareketi Berlin'de genel grev başlatıp komünist darbe yapmak istedi. 4 Ocak 1919'da başlayan ayaklanma on gün kadar sürdü ve grev 13 Ocak'ta hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldı. Komünist liderlerden Liebknecht ve Lüksemburg öldürüldü⁷.

19 Ocak'ta Ulusal Kurucu Meclis seçimleri yapıldı .Seçim sonucunda Sosyal Demokrat Parti (SPD) meclisin en güçlü partisi olarak kaldı (%37.9). 6 Şubat 1919'da Kurucu Meclis, Weimar kentinde toplandı. Friedrich Ebert oyların dörtte üçünü alarak

⁴ A. g. e., s. 144.

⁵ Efgan Canşen, a. g. e., s. 18.

⁶ Fahir Armaoğlu, a. g. e., s. 155.

⁷ William L.Shirer, *Nazi İmparatorluğu*, I, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 84.

Cumhurbaşkanı oldu. Altı aylık bir tartışma sonucunda 31 Temmuz 1919'da parlamentodan çıkan ve 31 Ağustos'ta cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilen yeni Alman Anayasası, kağıt üzerinde 20.yüzyılın en liberal ve en demokratik, metin olarak da en yetkin belgesiydi⁸. Amerikan, Fransız ve İsviçre anayasalarından esinlenilerek hazırlanan Weimar Anayasası, iki meclisli parlamento, nisbi temsil ve eyaletlerin federe yetkilerini öngörmekteydi.

Weimar Anayasası ile ilk defa demokratik bir düzene kavuşan Almanya, kurulmak üzere olan cumhuriyetin geleceğini belirleyen bir olayla karşılaştı. Bu olay, Almanlar için altından kalkılması imkansız, çok ağır barış şartları yükleyen *Versay Antlaşması*'dı. Sınırsal, ekonomik, mali şartların ötesinde Almanya için en korkunç olanı savaş suçlularının teslim edilmeleri ve mecburi "*231.madde*"ydi⁹. Almanya'nın savaştan sorumlu ve suçlu tutulması, Hindenburg, Ludendorf gibi 895 önemli kişinin müttefiklere teslim edilmesinin istenmesi Almanların büyük tepkisine yol açtı¹⁰.

İtilaf devletlerinin Almanya'ya danışmadan kararlaştırdıkları *Versay Antlaşması*'nın maddeleri 7 Mayıs'ta Berlin'de yayınlandı. Antlaşmayı protesto etmek ve Almanya'nın antlaşmayı imzalamasının önlemek amacıyla gösteriler yapıldı. Geçici cumhurbaşkanı Ebert ile hükümet, antlaşma maddelerini *gerçekleştirilemez ve tahammül edilmez* bulduklarını resmen açıkladılar. 28 Haziran 1919'da Alman basınının "*Diktat*" adını verdiği 440 maddelik antlaşma uyarınca;

-Almanya, Alsace-Lorraine bölgelerini Fransa'ya geri verecek, fakat Saar bölgesinin kesin olarak hangi devlete bağlanacağı 15 yıl sonra yapılacak plebisitle belirlenecekti.

-Polonya'ya Poznan ve Batı Prusya verildi¹¹.

-Almanya, Avusturya , Polonya ve Çekoslavya'nın bağımsızlıklarını tanıdı ve Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi yasaklandı.

⁸ A. g. e., s. 87.

⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi , Ankara, 1989, s. 293.

¹⁰ Bu savaş suçu maddesi, Mart 1920'de bazı generallerin sağcı bir hükümet darbesi yapmaları için bir fırsat oluşturmuştur. " Kapp Darbesi "adıyla bilinen bu hareket için bkz.Fahir Armaoğlu, a. g. e., s. 156.

¹¹ Almanları en çok kızdıran maddelerden biri de buydu. Çünkü bu maddeye göre Polonya'nın anavatandan bir koridorla denize çıkması için Doğu Prusya'nın anavatandan ayrılması öngörülmüştü. Bu konuda bkz.William Shirer, a. g. e., s. 87.

-Almanya bütün denizaşırı topraklarından vazgeçecek,sömürgelerde Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında "Mandater Sistem" kurulacaktı.

-Almanya zorunlu askerlik sisteminin olmadığı 100 bin kişilik sınırlı bir orduya sahip olacaktı.

-Tamirat borcu adı altında savaş tazminatı ödenecekti¹².

Antlaşmanın tüm metni Alman kamuoyuna açıklandıktan sonra protesto gösterileri birbiri ardına gelmeye başladı. Dönemin *Scheideman Hükümeti* antlaşmayı imzalamamak için geri çekildi. Şartları oldukça ağır olan Versay Antlaşması, Almanya'nın faşizme kaymasında önemli bir etken olmuştur. 1. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da üstünlük kurma mücadelesine girişen Almanya, Versay Antlaşması'yla birlikte ikinci derecede bir devlet konumuna düşmüştür¹³. Antlaşma, Almanların gözünde galip devletler tarafından hazırlanmış bir dayatmaydı. Alman halkı için kendilerini alçaltan bu antlaşma aynı zamanda kışkırtıcı bir rol de oynamıştır. İleride görüleceği gibi Hitler faktörünün de çıkış noktasını bu antlaşma oluşturacaktır. Hitler'in iktidara geldiği ilk günden beri hedefi Almanya'yı Versay kısıtlamalarından kurtarmak olmuştur.

Versay Antlaşması'nın kararı gereği Alman ordusundaki asker sayısı 31 Mart 1920'ye kadar 100 bin kişiye indirilecekti. Bu da binlerce askerin ve bir çok subayın sokağa atılması demekti. Bu durum, savaşta Almanya için savaşmış ve kendisine Baltık bölgesinde yerleşim sözü verilmiş olan " Erhard Tugayı "nda büyük bir nefret uyandırdı.

Gönüllü askerler ve silahlı kuvvetlerin yüksek rütbeli komutanları ile işbirliği içerisinde olan sağ cephe, 1919-1920 kışında, toplumsal konumlarının sarsılmasına sessiz kalamayacaklarını göstermeye başladılar. Sağ cephenin lideri Wolfgang Kapp'tı.

13 Mart 1920'de Wolfgang Kapp ve Erhard Tugayı, Berlin'de yönetimi ellerine geçirerek Kurucu Meclis'i dağıttıklarını ve Weimar Anayasası'nı ortadan

¹² Versay Antlaşması'nın maddeleriyle ilgili olarak bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası* , İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 403.

¹³ Sina Akşin, "*Faşizm Üzerine Genel Gözlemler*", *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar*", Aybay yay., İstanbul, 1994, s.19. Ayrıca bkz. Geoerges Langlois, *20.YY Tarihi* , Nehir yay., İstanbul , 2000, s. 80.

kaldırdıklarını açıkladılar. Bu darbe girişiminde hükümet, ordu tarafından kendi haline bırakıldı ve Berlin'i terketme kararı alarak önce Dresden'e daha sonra da Stuttgart'a yöneldi. İktidarı birdenbire avucunun içinde bulan Kapp, birkaç kişiyi tutuklamak ve bazı açıklamalarda bulunmak dışında eline geçirdiği bu fırsatı değerlendiremedi. Bu sırada Berlin'de bir genel grev başladı.Kenti ıssızlığa terkeden bu grevin başlamasından sonra ne yapacağını şaşırarak Kapp,hükümet ile anlaşmaya çalıştı.Hükümet onunla anlaşmaya yanaşmayınca,17 Mart 1920'de geri çekildiğini açıkladı ve İsveç'e kaçtı.Bu kaçıştan sonra hükümetin otoritesi yeniden kuruldu¹⁴.

Kapp Darbesi tarihsel açıdan cumhuriyet ile ordu arasındaki çelişkili ilişkileri göstermesi açısından çok önemlidir. O zamana kadar silahlar yalnızca sola karşı çevrilmişlerdi. Kapp Darbesi'nde ise iktidar sağ tarafından da tehdit edilmiş oldu. Başarısızlıkla sonuçlanan darbe, Almanya'da militarist hareketlerin başladığının göstergesiydi.

B-EKONOMİK NEDENLER

1-Tamirat Borçları Sorunu

Savaşın sona ermesinden sonra Almanya ve müttefikler arasındaki en önemli sorun “ savaş tazminatı ”ydı. Versay Antlaşması'ne göre Almanya, müttefik ve ortak devletlerin sivil halkına ve mallarına yaptığı zararları da ödeyecekti ki, savaş tazminatının adı bu suretle “*tamirat borcu*”na çevrilmiş olmaktaydı. Tamirat borcunu müttefikler, özellikle Fransa, Almanya'yı etkisiz hale sokabilmek için bir araç olarak görmüş ve bunun için de borç son derece yüksek tutulmuştu. Gerçekçi olmayan bu borçlar sonunda çok az bir ödeme ile sıfıra ulaşmıştır.

Tamirat borçlarını tesbit etmek için müttefikler arası bir komisyon kurulmuştu. Komisyon, Ocak 1921'de borcun miktarını 56 milyar dolar olarak tesbit etti. Almanya'nın bu miktara itiraz etmesinin sonucunda borç 33 milyar dolara indi. Müttefiklerin baskısı karşısında Almanya, borcun ilk taksidi olan 250 milyon doları

¹⁴ Efgan Canşen, a. g. e., s. 22-24.

ödedi. Fakat bu, bundan sonraki üç yıl içinde Almanya'nın para olarak ve tam olarak ödeyeceği son taksidi de teşkil etti¹⁵.

Çünkü bu tarihten itibaren Almanya'da ekonomik kriz ilk hızını almaya başladı. Bir süre sonra müttefikler Almanya'nın belirlenen miktarı ödeyemeyeceğini anladılar. Almanya, bu durumu kendi lehine kullanmayı bilmiş ve yıllarca süren tartışmalar Alman dış politikasının gündemini oluşturmuştur¹⁶.

Savaş sırasında başlayan paranın değer kaybı tüm planları alt üst etti. Nüfusun büyük bir bölümü, özellikle Alman orta sınıfı hızla yükselen enflasyon yüzünden tüm rezervlerini ve tasarruflarını kaybetti. Enflasyon, eski markın geçerlikten kaldırılmasına ve yeni bir parasal birimle belirlenen Reichmark (RM) la değiştirilmesine yol açtı. Ocak 1923'te 1 dolar 18 bin marka eşitti. Kasım ayında ise 1 dolar 4 milyar mark oldu. Sonradan bu miktar trilyonlara kadar çıktı¹⁷.

Almanya'nın barış antlaşması gereği ödeyeceği tazminatların sonucu olarak Almanya, yurt dışında yatırmış olduğu sermayelerin tümünü yitirdi. Yabancı ülkelere karşı Alman borçlanması kabarması sonucu oluşan ezici faiz yükü Almanya'yı ekonomik bir bunalıma sürükledi. Enflasyon, Alman toplumunun yaşam düzeyinin düşmesine neden olduğu gibi toplumsal ve ekonomik açıdan büyük zararları beraberinde getirmiştir. Örneğin, Almanya'da 1919'dan 1923'e kadar siyasal olmayan 224 bin intihar vakası saptanmıştır.

Sabit gelirli kesimin satın alma gücü sıfıra indi. Satın alma gücüyle yitip giden bir şey daha vardı. O da, halkın Alman ekonomik yapısına olan inancı. Almanlara göre bu feleketin suçlusu, düşmana teslim olan, tamirat yükünü kabul eden Demokratik Cumhuriyet'ti. Hükümet, halk kitlelerinin düşeceği sefaleti göz önünde tutmadan kendi çıkarlarını düşünen büyük sanayicilerin teşvikiyle, devleti kamu borçlarından kurtarmak, tamirat borçlarını ödemedi kaçmak amacıyla paranın değerini yitirmesine bile bile göz yumdu.

¹⁵ Fahir Armaoğlu, a. g. e., s.157-162.

¹⁶ İbrahim Canpolat, a.g.e., s.38.

¹⁷ Charles Bettelheim, Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi, Savaş yay., İstanbul, 1982 , s. 6.

Halk bu sefil ve umutsuz durumda olup bitenlerden cumhuriyeti sorumlu tutuyordu. Tüm bunlardan Adolf Hitler ustalıkla yararlanmasını bildi. Halkı cumhuriyete karşı kışkırtarak protestosuna şu şekilde devam ediyordu:

“ Sefaletimiz daha da artacak , alçaklar işlerini yola koyacaklar. Neden? Çünkü devletin kendisi hırsız!.. Eğer halk bir yanda milyarlar dururken açlıktan ölmekten korkuyorsa şu sonuca varmalıdır. Genellikle halkı dolandırma fikri üzerine kurulmuş bir devlete artık boyun eğemeyiz. Biz bir diktatörlük istiyoruz ”¹⁸.

Başıboş sürüp giden enflasyonun yarattığı zorluklar ve kararsızlıklar milyonlarca Almanı kötü bir sona doğru sürüklüyordu. Ülke içinde oluşan çeşitli ayaklanmalarla Weimar Cumhuriyeti sorunlu bir döneme girdi. Siyasi şiddet Almanya'ya tamamen hakim oldu. 350'den fazla siyasi cinayet, ayrılıkçı hareketler ve her yönden gelen şiddet yaygınlaşarak arttı. Bozulan ekonomik yapıyla birlikte bu karmaşa ortamı toplumu olumsuz bir şekilde etkiledi¹⁹.

Yüksek orandaki enflasyonun yarattığı zorluklar ve kararsızlıklar Almanların yıllarca Hitler'in peşinden sürüklenmelerine neden olacak süreci başlattı. Hitler, Almanların “führer (önder) ”i olmaya çoktan hazırды. 1923'teki anarşik şartların cumhuriyeti devirmek için bir daha ele geçmeyecek bir fırsat yarattığını düşündü. Hitler'in amacı artık belliydi. Amaç, cumhuriyeti ortadan kaldırmak ve Versay Antlaşması'nı geçersiz hale getirmektir. Bu nedenle 1923'te Münih'te “Birahane Darbesi”adıyla bilinen bir darbe yapmak istedi. Bu darbenin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra 6 ay hapse mahkum edildi. Hapiste kaldığı süre boyunca ileride kuracağı *Alman İmparatorluğu*'nun temellerini oluşturacak olan kitabı **Mein Kampf** (Kavgam)'ı yazdı²⁰.

Başarısız darbe girişimi bir fiyaskoyla sonuçlandığı halde Hitler, bir çok kişinin gözünde artık bir kahramandı. 1924'ten itibaren Alman ekonomisinde kısa

¹⁸ William Shirer, a. g. e., I, s. 93.

¹⁹ Georges Langlois, a. g. e., s. 104.

²⁰ İlk cildi Landsberg hapishanesinde, ikinci cildi ise 1925-1926 yılları arasında yazılan bu eser, Hitler'in Viyana'da öğrendiği görüşlerin bir sentezi, yeni Almanya'nın nasıl kurulacağı ve devletin nasıl örgütleneceğinin bir göstergesiydi. 1925'te 9473 adetle başlayan satış eğrisi, Hitler'in iktidara geçtiği 1933'te 1 milyon, 1940 yılında ise 6 milyon adete çıkmıştır. Nazi rejimi zamanında İncil'den başka hiçbir kitap kavgam kadar satmamıştır.

sürekli bir düzelme yaşandı. Bu gelişmede dış yatırımların önemli bir payı olmuştur²¹. Ayrıca tamirat borçları “*Daves planı*” ile daha makul bir düzene sokulmuştu. Yüksek enflasyon durmuş, Amerika’dan sermaye akımı başlamıştı. Alman halkı, altı yıllık gerginlik, karışıklık ve çöküntüden sonra ilk kez gündelik yaşamlarına dönmeye başlamışlardı. Sosyal Demokratlar genel seçimde oyların %30’unu alarak cumhuriyetin en kuvvetli partisi olmuşlardı. Nazilerin ise, Nasyonal Sosyalist Alman Hürriyet Hareketi adı altında kuzeydeki ırkçı gruplarla birlikte aldıkları oy sayısı Mayıs 1924’te 2 milyonken, Aralık’ta 1 milyona düştü. Bu dönemde Nazizim kaybedilmekte olan bir dava gibi görünüyordu.

2-1929 Dünya Ekonomik Bunalımı

1920’lerin sonlarına doğru başgösteren uluslar arası ekonomik kriz, altın yılların uzun süre yaşanmasına engel olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı yalnız kapitalist gelişmiş dünyada değil, gelişmemiş ülkelerde de büyük yıkımlara yol açtı. Hammadde fiyatlarının düşmesiyle gelişmemiş ülkeler de bu felaketten nasiplerini aldılar. Almanya’da bunalıma son vermek için önceleri uygulanan deflasyoncu önlemler bunalımı büsbütün artırdı²². Ekonomik bunalımla birlikte işsiz sayısı 1929 yılı başında 3 milyonu aştı. İlkbaharda iflas eden firmalar büyük bir hızla çoğalıyordu. Dünya ticaretindeki ani gerileme, iç ekonomiyi ihracat yoluyla ayakta tutma umutlarını da suya düşürüyordu. Toplanan vergilerin azalmasıyla bunalımın yükünün hangi sınıflara yüklenmesi gerektiği konusunda hükümet içindeki muhafazakar ve sol kanat arasında sert tartışmalar oluyordu. İlk Hitler tehdidinin meydana gelmesi 1929 kriziyle birlikte olmuştur. Bu büyük buhran, Hitler için büyük bir fırsat oldu. Alman halkının çöküş ortamında umut kıvılcımlarına sarılma eğilimini farkederek Hitler, bu krizi kendi lehine çevirmeyi bildi²³.

Mart 1930’da Hermann Müller kabinesinin düşüşünden sonra yerine Brüning geçti. Hindenburg’un otoriter planlarına ve ordunun desteğine sahip olan Brüning, başbakan olduktan sonra bazı tedbirleri uygulamaya koymayı planladı. Bu tedbirleri parlamentodan geçiremeyeceğini anlayınca Hindenburg’dan Anayasanın 48. maddesini

²¹ İbrahim Canpolat, a. g. e., s.38

²² Sina Akşin, a. g. m., s.18.

²³ Claude David, Hitler ve Nazizim, İletişim yay., İstanbul, 1991, s. 21.

uygulamasını ve mali tasarıyı cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yürütmeye koymasını istedi²⁴.

Bu durumda parlamento kararın geri alınmasını isteyince Brüning de Hindenburg'a parlamentoyu dağıtmasını ve seçime gidilmesini teklif etti. Eylül'de seçimin yapılması kararlaştırıldı. Bu arada Hitler yoğun bir seçim kampanyasına girişti. Bu kampanya milyonlarca umutsuz insanı etkiledi. Bunun sebebi, Hitler'in kampanya boyunca Almanya'yı yeniden güçlendireceğini, tamirat borçlarını ödemeyeceğini, Versay Antlaşması'nı yırtıp atacağını, yahudiler başta olmak üzere tüm tefecileri dize getireceğini, her Alman yurttaşına iş ve ekmek sağlayacağını vaat etmesiydi²⁵.

Hitler,bütün sınıfları bünyesinde toplamayı planlıyordu. *“Ben ötekiler gibi mutluluk ve refah vaat etmiyorum”*diyordu. Nazi basını ise şunlar yazılıydı: *“Hayatımda hiçbir zaman bu günlerde olduğum kadar sevinçli ve rahat olmadım. Çünkü acı gerçek, halkı aldatan Marksistlerin görülmemiş dalaverelerine, yalanlarına ve ihanetlere karşı tüm Almanların gözünü açmıştı”*²⁶.

Yapılan seçimlerde, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) tahmin ettiğinin iki mislinden daha fazla oy aldı ve parlamentonun en büyük ikinci partisi konumuna geldi. Bu sonuç Weimar cumhuriyeti için tam bir hüsrandı. Seçimin sonucu Almanya dışında da endişe verici olarak nitelendirildi. Bundan dolayı özelleştirme, eyaletler ve belediyeler için verilmiş olan kısa vadeli yabancı krediler geri çekildi.

Ekonomik krizin sert rüzgarı Almanya'da bir kez daha esmeye başlamıştı. Bu krizin Almanya'yı sarsan ikinci dalgası Mayıs ve Temmuz 1931'de oldu. Viyana'daki Credit-Anstalt Bankası'nın iflası ve hemen ardından da Darmstaedtler National Bank'ın ödemeleri kesmesiyle, uluslararası ödemeler mekanizması tam anlamıyla koptu. Bu durumda ABD Başkanı Hoover'in teklifiyle, ulusal ekonomilere kendilerini tasarlama

²⁴ Almanya'da diktatörlüğe giden kapıyı Weimar Anayasası'nın 48. maddesi açmıştır. Bu maddeye göre cumhurbaşkanı, anayasal bir çıkmazda sıkıyönetim yetkileriyle donanıyordu. Ancak, bu maddeye cumhuriyetin son yıllarında başvuruldu. Yürütme erki madde 48'den yararlanarak özgürlükleri önemli ölçüde kısımış, çözüm bekleyen toprak reformu, toplumsal haklar ele alınamamıştı. Yeni cumhuriyetin nisbeten barışçı döneminde bu çatışmalara uzlaşılıyla bir çözüm aranmak istenmişse de siyasi yelpazenin bir kanadı sağ eylemciliği, cumhuriyetçi hukuk anlayışının üstünde tuttu. Bu konuda bkz. Türkkaya Ataöv, 2. Dünya Savaşı, Birey ve Toplum yay., Ankara ,1985, s. 9.

²⁵ Efgan Canşen, a. g. e., s. 55.

²⁶ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, III, İletişim yay., İstanbul, 1986, s. 854.

olanağı sağlamak amacıyla bütçe, borç ödemeleri bir yıl için durdurulmuş, ancak “Hoover Maratoryumu” denen bu tedbir de bunalımı hafifletmemişti²⁷.

1931 yılı, beş milyonluk işsiz ordusu, iflas durumuna gelmiş orta sınıfla, borçlarını ödeyemeyen köylüleriyle, çalışamaz durumda parlamentosuyla, güçlükler içinde çabalayıp duran hükümetiyle geçip giderken Nazi şefleri artık daha fazla bekleyemeyeceklerine inanmaya başladılar. Bu olumsuz şartlar altında Almanya’da doğan Nasyonal Sosyalizmi iktidara getiren siyasal konjonktür ekonomik konjonktürden ayrılmaz, ama ekonomik konjonktür de tek başına etkili olan bir güç değildi. Rejim bunalımı ve yöneticilerin güçsüzlüğü yüzünden işsizlik ve sefaletle mahkum olmuş yığınların hoşnutsuzluğu Nazizmi iktidara getirdi. Bir anlamda Nasyonal Sosyalizm, Versay Antlaşması’nın alçaltmalarına ve bu durumu benimseyen politikacılara karşı bir protesto hareketi olarak başladı.

Politik belirsizliğin yarattığı bezginlikten dolayı insanlar bir düzene, katı bir iradeye, başlarına geçecek bir lidere ihtiyaç duymaktaydılar. Halkın istediği yeni bir oluşumdu: Partisiz demokrasi, Hitler’de gördükleri gibi popüler lider kişilik ve Almanya’nın tekrar birleşmesi, eskisi gibi güçlenme isteği. Nasyonal Sosyalist hareket, Almanya’nın birliği istencini, eski devletlerden kalmış çeşitli “ülke”lerin ve çeşitli özgür kentlerin bir parlamentoya, bağımsız bir hükümete ve Reich karşısında diplomatik temsilcilere sahip olarak, her birinin özel hukuksal ve yönetsel statüden yararlandıkları Reich toprakları üzerinde bile gerçekleşmemiş bulunan Almanya’nın birliği istencini de dışa vuruyordu²⁸.

Alman halkı, Versay Antlaşması’nın kendilerini baskı altına alan uygulamalarından bir an önce kurtulmak istiyordu. Hitler, partileri ortadan kaldırdığında bir çok seçmen O’na destek verdi. Nasyonal Sosyalizm ve Hitler hareketinin başarısı, propagandalarının her yöne çevrilebilmeleri, savaşın sona ermesi, enflasyon ve kriz yüzünden tüm mal varlıklarını kaybeden insanların Nasyonal Sosyalist saflara çekilebilmesinden kaynaklanmaktaydı. Hitler, ekonomik açıdan çökmüş, yaşamdan herhangi bir beklentisi kalmamış insanlara çalışma imkanı verdi.

²⁷ Efgan Canşen, a. g. e., s. 56.

²⁸ Charles Bettelheim, a. g. e., s. 21-22.

Nasyonal Sosyalistlerin “Büyük ve güçlü Almanya” vaatleri kitleler tarafından kayıtsız şartsız ciddiye alınarak benimsendi. Bu hareket, büyük bir bölümü işsizliğe bırakılmış yığınların bıkkınlığında kendisine siyasal bir temel bulmuştur. Nasyonal Sosyalizm özellikle, liderlerinin güçlülere bir çözüm önermekte ya da etkili bir eylem uygulamadaki yetersizliğinden bıkmış bulunan işçi yığınlarının bir bölümü karşısında da yankı buldu²⁹.

Hitler, Almanları Versay Antlaşması’nın adaletsizliğine yürekten inandırmıştı. Bu antlaşma, kitleleri harekete geçiren belli başlı olaylardan birisi oldu. Bunca propagandadan sonra Hitler’e karşı büyük bir tepki olmamasını iki nedene bağlayabiliriz. Birincisi, Hitler başarısız darbe girişiminden bir ders çıkarmıştı. İktidara anayasal yollardan ve hukuka uygun bir biçimde ilerleyecek, sonra istediği totaliter devleti kuracaktı. İkincisi, Alman politikasında hala belirli bir ağırlığa sahip tutucular, Nazileri kullanarak politikalarına daha geniş bir destek toplamak istediler .Almanya’da ekonomik bunalımın etkisiyle fakirleşen orta sınıfın insanı ve gençleri, Nazilerin saflarında büyük bir amaç birliği, etkili bir “ hoş geldin ” buldular³⁰. Orta sınıfın desteğinin yanı sıra kapitalistlerin de sistemli olarak Hitler’e yardım ettikleri unutulmamalıdır. Naziler zamanla “ devlet içinde devlet ” biçiminde örgütlenmeye başladılar. Nazizmin ideolojisi kadar örgüt ve yöntemleri de önce Alman generallerini, sonra da askeri-endüstriyel kompleksi etkiledi³¹. Hitler’in partisi Alman tekelleri için oldukça önemli işlevleri yerine getirmiştir. Nazizm, ülkeyi yeniden güçlendireceğini, ülkedeki devrimci hareketi engelleyeceğini ve Alman emperyalizmine yeni fetih ve saldırı yolları açacağını vaat ediyordu. Böylece bütün gerici siyasi güçler Nazilerin yanında yer almaya başladılar³². Tüm sınıf ve tabakaların çıkarlarının üstünde yer aldığı izlenimini uyandırmaya çalışan Parti’nin adının içinde yer alan “ işçi ” kelimesi partinin bileşimini ve siyasetini açıklamaya yetmiyordu. Bir yandan ulusal olduklarını iddia eden Naziler, daha sonra izledikleri yayılmacı dış politikalarıyla Almanya’yı 1918 yılından daha büyük siyasi ve ekonomik yıkıma sürüklediler.

²⁹ Efgan Canşen, a. g. e., s. 58.

³⁰ Oral Sander, a. g. e., s.41.

³¹ Türkkaya Ataöv, a.g.e., s.12.

³² Vilnis Sipols - Mihail Haalamof, İkinci Dünya Savaşı’nın Nedenleri, Ağaoğlu yay., İstanbul, 1975, s. 17-18.

C-KÜLTÜREL ve İDEOLOJİK NEDENLER

1-Nazizmin Düşünsel Kökenleri

Nasyonal Sosyalizmin ortaya çıkışında ekonomik ve siyasal şartlar kadar tarihsel bir takım faktörler de rol oynamıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda filizlenen düşünceler, Hitler'in, dolayısıyla Alman iç ve dış politikasının üzerinde büyük bir etki yaptı. Alman birliğinin ve ulus devletinin oluşması, Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkışından yarım yüzyıl sonra gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak Alman milliyetçiliği, dönemin Romantiklerinin yazılarında da görüldüğü gibi siyasal bir birliktelikten ziyade etnik ve kültürel bir temele oturtulmuştur.

Alman milliyetçiliğinin, Alman ulus devletinden önce belirmesi nedeniyle millet ve devlet kavramları zamansal olarak birbirinden ayrılmış ve ortaya devlet öncesinde var olan bir millet ya da “ devletini arayan bir millet ” çıkmıştır. Millet ve devlet kavramları arasındaki bu zamansal mesafe nedeniyle Alman milliyetçiliği etnik ve kültürel birlikteliğe önem veren bir boyut kazanmıştır. Alman uluslaşmasıyla beliren bu organik milliyetçilik anlayışı vatandaşlık politikalarına da yansımış ve Almanya’da vatandaşlık kan bağına dayandırılmıştır³³. 19. yüzyılda siyasal sınırların ötesinde etnik ve kültürel bir anlamda tanımlanan bu kimlik, “ üstün ırk ” kuramının doğmasına yol açmıştır.

Batının etnik temelini teşkil eden “ saf ırk ”teorisinin en çok Almanya’da kabul görmesinin nedeni o dönemde Almanya’da yaşanan sosyo-politik gelişmelerdir³⁴. Milliyetçilik akımının liberalizme ve sanayileşmeye düşman karakteri başlangıçta Almanya’daki hızlı sanayileşme sürecine yönelik bir tepki olarak çıkmıştı, ama Almanya’nın Prusya liderliği altında gerçekleşen ulusal birlik sürecinin 1871’den çok sonraki yıllara kadar devam eden sorunları da akımın bu karakterini besledi. Alman

³³ Ayşe Kadioğlu, “*Alman Milliyetçiliği*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 62 (Yaz-Güz 1993) s.104.

³⁴ 19. YY. Avrupasının karakterini oluşturan milliyetçilik , Almanya’da daha yaygın ve şiddetli bir biçimde ortaya çıkmış ve daha sistematik bir biçim almıştır. Milliyetçilik uzun süredir bölünmüş olarak var olan ve kötü örgütlenme nedeniyle komşularına nazaran geri kalmış bir ülkede daha büyük bir şiddetle gelişmiştir. Almanya’nın pek çok devlete bölünmüş olması 18.YY’da düşünce özgürlüğüne yarı oldu ama ülkenin güçlenmesini engelledi. 19.YY’da ekonomik gelişmenin hızlanmasıyla birlikte o güne kadar kendi içine kapanmış olan Alman milliyetçiliği, emperyalist bir biçim almıştır. Bkz . Claude David, a. g. e., s.47-49. Ayrıca, Taner Timur, “*Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz*”, **Yapıt**, Sayı:50 (Haziran,1984) s.13. Çağlar Keyder, “*Türk Milliyetçiliğine Bakmaya Başlarken*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:62 (Yaz-Güz 1993), s. 8.

birliğinin siyasal sürecine, birleşik ve büyük bir Almanya ülküsünün yanı sıra yabancı müdahalesine karşı Alman kahramanlığını vurgulayan ulusçu bir hareket eşlik etmişti. Daha 19. yüzyılın başlarında J.G.Fichte “ *Alman Ulusuna Söylev* ”inde Almanların “ırk saflığı”nı en çok korumuş ulus olduğunu ileri sürüyor ve Alman karakterinin erdemlerini sayıyordu. Fichte’nin bu fikirleri bölünmüş olan Almanları biraraya toplayarak harekete geçmelerini sağlamıştı. Fichte’ye göre Latinler, özellikle Fransızlar ve Yahudiler dejenere olmuş ırklardı. Yeniden canlanma olanağı yalnızca Almanlarda vardı. Çünkü en saf, en özgün dil onların diliydi .Tarihte yeni bir çağ açabilecek olanlar Almanlardı .Bu çağ, evrenin düzenini yansıtacaktır³⁵.

Fichte hala 18.yy’ın kozmopolit ideale bağlıydı. Fransa, uygarlık, sosyal uzlaşmalar ve mantığın aşırılığı nedeniyle yozlaşmıştı. Oysa Almanya, Fransa’nın tersine, ilkel erdemleri en saf biçimleriyle korumuş olan “İlk Halk”tı (Urvolk). Romantik çağın milliyetçileri ideal rejimi, yasaların soyut bağından çok, Germen faziletine ve kişinin şahsen hükümdara bağlanmasına dayanan otoriter bir rejim olarak görüyorlardı. Bu dönemde Gobineau’nun, antropolog Lapouge’nin, Gustav Le Bon’un yazıları tüm Avrupa’daki milliyetçileri ve Yahudi düşmanlarını etkiledi. “İrk” kavramı Almanya’da giderek kahramanlığa ve yüceliğe yükselen ilahi bir boyut kazandı. 19.YY’ın başlarında oluşan bu fikirler, yüzyıl sonlarında Nasyonal Sosyalist doktrinin çekiedeğini oluşturmuş ve bu ırkçı ideolojinin ilk yorumları olarak vücuda gelmişlerdir.

Temelinde kan birliği, anti-semitizm (Yahudi düşmanlığı), üstün insan “über mensch”, savaş, şiddet gibi unsurları barındıran bu öğreti içinde Führer (önder) önemli bir yer teşkil eder. Bu hareket temelde üç önemli kavramla sağlamlaştırılmıştır: “*Ein Volk*”, “*Ein Reich*”, “*Ein Führer*”³⁶. Yani tek halk, tek devlet, tek önder düşüncesi genel bir ırk-kültür kuramıyla desteklenmiştir³⁷. Hitler, üstün ırk kuramını şu şekilde değerlendirir: “*İnsanlığın bütün kültürü,bugün elimizde bulunan bütün sanat,bilim ve*

³⁵ İleride görüleceği gibi Hitler de bu fikirlerden bazılarını “Kavgam”da da kullanmıştır. Bkz. William Shirer, a. g. e.,I, s.135.

³⁶ George Sabine,*Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, Cem yay., İstanbul, 2000, s.382.

³⁷ Almancadaki “Volk” kavramı tam olarak tercüme edilememekle birlikte genellikle “halk”ya da “ulus”olarak çevrilir. Ancak Almancada kelimenin daha derin ve farklı bir anlamı vardır. *Volk*, kan ve toprağa dayanan ilkel kabile topluluğudur. Hitler, “Kavgam”da *Volk* devletini tanımlamakta güçlük çekerek şöyle açıklar: “*Volk felsefesi insanlığın önemini....ana ırk elemanlarında görür.Devleti sadece bir amacın aracı sayar ve amacını insanın irki varlığının sürdürülmesi olarak yorumlar.Dolayısıyla ,ırk eşitliğine hiçbir zaman inanmaz.....Volk felsefesi tabiatın kendisine uygun olduğu bir felsefedir...*”Bkz.Adolf Hitler, *Kavgam*, Kemer yay., İstanbul, 1998, s.478.

teknoloji sonuçları hemen hemen bütünüyle Arilerin yarattıkları ürünlerdir.Bu gerçek,Arilerin bütün yüksek insanlığın kurucusu olmaları dolayısıyla “insan” kelimesi ile anladığımız örneğe temsil ettikleri fikrinin doğruluğunu ispat eder...”³⁸.

Üstün Alman ırkı kuramıyla birlikte “kendinden olmayana yaşam hakkının tanınmaması” düşüncesi kendini çok farklı alanlarda gösterdi.Bu süreç, sistematik olarak Yahudilerin yok edilmek istenmesi gibi insanlık dışı bir boyuta ulaştı. Nasyonal Sosyalizmin dayanmış olduğu saldırgan ve aşırı milliyetçilik anlayışı, 1. Dünya Savaşı sonunda yenilen Almanya’nın güçler dengesinde ağırlığını ortaya koyabilmesi için bir dayanak oluşturmuştur. Hitler, bütün Almanca konuşan ulusları birleştirmek amacıyla yayılmacı bir dış politika anlayışı izlemiştir. Ulusun ve devletin yüceltilmesi fikri Nazi programında oldukça geniş bir yer tutar .Hitler’in öncelikli amaçlarından bir tanesi de dışarıda yeni yaşam alanları (Lebensraum) ele geçirerek, içeride ırka dayalı yeni bir dünya görüşünü (Weltanschauung) gerçekleştirmektir³⁹.

Büyük Alman milliyetçiliği, politikanın dış politika ile özdeşleştirilmesi, yeniden yapılanan ve hükümet-devlet sistematliğini yerine getiren bir iç bünyenin üst yapısını oluşturmak amacıyla yapılırken itici bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu politikanın hedefini Hitler şu şekilde açıklar:

“Alman politikasının hedefi, halk kitlesinin emniyetinin sağlanması ve bu kitlenin çoğaltılmasıdır. Bundan dolayı da yer meselesi söz konusudur....Alman toplumu 85 milyon insana sahiptir. Böyle bir ırkın benzerine başka hiçbir ülkede rastlanamaz ve de bu ırk, diğer milletlerinkinden daha fazla daha büyük yaşam alanına sahip olmalıdır”⁴⁰.

³⁸ Adolf Hitler, a.g.e., s. 357.

³⁹ Murat Sarıca, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek yay., İstanbul, 1973, s.239. Nazizm öğretisi hakkında bkz .Roger Bourderon, *Faşizm İdeoloji ve Uygulamaları*, Onur yay., Ankara, 1989, s.9-15. Partha Chatterjee, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, İletişim yay., İstanbul, 1996. Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İletişim yay., İstanbul, 1998, s. 50. Eric Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı yay., İstanbul, 1993, s.171. Muzaffer Özdağ “*İrkçılık Üzerine*”, *Tarih ve Toplum*, XII / 68 (Ağustos,1989), s.45.

⁴⁰ İbrahim Ulus, “*Alman Gizli Belgeleriyle 2.Dünya Savaşı I*”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I / 4 (Haziran,1985), s.51.

II - 2.DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DEKİ ALMAN

PROPAGANDASININ FAALİYETLERİ

A - PROPAGANDA TEŞKİLATININ YAPISI ve ÖRGÜTLENİŞ

BIÇIMI

1.Dünya Savaşı sonunda barış antlaşmalarıyla düzenlenmiş statükoyu kabul etmeyen ve ilk fırsatta bunu değiştirmeyi amaçlayan Almanya, 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra revizyonist bir dış politika anlayışı ortaya koymaya başladı. Bir yandan Versay Antlaşması temelinde Almanya'yı güçsüz bırakan sistemi ortadan kaldırmak amacıyla olan Hitler, Almanya'nın coğrafi sınırlarının yeniden düzenlenmesini önerir ve bu önerilerini değişik yollardan uygulamaya koyarken, diğer yandan da Almanya'nın dünya politikasında önemli ve etkin bir devlet olmasını sağlamak için adımlar atmaya başladı¹. İzlediği bu dış politikaya bağlı olarak Almanya, Güneydoğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu ve Doğu'nun (Afganistan gibi) iktisadi ve askeri yönden güçsüz, siyasi açıdan da istikrarsız ülkeleri üzerinde ekonomik ve siyasi nüfuz kurma mücadelesine girişti.

Nazi Almanyası'nın izlediği dış siyaseti bütünüyle içine alan *Lebensraum* (Hayat Sahası) politikası gereğince Balkanlar, Ortadoğu ve Yakındoğu bu "hayat sahası"nın içindeydi. Bu politikaya göre Balkan ülkeleri, organik olarak Almanya'ya bağlıdır ve bunlar Küçük Asya'ya doğru bir köprü vazifesini görürler. Anadolu ise jeopolitik bakımdan bütün ÖnAsya ve Mısır için bir geçittir².

¹ "Drang Nach Osten" (Doğuya Doğru) sloganı çerçevesinde Almanya, dünya egemenliğine ulaşma yolundaki çabalarına bu tarihten itibaren hız vermiştir. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, TTK yay., Ankara, 1991, s. 98.

² Almanya için sözü edilen bu ülkeler propaganda için en elverişli sahalardı. Alman hayat sahası olarak bkz. Herbert Melzig, *Yakın Şarkta Alman Propagandası Hakkında Bir Muhtıra*, Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1940, s. 12-13.

Kurt Köhler'in bu konuda ele aldığı raporunda Türkiye'yle ilgili olarak yazılan şu notlar dikkat çekicidir:

*"Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye'si zihniyet,dini hürriyet ve sairedeki bazı farklara rağmen,diğer müslüman memleketleri tarafından hala önder bir devlet olarak tanınmakta ve sevilmetedir.... Alman nüfuzunun, Almanya için kıymet biçilmez derecede büyük ehemmiyet ve kıymeti olan ÖnAsya'ya sokulması yolunda en mühim dayanak noktasının ve hareket yerinin bizim için Türkiye olacağı hiç şüphe götürmez bir hakikattir "*³.

Türkiye'yi zengin ve aynı zamanda ucuz hammadde kaynağı olarak gören Almanya, Türkiye'yi çıkış noktası yaparak Yakındoğu'yu nüfuzu altına almak istiyordu.Bu nedenle siyasal, ekonomik ve kültürel alanda Türkiye'yi etkisi alma çabasına giren Almanya, 1933'ten itibaren propaganda faaliyetlerine girişti. Bu amaca ulaşabilmek için çok geniş bir propaganda teşkilatı kurarak tüm yığınsal haberleşme araçlarını, okulları, üniversiteleri, basını kullanarak Türkiye'deki faaliyetlerine hız vermiştir. Sistemli ve iyi organize olmuş bir teşkilat kuran Almanya, propaganda faaliyetlerine girişirken tek bir alanda faaliyet göstermektense eğitim, sağlık, ekonomi gibi farklı alanları da kullanarak propagandasını yürütmüştür.Bu konuyu Kurt Köhler şu şekilde değerlendirir:

*"Biz şu iddiadayız ki cenubi şarkide iktisadi propaganda ve genişleme faaliyetimiz kültür propagandası ve kültür genişlemesiyle birlikte aynı zamanda yapılmazsa manasız ve yarım bir hareket olur. Bu hal, bütün gayret ve masrafları tesirsiz bırakır ve bizi hiçbir vakit tam bir başarıya erdştiremez Alman mekteplerine gitmiş, veya hiç olmazsa Almanca lisan dersi almış, yahut Alman üniversitelerinde okumuş olan Yugoslav, Bulgar, Türk ve Mısırlıların Alman kitapları, Alman mektepleri, Alman ilaçları vs. için bir mümessiller ve acentalar ordusundan daha ziyade geniş tesirli ve hem de ucuz propagandacılar olduğunu isbata hacet var mıdır? "*⁴.

Propaganda örgütlenmesinde çeşitli makamlar dış ülkeler propagandasını yönetmek için görevlendirilmişlerdi ve bu makamların çalışma alanları hiçbir zaman tam olarak sınırlanmamıştı.Dışişleri Bakanlığı ve Goebbels'in **Propaganda**

³ A. g. e., s. 12.

Bakanlığı, dışarıdaki misyonlara uyulacak noktaları bildiren asıl kumanda merkezleriydi. Nazi Partisi'nin "*Yabancı Ülkeler Organizasyonu* (Auslandsorganisation = AO)"nın da bu alanda etkinliği vardı ve bu birim örgütlenme ve propaganda konularında Alman Dışişleri Bakanlığı ile yakın ilişki içindeydi. Bu birimin üyeleri, yabancı ülkelerdeki Alman kulüplerinde Nazi örgütleri oluşturmaya çalışıyorlar ve Nazi propagandası yapıyorlardı. Üyeler, bu tür yerleri örgütlenmek, propaganda ve casusluk amacıyla kullanıyorlardı⁵. Hitler'in iktidara geldiği ilk dönemde yabancı ülkelerde oluşturulan örgütlerden 11 tanesi Türkiye'de bulunuyordu.

Haberler ve Basın Dairesi'nin yanında, özellikle 1939'da Dışişleri Bakanlığı'nda kurulan Enformasyon Dairesi, propaganda faaliyetlerini yürütmesi bakımından oldukça stratejik bir öneme sahipti. Savaşın başlamasından bir süre sonra Hitler, dış propagandanın bütün sorumluluğunu Ribbentrop'a verdi. Bunun yanında Rosenberg, Nazi Partisi'nin Dış Politika Dairesi ile birlikte, Balkanlarda ve Ortadoğu'da "Üçüncü Reich"ın iyiliklerini tanıtmaya ve İngiltere'den Afganistan'a kadar her yerde faaliyetlerini sürdürüyordu⁶.

Nazi Partisi'nin dış örgütünün çalışmaları, özellikle genişliğine etki yapacak gibi düzenlenmişti. Bu örgüt, müsteşar niteliğindeki yönetimi yoluyla örgütsel bakımdan da Reich'ın Dışişleri Bakanlığı'na bağlıydı. Üyeleri, dış ülkelerde, örneğin İstanbul'da bulunan Alman derneklerini propaganda ve casusluk merkezleri olarak kullanabilmek için nasyonal sosyalizme paralel duruma getirmeye çalışıyor, çoğu zamanda da bunu başarıyorlardı.

Bu makamların Türkiye'nin propaganda yönünden "*işlenmesi*" için ortaya attığı ve uyguladığı genel varsayımların temel yönü anti-komünizmdi. Türkiye ile Sovyetler arasında kurulan dostluk, iyi komşuluk ilişkileri, Alman emperyalistleri için bir sorundu⁷. Nazi Partisi'nin Dış Politika Dairesi Başkanı elçi Werner Daitz'in Nazi sözlüğünde bu durum şöyle görünüyordu:

"Almanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye, Avrupa'nın Bolşevikler tarafından yok edilmesine, Orta Asya düşüncesinin yayılmasına karşı direnmeye geçen

⁴ A. g. e., s. 14.

⁵ Cemil Koçak, a. g. e., s. 177.

⁶ Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Onur yay., Ankara (t.y.), s.12.

ilk ülkelerdi .Bunun yanında Türkiye için tarihten, yani Rus Çarlığı'nın boğazlara inme konusundaki yüzyıllarca eski tutkusundan sözde bir "Rus tehlikesi" çıkarmaya yarayan başka bir yöntem uygulanıyordu ”⁸.

Almanya, propagandalarında sadece Alman kültürünün yayılması ile yetinmiyor, parlamenter düzenin, liberalizmin ve komünizmin “kötülükleri”ni söküp atacak yeni düzenin temel dayanaklarını özellikle vurguluyordu. Yakındoğu’da yürütülen Alman propagandası için Haziran 1941’de oluşturulan “*İşgal Altındaki Doğu Mintıkaları Bakanlığı* ”önemli bir yer tutar. Bu Bakanlığa 17 Haziran 1941’de A. Rosenberg tayin edilmiştir. Bu nedenle bu tarihi, *Şark Bakanlığı*’nın resmi kuruluş günü olarak kabul etmek yanlış sayılmaz. Bakanlık, sivil idare için gerekli olan iç idare, maliye, eğitim, sağlık işleri, bilim, basın, kültür daireleri gibi gerekli olan organlara sahipti. Şark Bakanlığı, siyaset, ekonomi gibi üç ana bölümden oluşuyordu.Bütün bu bölümlere ek olarak Şark Bakanlığı’nadaha bir çok daire ve enstitü de bağlanmıştı: “*Kafkasya İnşa Dairesi*”, “*Kıta Avrupası Araştırma Enstitüsü*”, “*Doğu Araştırma Merkezi*”, “*Alman Doğu Bürosu*”, “*Doğu Milletler Merkezi*”, “*Alman İlminin Doğuya Yönelme Görevlisi*” vb⁹.

Nazi Partisi’nin Yabancı Ülkeler Organizasyonu’nun (AO) Türkiye’deki üye sayısı şöyleydi. Nazi Partisi iktidara gelmeden önce üye sayısı 22 ve Türkiye, konuya ilişkin sıralamada 44.ülke iken; Nazilerin iktidara gelmesinden sonra üye sayısı artmış ve bu dönemde yeni üye sayısı 216 olmuştu. Bu kez Türkiye, sıralamada 46.ülkeydi. 30 Haziran 1937’de ise üye sayısı toplamı 238 idi ve Türkiye sıralamada 29.ülke olmuştu¹⁰. 1933-1937 yılları arasında Nazi Partisi’nin Yabancı Ülkeler Organizasyonu’ nun(AO)ülke ve mahalli grup yöneticilerini gösteren bir listede, söz konusu örgütün yöneticisinin Hans Sachsenberg ve İstanbul’daki mahalli grup yöneticisinin ise, Riener olduğu görülmektedir.1 Mayıs1935 itibariyle Yabancı Ülkeler Organizasyonu’nun İstanbul’daki yetkili ismi R.Gross’dur.

⁷ A. g. e., s. 13.

⁸ A. g. e., s. 15.

⁹ Emrullah Tekin, *Alman Gizli Operasyonları ve Türkler*, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul, 2002, s.137-139.

¹⁰Yabancı Ülkeler Organizasyonu’nun Türkiye’deki üye sayısı ile ilgili olarak sayısal veriler için bkz.Cemil Koçak , a. g. e., s. 177-179.

İstanbul'daki Alman kulüpleri, *Teutonia* ile 1933 yılından önce kurulmuş olan *Alemannia* ve *Deutsche Ausflugsverein*'di. 1938 yılında *Teutonia*'nın başkanı, *Deutsche Bank*'ın İstanbul Müdürü olan Weidtmann'dı. Bu sırada Alman kolonisinin önde gelen kişisi olarak Reederei Müdürü Meves'in adı geçiyordu¹¹. Alman Gençlik Örgütü ikinci Başkanı Nabersberg, 6 Mayıs 1934'te İstanbul'da yapmış olduğu ziyarette verdiği demeçte şöyle diyordu :

*“Türkiye’deki Alman gençliğine gamalı haçı havi olan Alman bayrağını getirdim. Bu meydana memleketinizde Türk ve Alman gençliği ile de temas edeceğim. Almanya’daki Hitler Gençlik Teşkilatı her memleketin gençlik teşkilatı ile tanışmak ve münasebet tesis etmek istiyor. Ankara’ya bu maksatla ve hükümet erkânıyla tanışmak üzere gidiyorum. Seyahatimin siyasi hiçbir mahiyeti yoktur”*¹².

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nde görevli olan Hans Kroll 1938 yılı başında hazırladığı bir raporda, Nazi Partisi'nin Türkiye'deki faaliyetlerine değinmiştir. Raporda, Türk Hükümeti'nin yabancı ülkelerde diplomatik temsilcilikler bulundurmamak dışında, ülke dışında yaşayan vatandaşlarıyla ilişki kurmak için yurt içinde ve dışında merkezler oluşturmaya ilgi göstermediğini belirtir. Türk yasalarına göre, yabancıların Türkiye'de siyasi birliklere ya da ırkçı nitelikte kuruluşlara girmeleri yasaktı. Türklerin ve yabancıların, Türkiye'de yabancı ülkelerin kostüm, kıyafet, nişan ve işaretlerini taşımaları da yasaktı. Söz konusu yasa eski tarihtiydi. Kroll, yabancı kişi ve grupların bu yöndeki girişimlerinin ve faaliyetlerinin Türk polisince yakından ve dikkatle izlendiğini belirtir.

Raporda bu tutumun, komünist partisine karşı da , faşist partisine karşı da aynı ölçüde geçerli olduğu, birkaç yıl önce İzmir'deki İtalyan Başkonsolosluğu'nda propagandaya yönelik filmlerin gösteriminin dönemin İzmir valisi tarafından, söz konusu kuruluşun bu tür davetler veremeyeceği gerekçesiyle engellendiğinden bahsedilmektedir. Buna karşılık aynı kuruluşun İstanbul'da bir şubesi olduğunu anlatan Kroll, bu şubeye her isteyen serbestçe girdiğini bildirmiştir. Kroll, bu çerçevede Nazi Partisi'nin Türkiye'de oluşturulacak mahalli bölge gruplarının kuruluşuna özellikle

¹¹ Glasneck, Nazi Partisi'nin Yabancı Ülkeler Organizasyonu'nun İstanbul mahalli grup yöneticisi olarak Meves'in adını vermektedir. Johannes Glasneck, a. g. e., s. 32.

¹² Cemil Koçak, a. g. e., s. 178.

İstanbul'dan başlanmasının düşünülebileceğini ifade ediyordu. Nazi Partisi'nin İstanbul'daki mahalli bölge gruplarının eski yöneticisi H.Guckes Alman kulübü olan *Teutonia*'da Nazi Partisi'nin toplantılarını serbestçe düzenlemekteydi. Bu toplantı ve törenler sırasında, Nazi bayrakları, sembolleri ve üniformaları da serbestçe asılmakta, takılmakta ve giyilmekteydi. Bu serbestlik olanağı, o zamanki mahalli grup yöneticisinin Türk polisi ile olan yakın ve iyi ilişkilerinin bir sonucuydu.

Türk yasalarına göre yasak olan bu tür toplantıların düzenlenmesi bu sayede mümkün olabilmişti. Kroll, bu tür toplantı ve törenlerin uzun zamandan beri sadece Dahiliye Vekaleti'nce değil, fakat Hariciye Vekaleti'nce de bilindiğini yazmaktadır. Kroll, bu toplantılara karşı yasal bakımdan harekete geçilebileceğine ve Alman kuruluşlarının kapatılabileceğine dikkat çektikten sonra, İstanbul'da halen grup yöneticisi olan Nazi Partisi üyesi Meves'in bu toplantılara bir son verdiğini bayrak, sembol ve üniforma taşınan bu çeşit kutlama ve törenlerin artık sadece İstanbul'daki Alman Başkonsolosluğu'nda düzenlendiğini anlatmaktadır. Yine aynı biçimde Ankara'daki benzer toplantılar da artık Alman Büyükelçiliği'nde yapılmaktaydı, çünkü Ankara'da Türk yasalarının uygulanmasına itina gösteriliyordu¹³.

B-KÜLTÜREL ALANDA NAZİ PROPAGANDASI

1-Nazi Propagandası ve Türk Basını

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki tarihlerden itibaren Nazi Almanyası Propaganda Bakanlığı tarafından yürütülen "kültürel propaganda"nın önemli hedeflerinden birisi konumuna gelmişti. Bu amaçla Almanya, Almanca kitap, dergi, gazete yayın ve dağıtımını hızlandırmak, üniversite öğrenci değişim programlarını teşvik etmek, İstanbul'daki mevcut Alman Okulu'nu, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nü ve Teutonia adlı kültür merkezini güçlendirmek için planlar yapmıştı¹⁴.

¹³ Cemil Koçak, a. g. e., s. 177-180.

¹⁴ Günay Göksu Özdoğan, "Turan"dan "Bozkurt"a, İletişim yay., İstanbul, 2001, s. 145.

Nazi propaganda aygıtının Türkiye'yi Alman politikası yönünde etkilemek için yararlandığı yöntemleri ele alacak olursa, ilk planda modern yığınsal haberleşme araçları ve bunların başında da “*basın*” konusu dikkati çekmektedir. Dışişleri Bakanlığı'nın Siyaset Dairesi'nde Yakınoğlu Şubesi'nin 1939'a kadar müdürü olan Werner-Otto von Hentig, bununla ilgili olarak 1940'ta basın propagandası bakımından Türkiye'de “son derece elverişli” olan durumdan yararlanılmasını istedi. O'na göre, daha önce kullanılan Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin alınmasından sağlanan başarılarından dolayı yazılı basın büyük bir önem kazanmıştı. İngiliz ve Fransız propagandası, bu fırsatı Alman propagandasından daha önce görmüş, herşeye kendi açısından bakma yöntemini geniş ölçüde yerleştirmişti¹⁵.

29 Eylül 1936'da Yakınoğlu'nun “işlenmesi” için en önemli Alman yayın organı olan “*Deutscher Orient-Verein*”(Alman Doğu Derneği), çok geniş ve gittikçe artan bir okur çevresine sahip Doğu ülkelerinin basınında Almanya için propaganda yapılmasının önemli olduğunu açıkladı. Hentig'in daha çok yapmak istediği şey, müttefiklerin güçlü rekabetine dikkati çekmek ve Alman propagandasını daha büyük başarılarla doğru yöneltmekti. Batılı devletler, Türkiye'de, *Do you speak English ?*, *Parade*, *Images*, *Réalité*, *La Turquie* gibi kendilerine özgü yayın organları çıkarıyorlar ve Türk haber ajansı olan “Anadolu Ajansı (A.A)”na haber sağlıyorlardı. Basın da yüzde 50-70 oranında bu ajansın haberlerini yayınlıyordu.

Almanya'nın basın konusundaki girişimlerini ele alacak olursak; doğrudan denetimi altında bulunan ya da Türkiye'de yayınlanan *Beyoğlu* ve *İstanbul* dergileri, Fransızca, Türkçe olarak yayınlanan *Yeni Dünya*, Goebbels'in Propaganda Bakanlığı tarafından İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe olarak yayınlanan *Signal*, ayrıca, Almanca olarak yayınlanan günlük İstanbul gazetesi *Türkische Post* vardı. İstanbul'daki Alman kitapçıları, *Volkischer Beobachter* ve *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetelerini satıyorlardı. Altı tane Alman haber ajansı faaliyette bulunuyordu. Bunların arasında en önemlileri, *Deutsche Nachrichten Büro* (DNB) ile *Transcontinent-Press* (Alman Haber Ajansları Birliği) idi. Transcontinent Press'in Müdürü Fritz Fiala idi¹⁶. Ajanslar günde

¹⁵ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 18.

¹⁶ Almanya'nın basın konusundaki faaliyetleri için bkz. Cemil Koçak, “*Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı*”, *Kebikeç*, Sayı : 2, 1995, s.157-158. Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet yay., İstanbul, 1974, s. 76-77.

dört bülten çıkarıyor, bunları İstanbul ve Ankara gazetelerine yolluyorlardı. Bültenler taşra gazetelerine telefonla ya da telgrafla veriliyordu. Propaganda teşkilatı genel haber organlarının yanında bilimsel ve halk için bilimsel dergiler de yolluyorlardı.

Türk basınının etkilenmesi konusunda Alman propagandalarının finans-kapitalin merkezi yerlerine doğrudan doğruya ne derecede bağımlı bulunduğu sorusu için özellikle *Türkische Post* gazetesinin incelenmesi yerinde olur. *Türkische Post*, Almanca bir günlük gazete olarak siyasal ilişkilerin yeniden kurulmasından hemen sonra, Türkiye’de bulunan ilk Alman büyükelçisi Rudolf Nadolny’nin girişimleri sonucunda adete yarı resmi nitelikte kuruldu. Gazetenin ilk sayısı 17 Mayıs 1926’da İstanbul’da yayınlandı. Savaş öncesi Türkiye’ye sermaye yatırımları ve bu ülke ile yapılan ticaretle ilgilenmiş olan, aralarında Deutsche Bank’ın da bulunduğu büyük Alman şirketleri gazeteye para desteği sağlıyorlardı.

Reich Hükümeti’nin Basın Dairesi 24 Mart’ta, gazetenin “çok yararlı aydınlatıcı ve tanıtıcı bir iş ”yaptığını özel olarak onayladı .Bunun üzerine Deutsche Bank’ın Genel Müdürü Weigelt, yılda verilen 500 TL’lik yardımı 1.000 liraya çıkardı. Gazeteye daha sonra Heinz Mundhenke Genel Yayın Müdürü olarak atandı. Koyu bir Nazi olan Mundhenke, Deutsche Bank ile kişisel ilişkiler kurdu ve bunun üzerine Bankanın gazeteye yaptığı para yardımı yeniden yükseltildi. Gazetenin Nazi iktidarına dek, Alman Hükümeti’nin resmi görüşlerini yansıtmakla birlikte görece bağımsız bir çizgide yayınına devam ettiği, fakat Nazi iktidarından sonra tamamen hükümetin resmi yayın organı haline geldiği anlaşılmaktadır. İleriki dönemde de gazetenin Genel Müdürü emekli General Ali İhsan Sabis olmuştur¹⁷.

Alman basın ürünlerinin doğrudan doğruya dağıtılmasından kuşkusuz daha önemlisi, Alman diplomasisinin, propagandasının ve ekonomisinin, Türk gazetelerini kendi amacı için etkileme çabasıydı. Ancak, bu yoldan, ticaret ve finans burjuvazisinin, aydınların ve subayların meydana getirdiği okur-yazar tabaka üzerinde etkide bulunma olanağı vardı¹⁸. Gerçi bu çabanın karşısında komünizm ve yabancı devlet idealleri

¹⁷ Johannes Glasneck , a. g. e., s. 21. *Türkische Post* gazetesıyla ilgili olarak bkz. Cemil Koçak ,a. g. e., s.44 -45.

¹⁸ Bu dönemde gazete tirajlarından da anlaşılacağı üzere basın, Türkiye’deki tüm toplumsal katmanlara ulaşamıyordu. Raymond Cartier, 1939’da Türkiye’de belli başlı 12 günlük gazete bulunduğu ve bunların

(nasyonal sosyalizm vb.) için yapılan propagandayı yasaklayan 1931 tarihli Türk Basın Yasası biçimsel olarak vardı¹⁹.

Nazi Almanyası, Türk basınında güç sahibi olabilmek için oldukça yoğun bir takım faaliyetlere girişmişti. Ribbentrop ve Papen, önde gelen Türk devlet adamlarından “*Almanya konusunda objektif*” yazıların yazılması için basın üzerinde “etki”de bulunulmasını istiyorlardı. 2. Dünya Savaşı’nın çıkmasından sonra (Türkiye’nin henüz, İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşmasını imzalamadığı dönemde) Müttefik kuvvetleriyle Türkiye’nin herhangi bir olası antlaşmanın imzalanmasını önlemek amacıyla olan Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen, Başvekil Refik Saydam ile yaptığı bir görüşmede, Türk basınının Almanya’ya yönelik olumsuz yayınından şikayetçi olmuş, buna karşılık Saydam, bizzat Hitler’in de rahatsız olduğu, Türk basınındaki Alman aleyhdarı havanın giderilmesi için Başvekalet’te bir komisyon kurduklarını açıklamıştır²⁰.

2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de faaliyet gösteren basın organlarını genel olarak değerlendirecek olursak; iki yüksek tirajlı günlük gazete olan *Cumhuriyet* ile *Tasvir-i Efkar* ısrarlı Almancı tutum ve yayınlarıyla dikkat çekiyordu. 16 bin baskısıyla dönemin en yüksek tirajlı gazetesi olan *Cumhuriyet*’te, Yunus Nadi, Peyami Safa, H. Emir Erkilet, *Tasvir-i Efkar*’da da Ali İhsan Sabis etkili ve açıkça Mihver yanlısı yazılar yazıyorlardı²¹. Öte yandan Peyami Safa’nın *Tasvir-i Efkar*’daki sütununda dile getirdiği görüşleri; milliyetçilik ile komünizmin birbirleriyle çeliştiğini vurgulayan temel yaklaşımından hareketle “nasyonal sosyalizm”in Almanya’daki yükselişini mazur gösteren bir yaklaşımdı. Peyami Safa’nın Nazizme olan bu ilgisi ileriki yıllarda adeta bir “hayranlığa” dönüşecektir. Nadir Nadi, anılarında Peyami Safa’nın radyoda

toplam tirajlarının 96 bin civarında olduğunu belirtir. Cartier, yabancı ajanslara bağımlı Anadolu Ajansı’nın tek haber kaynağı olduğunu, teknik imkansızlıklar, dağıtım düzenindeki yetersizlikler dolayısıyla basının etkisinin sınırlı kaldığını ifade eder. Bkz. Raymond Cartier, *2. Dünya Savaşı*, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd Şti, İstanbul, 1975, s. 45.

¹⁹ Bu konuda bkz. Server İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

²⁰ Cemil Koçak, “*Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler*”, *Tarih ve Toplum*, VIII / 38 (Ocak, 1987), s. 50.

²¹ Günay Göksu Özdoğan, a. g. e., s. 147.

Hitler'in bir nutkunu dinlerken, tek kelime Almanca bilmediği halde nasıl bayılarak yere yıkıldığını anlatır²².

Türkiye'de iktidarın doğrudan denetimi altında tuttuğu basın organları *Anadolu Ajansı (A.A)* ve radyo, gazetelerden de “*Ulus*” ve “*Akşam*” gazeteleriydi. Gazeteler, yayınladıkları haberleri daha çok, 1942 yılında Başbakanlık Basın Dairesi Genel Müdürlüğü'ne bağlanan A.A'dan alıyorlardı. Bu ajansın verdiği haberlerin yüzde 20-25'i D.N.B, yüzde 50'si ise Reuter ajanslarının haberleriydi²³. Alman propagandasının en açık etkisi Başvekil Refik Saydam'ın 4 Mayıs 1942'de, Anadolu Ajansı'nda çalışan 26 Yahudinin görevlerine son verilmesini talep etmesidir. Bu karar, hem hükümet içerisinde tartışılmıştı hem de Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper ile A.A Umum Müdürü Muvaffak Menemencioğlu arasında çatışmaya yol açtı. Karar, Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nce “ *bir çoğu düşmana sempati gösteren Yahudi elemanlarının A.A'dan temizlenmesinin haber dağıtımı üzerinde de olumlu etkiler yapacağı* ” şeklinde değerlendirilmiştir. Anadolu Ajansı yönetimi gelişmelerden hoşnut olmamıştır. Muvaffak Menemencioğlu, Ajansta çalışan toplam 115 kişiden sadece dokuzunun Yahudi olduğunu, bunların da Fransızca bültenleri daktilo etmekle görevli olduklarını ve çalışmaları için başlangıçta Dışişleri Bakanlığı'nın izninin alındığını kaydetmektedir. Buna rağmen ortaya çıkan gelişmeler konusunda emirlere boyun eğmek zorunda kalır. Ancak Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu, işten çıkarılanların her hizmet yılı için bir maaş tazminat haklarını ödeme kararı alır²⁴.

Hükümet düzeyinde yaptığı çıkışların yanı sıra Türk basınına başka yollardan da baskı altına almaya çalışan Almanya, Ağustos 1939'a kadar ve daha sonra da 1941-1944 yılları arasında Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olduğu için büyük şirketler vasıtasıyla yalnızca verdikleri ilanları geri alma yoluyla bazı Türk gazetelerini güç durumunda bırakabiliyorlardı. Ayrıca Türkiye, kağıt gereksinmesini karşılamak için

²² Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş yay., İstanbul, 1991, s. 78. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bu dönemde Türk basınının, Almanya'nın Rus cephesinde kazandığı başarılarla paralel olarak “Alman yanlısı” bir tutum takındıklarını belirtir. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim yay., İstanbul, 1984, s. 180. Dönemin genel bir değerlendirmesini yapan bir diğer eser için bkz. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim yay., İstanbul, 1997.

²³ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 26.

²⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, I, İletişim yay., İstanbul, 1996, s. 650-651. Ajanstan çıkarılan görevlilerle ilgili gerekli bilgi için bkz. Korkmaz Alemdar, “*Anadolu Ajansı'na Alman Baskısı*”, *Tarih ve Toplum*, VIII / 38 (Ocak, 1987), s. 52-53.

büyük ölçüde Almanya'ya bağımlıydı. Almanya basın konusunda başarı sağlamak için gazete sahiplerine, yazı işleri görevlilerine ve bazı gazetecilere rüşvet verdi. Mart 1941'de Balkanlara yapılacak Alman baskını için Türkiye'den güvence almak sözkonusu olduğu zaman, Ribbentrop, 9 Mart'ta Papen'e yolladığı telgrafta, basının ve radyoda çalışanların parayla kandırılması için birkaç milyonun döviz olarak dağıtılmasını önerdi. Papen, buna verdiği karşılıklı istenilen işin başarı ile yerine getirildiğini açıkladı²⁵.

Nasyonal Sosyalizmin Türkiye'de bir basın polemiğine yol açması 2.Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki döneme rast gelir. Alman Propaganda Bakanı Goebbels'in 1937 sonlarına doğru yaptığı bir konuşmada bir çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de Nasyonal Sosyalist ilkelerin başarıyla geliştiğini açıklaması üzerine, Türk basınında Nasyonal Sosyalizmin Türkiye'deki etkileri konusunda bir tartışma başladı. Bu açıklamanın ardından "Tan" gazetesinde "*Herr Goebbels Doğru Söylüyor*" başlıklı bir yazı yayınlandı. Yazıda Goebbels'in tamamen haksız olmadığı gerçeği dile getirildikten sonra, Türkiye'de faşizm propagandası yapan bir grubun var olduğuna dikkat çekilmekteydi. Sertel, yazısında faşizm propagandasına karşı mücadele etmenin gereğini vurguluyordu²⁶.

Daha sonraki gün Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir makalede Türkiye'de faşizmin değil de komünizmin propagandasının yapıldığının iddia edilmesi üzerine Ahmet Emin Yalman, "Tan"daki makalesinde Cumhuriyet gazetesini Goebbels'in, dolayısıyla faşizmin avukatlığını yapmakla suçluyordu²⁷. Bunun üzerine Yunus Nadi yazısında, Tan gazetesini, Sabiha ve Zekeriya Sertel'i komünizmin propagandasına alet olmakla suçlamaktaydı²⁸. Tan ile Cumhuriyet gazeteleri arasındaki bu, faşistlik-komünistlik tartışması birkaç gün kadar sürdü; ancak tartışmanın Ahmet Emin Yalman ve Yunus Nadi arasında şahsiyetlere yönelik bir tartışma biçimine

²⁵ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 24.

²⁶ Sabiha-Zekeriya Sertel, " *Herr Goebbels Doğru Söylüyor* ", **Tan**, 18 Ekim 1937.

²⁷ Ahmet Emin Yalman, " *Çok Lüzumlu Bir Hassasiyet.Soruyoruz: Bir Türk Gazetesinin Alman Propaganda Nazırına Avukatlık Etmesi Caiz mi Değil mi ?* ", **Tan**, 19 Ekim 1937.

²⁸ Yunus Nadi, " *Propaganda Yapan Kimdir? Gürültünün İçyüzünü Meydana Vuruyoruz* ", **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1937.

dönüşmesi üzerine Atatürk'ün talimatı ile Falih Rıfkı Atay'ın bir yazı yazması üzerine bu polemik noktalandı²⁹.

Bu tarihlerden itibaren Nazi propagandasına karşı özellikle Tan gazetesinde siyasi-ideolojik bir mücadele açılmıştır. Gazete, Türkiye dışındaki ülkelerde de Nazilerin propaganda faaliyetlerine giriştiklerini belirterek; Almanya'nın Arabistan için Kahire'yi propaganda merkezi yaptıklarını, Cidde'de de Ajans şubesi açtıklarını belirterek, Nazilerin Mısır'da her ay 3.000 İngiliz lirası harcayarak propaganda yaptıklarını iddia etmiştir. Yine bu iddiaya göre, Hitler'in "Kavgam"ı Arapçaya çevrilmiş ve çeviride Arapların geri ırk olduğunu söyleyen kısımlar çıkarılmıştır³⁰.

Zekeriya Sertel, Tan'ın en büyük davasının Faşizm düşmanlığı olduğunu belirterek Faşizmin istila programına Türkiye'nin de dahil olduğunu yazmıştır³¹. O'na göre, Almanların *Drang Nach Osten* (doğuya doğru) siyasetinin istikameti Türkiye'dir. Almanya radyo, gazete ve kitaplar yoluyla Türk kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadır. Ayrıca Zekeriya Sertel, 1936'da Üniversite gençliğini etkilemek için Divanyolu'nda açılan **Alman İstihbarat Bürosu**'nun Tan'ın mücadelesi sonucu kapatıldığını yazar³².

Bu dönemde oluşan bir diğer gerginlik ise Alman D.N.B Ajansı'nın yapmış olduğu bir haberle ilgilidir. D.N.B Ajansı'nın yapmış olduğu habere göre, Ankara'daki Alman Büyükelçisi Romanya Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede, Alman Hükümeti'nin Sovyet-Romanya hududunda Zigfrid hattı inşası konusunda Romanya'ya yardım etmek için elinden geleni yapacağını bildirmiştir. Romanya Büyükelçisi bu teklifi reddederek Sovyetlerle aradaki ilişkiyi bozmak istemediğini ileri sürmüştür. Olayı bu şekilde yansıtan Tan gazetesine karşı Alman Büyükelçisi, gazeteyi protesto ederek şöyle demiştir:

"En büyük Türk gazetelerinden birisinin Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki mevcut iyi anlaşmayı tahribe matuf olan bu çirkin teşebbüsü Türk Hükümeti nezdinde şiddetle protesto edilmiştir. Türk matbuatının yanlış siyasi haberler neşri

²⁹ Bu konuda bkz. Tekin Erer, *Basında Kavgalar*, Rek-tar Kitap Servisi, İstanbul, 1965, s. 30-62.

³⁰ Tan, 8 Şubat 1939.

³¹ Tan gazetesinin bu dönemdeki genel yayın siyasetiyle ilgili olarak bkz. H.Ayla Kılıç, "1930'larda Türk Basını / Faşizm ve Nazizm Üzerine Görüşler: Tan ve Cumhuriyet Gazetelerinin İncelenmesi", *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar*, Aybay yay., İstanbul, 1994, s. 121-138.

³² Zekeriya Sertel, "Tan'ın Kazandığı Büyük Dava", Tan, 15 Mayıs 1939.

hususunda misli görülmemiş bir hareket karşındayız. Hadise, Türk gazetesinin aynı zamanda Romanya ile Almanya arasına da nifak sokmak istemesi itibariyle bilhassa vahimdir ”³³.

Tan gazetesi bu olayı şiddetle kınayarak Alman propagandasına alet olmayacaklarını ifade etmiştir. 21 Kasım 1939 tarihli gazete, “*Türk Matbuatı Para ile Satın Alınamaz* ” başlığı altında “*Türk gazeteciliğine hakaret eden Alman Ajansı* ”nı şiddetle protesto etmektedir. Zekeriya Sertel’e göre, Von Papen İstanbul’a döndüğünde Romanya’nın Türkiye elçisi Stoika ile görüşür ve İngiliz gazetelerinin istihbaratına göre Romanya’ya önemli teklifler yapar. Alman Ajansı yapmış olduğu açıklamada Türk basınının, İngiliz-Yahudi kesimle yapmış oldukları işbirliğine değinmektedir. Buna karşın Zekeriya Sertel şöyle der:

“Bütün dünyada para ile gazete ve kalem satın almaya alışmış olan Almanya, Türk matbuatını da para ile ecnebi memleketler hesabına satın alınır satılık bir uşak zannediyorsa kendisine haber verelim ki aldaniyorlar”³⁴.

Zekeriya Sertel’e göre Almanya, Türk basınıni elde etmek için iki yola başvurmuştur. Birincisi, ilan, ikincisi doğrudan parayla satın almak. Sertel’in bir iddiasına göre de Goebbels’in İstanbul ziyaretiyle ilgili olarak Tan gazetesinde çıkan küçük bir fıkra üzerine Alman firmalarının Türk basınında çıkan ilanlarını idare eden büro şefi eğer Tan gazetesi Alman karşıtı yayın yapmaya devam ederse gazeteye ilan vermeyeceklerini söylemiştir. Tan gazetesiyle Almanya arasındaki bu mücadele Berlin’in karşı atağı ile sonuçlanmış ve Alman firmalarınca Tan gazetesine verilen ilanlar kesilmiştir. Bu olayın üzerinden iki gün geçtikten sonra, Türkiye’deki Alman propagandasını finanse eden bir Alman mali müessesesinin görevlisi, Tan gazetesinin 3 ay kapanması sonucu zarar ettiğini bildiği için bir “yardım” teklifinde bulunur. Daha sonra Tan gazetesi, kendi gazetelerine ilan vermemekle tehdit eden firmanın Bayer, “mali yardım” adı altında gazeteyi satın almak isteyen kuruluşun *Deutsche Orient Bank* olduğunu açıklamıştır³⁵.

³³ Tan, 20 Kasım 1939.

³⁴ Zekeriya Sertel, “*Türk Matbuatı Para ile Satın Alınamaz*”, Tan, 21 Kasım 1939.

³⁵ Tan, 25 Kasım 1939.

Alman firmaları, Tan gazetesinin yanı sıra, Alman malı fotoğraf makinalarının *Akbaba* mizah dergisine verilen ilan ve reklamları da kesmişlerdir. Alman firmalarının gerek Tan gazetesi, gerekse Akbaba dergisi üzerindeki sözkonusu mali baskıları, *Akşam*, *Son Telgraf*, *Yeni Sabah* gazeteleri tarafından sert bir biçimde protesto edilmiş, ancak bu protestotaya *Cumhuriyet* katılmamıştır³⁶.

Alman Ajansı'nın, Türk basınına Almanya'nın Sovyetlerle arasını açmak için aleyhte yayın yaptığını iddia etmesi üzerine Zekeriya Sertel, Alman propaganda teşkilatının Türkiye ile Sovyetlerin arasını açacak haberler yaptığını belirtir. Yazara göre; *Volkischer Beobachter* gazetesinde Sovyetlerin Türkiye'ye karşı istila emelleri beslediğini anlatan bir yazı, bu amaç doğrultusunda yazılmıştır³⁷. Ayrıca Sabiha Sertel, "Görüşler" sütununda yazmış olduğu yazıda, emperyalist Alman siyasetine karşı Tan gazetesinin cephe aldığını belirtir ve şöyle der:

*"...Almanya'ya Versay Muahedesi ile yapılan haksızlıkları, İngiliz emperyalizminin cihan harbinde intikamcı bir zihniyetle Almanya'ya haksızlık ettiğini yazdık ... Fakat emperyalist olduğu müddetçe hiçbir siyasete taraftar olmadığımız için Nazizmin müdafaasını yapmadık ve yapmayacağız"*³⁸.

Zekeriya Sertel, yabancı ülkelerde bulunan bütün Alman vatandaşlarının Alman Hükümeti adına çalıştığını belirterek, Nazi Partisi'nin Yabancı Ülkeler Organizasyonu (AO) hakkında da geniş bilgiler yayınlamıştır. Tan gazetesine göre, Alman propaganda servisine bağlı olan ve onun emri altında çalışan Almanlar bir "ordu" teşkil ederler. Alman propagandasına bağlı ve maaş alan 50 bin kişi vardır. Bununla meşgul olan resmi makam, Alman Dışişleri'ne bağlı kısa adı AO olan yurt dışı teşkilatıdır. Teşkilat başkanının resmi ünvanı, eyalet valisi anlamına gelen "Ganleiter" dir. 134 teşkilat ülkeler bürosuna ayrılmıştır. 1 numaralı büro İngiltere, Fransa, Portekiz, İspanya'yı, 2 numaralı büro Romanya, Bulgaristan, Türkiye'yi, 3 numaralı büro İsviçre, İtalya, Avusturya ve Macaristan'ı içinde barındırıyordu³⁹.

³⁶ Cemil Koçak, a. g. m., s. 153.

³⁷ Tan'ın 8 Aralık 1939 tarihli baskısına göre; Alman İstihbarat Bürosu, Pravda gazetesinde D.Assipof adındaki bir muharririn Tan aleyhinde yazmış olduğu yazıyı broşür haline getirip Türkiye'ye dağıtmıştır. Bu olayı Tan, "Almanlar, Türk-Sovyet dostluğunu bozmak için uğraşıyorlar" şeklinde açıklamıştır. Bkz. Zekeriya Sertel, "Alman Propagandasının Hedefi Nedir ? ", Tan, 9 Aralık 1939.

³⁸ Tan, 9 Aralık 1939.

³⁹ Tan, 10 Aralık 1939.

Tan, Almanların Türkiye’de en çok gençler, aydınlar ve tüccarlar arasında faaliyet gösterdiklerini belirterek propaganda teşkilatının, Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde birer mahalli grup kurduklarını açıklar. Mahalli gruplar, blok bekçisi (Blochuvart) ismi altında mıntıkalara bölünmüşlerdir. Ankara’da Yenişehir ve Cebeci semtlerinde birer blok bekçisi vardır .Bu bekçilerin görevleri, mıntikaları dahilindeki Almanları gözetlemek, Nazizme sempati gösteren Türk unsurlarını etrafına toplamak, onlara Alman yayınlarını vermek, yerli Nazileri merkezle temasa geçirmektir.

Aynı tarihlerde Tan’da, Alman cemiyetine mensup bir kişinin Türkische Post’da Tan gazetesi başta olmak üzere, diğer gazetelerle de ilgili bir beyenatta bulunduğu haberi yer alır. Beyanatu veren kişinin kimliği açıklanmamakla birlikte, verdiği ifadede “*Türkiye’de Alman propagandası ile uğraşan hiçbir Alman servisinin mevcut olmadığı*”nı sadece Elçiliğin basın servisi tarafından Türk gazetelerine bazı haberlerin gönderildiğini belirtmiştir. Bu haberin haricinde Türkische Post gazetesi Tan’ın yayın politikasıyla ilgili olarak şu eleştirileri yapmıştır: “*..Tan gazetesi tarafından yapılan ve Alman kuruluşlarını itham edici mahiyette görülen neşriyat hakkında bu gazete nezdinde bildiklerini neşretmesi için Türk matbuat kanununa istinaden avukatlarımız vasıtasıyla teşebbüste bulunulmuştur*”⁴⁰.

Bu sırada yaşanan bir diğer gelişme ise, Anadolu Ajansı’nın bir tekzip haberidir. D.N.B Ajansı yaptığı haberde, Türkiye’nin Kafkas cephesinde tahşidat yaptığı , Rusların da buna göre sınırda tertibat aldığı yazılmıştır .Tan’ın haberine göre; Anadolu Ajansı, ne Türkiye ne de Sovyetler tarafından Kafkasya hududunda bu tür olayların olmadığını açıklayarak haberi tekzip etmiştir. Tan, bu yalan haberi Alman basınına verip, iki ülke arasında karışıklık yaratmak isteyen kişinin D.N.B Ajansı’nın İstanbul mümessili Brel olduğunu açıklar.Tan gazetesi,Alman basınının, Berlin radyosu’nun ve D.N.B Ajansı’nın Türkiye’nin müttefiklerle olan ilişkisini bozmak amacıyla olduğunu belirtir. Zekeriya Sertel’e göre, Nazi propagandası, bütün dünya için bir tehlike oluşturacak kadar kuvvetlidir; Hükümet, yabancı propaganda istilasına karşı bir önlem almalıdır⁴¹.

⁴⁰ Tan, 12 Aralık 1939.

⁴¹ Zekeriya Sertel, “*Dahilde Yabancı Propagandaya Set Çekmeliyiz*”, Tan , 12 Aralık 1939.

TC YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANLARIYON MERKEZİ

1939 sonlarında Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir haber, Türk-Alman ilişkilerinde yaşanan gerginliği bütün açıklığıyla ortaya koyuyordu:

“Asılsız Haberler

Türkiye’deki Alman elçisinin değiştirilmesi için Hükümetimizin teşebbüste bulunduğu haberi doğru değildir. Bundan başka, son günlerde, bilhassa memleketimizden Almanya’ya bir takım mecmua ve risalelerin gönderildiği görülmüştür. Bunlar,Türkiye’deki bazı adreslere gelmiş olan Almanca mecmua ve broşürlerdir ki, alıcıları tarafından bu yolda hiçbir sipariş ve talep vaki olmadığı gibi,üzerlerindeki bantların dahi yırtılmasına lüzum görülmeden iade edilmektedir. Bu müneselakatin iadesi sırasında hemen müştereken kullanılan adres, Türkiye’yi tanınamış olanlara ince bir ihtar mahiyatinde telakki ediliyor. Adres şudur: Herr Goebbels-Berlin ”⁴².

Türkiye’de Alman etkisinin silinmesi yolunda bir başka gelişme ise Türkische Post ile ilgilidir. Tan gazetesinin Türkische Post’un matbaasında bir takım Nazi propaganda broşürlerinin basıldığı yolunda haberler yapması üzerine, gazetede ve matbaada arama yapan polis, Tan gazetesinin iddialarını haklı çıkaran bazı kanıtlar bulacak ve Türkische Post gazetesinin sahibi ve Universum Matbaası sorumlu müdürü Muzaffer Toydemir, çıkarıldığı mahkemede , bu broşürlerin kendi matbaasında basıldığını kabul edecektir. Gazete bundan kısa bir süre sonra, Mart 1940’ta “memleketin siyasi menfaatlerine aykırı neşriyattan dolayı Vekiller Heyeti kararı ile” kapatılacaktır⁴³.

D.N.B Ajansı ve Alman propagandasıyla ilgili olarak Tan gazetesinin haricinde Ulus’ta da konuyla ilgili olarak bir takım yazılar yayınlanmıştır. Falih Rıfkı Atay, D.N.B’nin Moskova ile Ankara arasında haber taşıdığını belirterek şöyle der :

“... Bu haberlerde iki suikast göze çarpmaktadır. Biri müttefiklerle birleştiğinden beri Türkiye ahvalinin berbatlaştığını, diğeri Türkiye’nin Sovyetler emniyetine karşı kötü ve gizli niyetler beslediğini iddia etmek ”. Atay’a göre; D.N.B,

⁴² Cumhuriyet, 11 Aralık 1939.

⁴³ Tan, 13 Ocak 1940.

haberlerinin mesuliyetini Tass Ajansı'na yükleyerek Türkiye'nin iktisadi hayatıyla ilgili olarak gerçek dışı haberler yapmaktadır⁴⁴.

Tan gazetesi yazarlarından Sadri Ertem Alman faaliyetleriyle ilgili olarak şöyle demiştir:

"...Birkaç aydır Alman diplomasisinin ve ordusunun yapamadığı işlerin halli vazifesi Alman propagandasına verilmiştir. Propaganda bütün cihazlarını, bütün unsurlarını seferber etmiştir... Alman propagandası herşeyden evvel Cumhuriyet Türkiyesini komşularına şüpheli işler yapan bir mevcudiyet halinde göstermek istedi". Yazar, ayrıca Berlin radyosunun Türkçe yayın yapmasına da değinerek yapılan yayınların objektif olmadığını belirtmiştir⁴⁵.

Berlin Radyosu'nun yaratmış olduğu ve Hükümeti de bu dönemde oldukça meşgul eden bir diğer olay, Berlin Radyosu'nun Alman Dışişleri Bakanlığı'nın 5 Temmuz 1940 günü yayınladığı "Beyaz Kitap"tan bazı belgeleri açıklamasından doğmuştur. Berlin Radyosu'nun spikeri, Fransa' da Louire üzerinde Nevers kasabasında bombardımanla tahrip edilen bir vagonda Türkiye ile ilgili bazı belgelerin bulunduğunu bildirmişti. Bu belgeler, Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigly arasında Rusya'nın Kafkas petrol bölgesinin bombalanması konusunda yapılan konuşmalardı. Belgeler arasında General Weygand'ın da telgrafları bulunuyordu. Weygand, 1 Mayıs 1939'da Ankara'ya ilk kez gelişinde Kafkas petrol bölgesinin Türkiye'den bombalanması görüşünü ortaya atmış ancak bunun Türk Genelkurmayınca "pek heyecansız" karşılanmasından hayıflanmıştı.

Alman radyosunun açıkladığı iddialara göre Alman Beyaz Kitabı'ndaki belgeler şöyleydi. Sovyetler, Bakü petrol bölgesini uçak saldırılarına ve yangınlara karşı korumak için Amerikalı uzmanlardan görüş istemişlerdi. Amerikalılar da, Sovyet üretim biçimi nedeniyle toprağın petrole doymuş olduğunu, herhengi bir yangında ateşin kolaylıkla etrafa yayılacağını yanıtlamışlardı. Bu raporu ABD elçisinden duyan Hüsrev Gerede de bu durumu Dışişleri Bakanı Ş.Saraçoğlu'na iletmışti. Türk Dışişleri Bakanı da bu telgrafi Fransız Büyükelçisi Massigly'e göstermiş ve "böyle bir bombardıman sonucunda İran sizi protesto mu eder" demiştir. Massigly bu konuşmadan

⁴⁴ Falih Rıfki Atay, "Boşuna Gayretler", Ulus, 17 Aralık 1939.

Türkiye'nin bu konuda zorluk çıkartmayacağı hükmünü çıkartarak Bakanlığına çektiği telgrafta “ geniş açıklamalar için Saraçoğlu’nu zorlamak saygısızlık olurdu” demiştir.

Yine, Alman Radyo ve Beyaz Kitabına göre, Massigly 28 Mart 1940'ta Dışişleri Bakanlığı'na çektiği ikinci telgrafta şunları önermiştir:

“ ...Eğer uçaklarımız Türkiye'den geçecek olursa o zaman sadece özür dileriz. Çünkü gerek Dışişleri gerekse yüksek komutanlıkla ilişkimiz onları büsbütün habersiz bırakmayı engeller. Bizim böyle davranmamız Türklerin de işine gelir. Çünkü, Sovyetler Türkiye'ye savaşla yanıt verecek olursa, Türk Hükümeti, Büyük Millet Meclisi karşısında saldırının Moskova'dan geldiğini kanıtlayacak durumda olur”⁴⁶.

Alman Radyosu'nu açıkladığı bu belgeler Ankara'da büyük bir gerginliğe yol açmış, Şükrü Saraçoğlu, Fransız elçisini arayarak durumun niteliğiyle ilgili sorular sormuştur. Refik Saydam da Massigly'ye haber göndererek, Paris'e gönderdiği raporları bir kez daha incelemesini ve bunların “ gerçekten bir vagonda bulunup bulunamayacağını ” yanıtlamasını istemiştir. Fransız elçisi ise, bu belgeleri Alman Hükümeti'ne, Türkiye ile Rusya'nın arasını açmak isteyen bir Fransız Dışişleri memurunun verebileceğini ileri sürmüş, daha da ileri giderek Alman yayınlarında bir çeviri hatasının olabileceğini ifade etmiştir. Massigly, 5 Temmuz 1940'da Saraçoğlu'na bir mektup yazarak, “ Türk toprakları üzerinden Bakü'yü bombalamak için Fransız ve İngiliz uçaklarının geçmesine izin verilmesini istemediğini”belirmiştir.

Alman Radyosu, Fransa'da bir vagon içinde bulunduğu öne sürülen belgeler konusunda Türkiye'yi birkaç gün bombardıman ettikten sonra “ belgelerin çevirisinde bir yanlışlık olmuştur” şeklinde ifade değiştirme yoluna gitmiş ve Türkiye'nin bir “saldırı değil, savunma savaşına hazır olduğunu, Bakü'de yapılması düşünülen saldırıya Türkiye'nin katılmayacağını ” iddia etmiştir⁴⁷.

Türkiye'deki Alman baskısının yoğunlaşmaya başladığı dönemde basında çıkan bazı haberler, izlenilen dış politika stratejileri açısından önem taşır. Alman yayın

⁴⁵ Sadri Ertem, “Ahklaksız Bir Rejim”, Tan, 7 Ocak 1940.

⁴⁶ Turhan Aytul, “Türkiye'yi Titreten Yıllar”, Milliyet, 16 Nisan 1979.

⁴⁷ Alman Dışişleri Bakanlığı, yayınladığı bu belgelerle Türkiye'de bir hükümet değişikliği yapmayı amaçlamıştır. Bu amacı sezinleyen Asım Us, şöyle demiştir: “...Alman sefiri Von Papen'in Türkiye'de Alman tarafları bir hükümeti iktidara getirmek teşebbüsleri, Saraçoğlu'na karşı hücumları, milli bünyede

organlarının faaliyet göstermesine ses çıkartmayan Hükümet, kimi zaman da bunları yasaklama yoluna gitmiştir. Ulus gazetesindeki bazı haber örnekleri bu açıdan önemlidir: “*Türklük aleyhine neşriyat yaptığı için memleketimize ithali men edilen Volkişer Beobachter (Volkischer Beobachter) gazetesini İstanbul’a getirerek sattıkları için Alman kütüphanesinin sahipleri aleyhine İstanbul Ceza Müddeiumumiliği tahkikata başlamıştır*”⁴⁸.

Mevzuat gereği bu tahkikatın başlanabilmesi için hükümetin izni de alınmıştı. Yine o dönemde çıkan bazı haberlerde *Açıkgöz* gazetesi sahiplerinden Mehmet İhsan Yazgan ve Rıza Çandarlı, “*yabancı bir devletten casusluk hesabı ile ve yabancı bir sefaretten para alarak haber yazdıkları*” gerekçesiyle mahkemeye verilmişlerdir⁴⁹. Bunun ardından Nazi Partisi’nin resmi yayın organı olan Volkischer Beobachter gazetesini satan Alman Kitabevi sahibi Kalis, gazetenin ırkçı yayınından dolayı 21 Ağustos 1940’da tutuklanmıştır.

Bu gelişme üzerine Papen, Alman Dışişleri Bakanlığı’na, Berlin’in önde gelen Türklerinin tutuklanmalarını ve bağlanmış bir şekilde Berlin’in ana caddelerinde dolaştırılmalarını önerecektir. Papen’in bu önerisi kabul edilmedi, ancak aralarında bir öğrenci ile bir Türk-Alman ticaret şirketinin üyesinin de bulunduğu beş Türk tutuklanmıştır. Ayrıca Almanya, işgal altında bulunan Fransa ve Belçika’daki Türk öğrencilerin Türkiye’ye dönmesi için gerekli olan çıkış iznini vermemiştir⁵⁰.

Türk-Alman Dostluk Antlaşması’nın imzalanmasından sonraki dönemde ilişkilerin gelişmesine paralel olarak basındaki Alman aleyhtarı havanın giderilmesi için hükümetin aldığı önlemler de dikkat çekicidir. 1942 yılı sonlarında Vatan gazetesinde ünlü sinema oyuncusu Şarlo’nun Hitler’i alaya aldığı “Diktatör” filminden bir görünüm vardır. Şarlo, ABD’deki Türk öğrencilerinin girişim ve ısrarları üzerine “Amerika’nın Sesi” Radyosu’nda Türkiye halkı için bir konuşma yapar, bu konuşmanın özeti Vatan’da yayınlanır⁵¹. Bir tarafta Diktatör filmine ait fotoğraf, diğer taraftan Şarlo’nun konuşması Ankara’daki Alman Sefareti’nin protestosuna neden olur ve hükümetten

gedik açmak içindir”. Bkz. Asım Us, *Hatıra Notları (1930-1950)*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s.450-465.

⁴⁸ *Ulus*, 7 Mayıs 1940.

⁴⁹ *Ulus*, 15 Haziran 1940.

⁵⁰ Hüsrev Gerede, *Harp İçinde Almanya*, ABC yay., İstanbul, 1994, s.35.

gazetenin kapatılması talep edilir.Bu baskı sonucunda gazete, 9 Aralık 1942 ile 7 Şubat 1943 tarihleri arasında 90 gün kapatılmıştır⁵².

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, gelişen ve değişen konjonktürel gelişmelere bağlı olarak izlenen dış politikaya paralel olarak hükümetin de basın üzerindeki tavrı farklılıklar göstermiştir.Alman propagandası ilk dönemlerde görece bir başarı kazanmışsa da sonraki yıllarda basında kendilerine karşı olan olumsuz havayı silmeyi başaramamıştır.

2-Nazi Propagandasının Eğitim Alanındaki Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya, Türkiye’de daha 19. yüzyılın ortasından itibaren oluşturulmaya başlanmış olan Alman kültür kuruluşlarını kendi politika ve ideolojileri için kullanma yoluna gitmiştir.Örneğin, İstanbul’da 1868 yılında kurulan, 1911’de ise lise niteliğini alan **Alman Okulu**’nu “Almanya için reklam etkeni”olarak görüyorlardı. Alman Okulu’nda 1937-1938 öğretim yılında öğrenim gören toplam 642 öğrenciden sadece 150 tanesi Alman, diğerleri Türk öğrenciydi.Bu oran, Okulun, dışarıdaki Alman çocukları için meydana getirilmiş bir kuruluş olmadığının açık bir göstergesidir⁵³.

Alman Hükümeti, Alman Okulu’nda faaliyet gösteren Alman görevlilerden değişik alanlarda (istihbarat, örgütlenme, propaganda) faydalanma yoluna gitmiştir⁵⁴. Alman Okulu’nu İstanbul’da bulunan sermaye grupları da mali yönden destekliyorlardı. 1937-1938 öğretim yılında okulun birinci başkanı Johannes Porth, aynı zamanda Dresdner Bank’ın İstanbul şubesi olan Deutsche Orient Bank’ın da müdürüydü. Dresdner Bank, otuzlu yıllarda daha çok Almanya’nın Türkiye ile olan dış ticaretinin parasal yanını yürütüyordu.Yine okulun önde gelen yöneticileri arasında Deutsche Bank’ın müdürlerinden Paul Burghard’ın okulun finansmanı açısından önemi büyüktü.

⁵¹ Ahmet Emin Yalman, a. g. e. , s. 1146.

⁵² Bu dönemde basındaki kapatma kararlarıyla ilgili olarak bkz. Cemil Koçak, “*Milli Şef Dönemi Yönetim ve Basın Hayatı*”, *Kebikeç*, Sayı: 2 , 1995 , s. 149-159. Alpay Kabacalı, “*Milli Şef Döneminin Örtülü Sansürü*”, *Tarih ve Toplum*, VIII / 38 (Ocak , 1987), s. 19-21. Alpay Kabacalı, *Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul, 1990. Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994.

⁵³ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 32.

⁵⁴ Glasneck, İstanbul’daki Alman Okulu’nda görevli yirmi Alman öğretmenden onsekizinin Nazi örgütlerinde faaliyet gösterdiğini belirtmektedir. Bkz .a. g. e., s. 33.

Diğer önemli temsilciler, İstanbul'daki Deutsche Levantelinie müdürü ve aynı zamanda Deutsche Orient-Reederei şirketinin önde gelen kişilerinden Karsten Meves (Meves, ileriki dönemlerde Nazi örgütlenmesi ve propagandasıyla ilgili önemli görevlerde yer almıştır) ile Milli Müdafaa Vekaleti ile çeşitli cephaneler kurmuş olan Neue Bau-gesellschaft Wayyo und Freytag AG'nin yüksek mühendisi Ernest Schiller de bulunuyordu. Bundan başka Almanya'nın İstanbul Başkonsolosu ile Alman Hükümeti'nin temsilcisi olan Alman görevliler de okulun yöneticileri arasındaydılar⁵⁵.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra okulun yeniden açılışından sonraki dönemde okulun yöneticiliğini, Scheuermenn ile Preusser yapmıştır. 1942'de bu iki yönetici, uzun zaman orada kaldıkları, “artık Türklere karşı yeteri kadar direnme gücü gösteremedikleri için” Almanya'ya geri çağırılmışlardır. Öğretim görevlilerinin sürekli olarak anayurttan tamamlanması, devlet-parti makamları ile yurt içinde ve dışında sıkı bir işbirliği, Nazi Partisi'nin dış okullar politikasının temel ilkeleri arasındaydı. İstanbul'daki Alman Okulu'ndan başka Mayıs 1934'ten itibaren Ankara'da Alman Büyükelçiliği'nin, Alman Elçiliği görevlilerinin, Alman üniversite profesörlerinin çocukları için, önceleri Türk makamları tarafından gizli tutulmaya çalışılan bir okul vardı⁵⁶.

Almanya, ilk ve orta okulları ile liselerde okutulan ders kitapları konusunda oldukça sıkıntılıydı. Çünkü, ders kitaplarında, Türk-Alman ittifakının aleyhinde ve Alman askerlerinin Türkiye'deki faaliyetleri konusunda olumsuz yazılar vardı. Bununla birlikte Almanya, Almanca dersi çerçevesinde verilen tarih bilgisi ile karşı atağa geçerek dengeyi sağlamaya çalışıyordu. Bunların dışında tarih dersinin Almancayla birlikte bağdaştırılması amacı için Türk öğretmenlerine baskı yapılıyordu. Alman Okulu genel müdürü Bense, 1942'de yaptığı bir açıklamasında lise bitirme sınavları nedeniyle, Alman Okulu'ndaki Türk tarih öğretmenin bu yıl ilk kez olmak üzere Versay Antlaşması üzerinde “faşist terminoloji” ile konuştuğunu bildirmiştir⁵⁷.

Türkiye'deki eğitim sistemi, yabancı okullarda öğrenim gören öğrencilerin dahi bazı derslerin Türk öğretmenler tarafından ve Türkçe olarak verilmesini zorunlu kıldığından, bu durum, Alman Okulu için bir sorun oluşturmuyordu. Bununla ilgili olarak

⁵⁵ Cemil Koçak , *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)* , TTK yay., İstanbul , 1991 , s. 180.

⁵⁶ A. g. e. s. 181.

⁵⁷ Johannes Glasneck , a. g. e., s. 36.

yönetmelik, Ekim 1932 tarihini taşıyordu. 1937 sonlarına kadar Alman Okulu, bu düzenlemeye uymaktan kaçındı, ancak şikayet üzerine kurallara uyması konusunda uyarıldı. Hemen ardından Alman Büyükelçisi Keller, Türk Dışişleri Bakanlığı'na iki sözlü nota verdi. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Başbakan Celal Bayarkonuyu incelediler. Büyükelçi, özellikle Alman öğrencilerinin dil güçlüklerini öne sürdü ve “Almanya ile Türkiye arasında anlayışın uyanması ve derinleşmesi” için çok yardımı bulunmuş olan okulun varlığını sürdürmesinin “iyice şüpheli duruma girdiğini” ileri sürmüştür. Büyükelçinin bu notasına rağmen düzenlemenin içeriğinde temel bir değişiklik yapılmadı⁵⁸.

Almanya, İstanbul'daki Alman Okulu'nun haricinde Yüksek öğretim alanında da bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu konudaki en çarpıcı örnek Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür. Enstitü'nün kurulması için 1928 'de Oldenburg'un başkanlığında 14 kişiden oluşan Alman Tarım Heyeti Ankara'ya geldi. Kurulan Enstitü, 1930'da açılacak olan Yüksek Ziraat Okulu'nun da temelini oluşturur. Okulda, 1930-1933 yılları arasında dört Alman öğretim görevlisi görev yapmıştır. Okul, 30 Ekim 1933'de Yüksek Ziraat Enstitüsü adı altında açılmıştır. Leipzig Üniversitesi Ziraat Enstitüsü müdürü Dr. Friedrich Falke, 1932 sonlarında Türk Hükümeti tarafından bu Okulun düzenlenmesi ve Enstitü'nün yönetilmesi için Ankara'ya davet edildi. Okulun ilk yıllarında Rektör olarak görev yapan Falke, 1938 yılında Türkiye'den ayrıldı. Yüksek Ziraat Enstitüsü'ndeki son Alman öğretim görevlisi de 1942 yılında Türkiye'den ayrılmıştır⁵⁹ Glasneck, Bu okuldaki Alman görevlilerin Nazi hükümeti'nde casusluk yaptıklarını, özellikle Yüksek Ziraat Okulu'nun kuruluşuna katılan ve savaşa kadar Rektör olarak hizmet veren Christiansen'in adını vererek açıklıyor. Batı Orduları Başkomutanlığı'nın Karşı – Casusluk Dairesi'nin 18 Mart 1940 tarihli raporundan anlaşıldığına göre, Nazi Partisi Dış Ülkeler Örgütü, Christiansen'i işgal edilen Polonya bölgelerinde görevlendirmek üzere Almanya'ya geri çağırmıştır⁶⁰.

Nazi Hükümeti'nin kültür propagandası, bu okulların haricinde İstanbul Üniversitesi'nde de devam etmiştir. Deutsche Bank, Türkiye'de görevli olan Alman bilim adamlarıyla yoğun bir biçimde ilgilenmiştir. Banka müdürü Petzold, 27 Ekim

⁵⁸ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 34.

⁵⁹ Cemil Koçak , a. g. e. , s. 40-41.

1933'te Berlin'deki "Deutscher Klub"de sanayicilerle yapmış olduğu konuşmasında "Türk biliminin ve okulluğunun Alman etkisi altına alınmasının elden geldiği kadar genişletilmesi" gerekliliğini belirtmiştir. Daha sonraki yılda müdür Weigelt, "Türk yüksek öğrenim gençliğinin eskisine göre gittikçe daha geniş ölçüde Alman dilini öğrenmek zorunda kalmasını, sonunda da Alman yöntemlerini ve araçlarını kullanmak zorunluluğunu duymasını " önemle vurgulamıştır⁶¹.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü ile İstanbul Üniversitesi'nden başka, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Teknik Okul üzerinde de Alman etkisi gözlenmekteydi. Teknik Okulu'n yapı planlarının hepsi Almanya'dan getirildi, Fransız öğretim planlarından Alman öğretim planlarına geçildi ve okulun müdür yardımcısı, bütün öğretim üyelerinin öğrenim görmüş olduğu Almanya'ya bir inceleme gezisi için gönderildi. Okulda ayrıca Alman öğretim üyeleri de vardı ve bütün öğretim araçları Almanya'dan getirilmişti.

Türkiye'de bu kadar çok sayıda Alman Üniversite profesörünün çalışması, Türk öğrencilerin çoğunun yabancı dil olarak Almancayı seçmesi sonucunu doğurdu. Bu yüzden Alman Hükümeti, Türk yüksek öğrenim kurumlarına Almanca öğretmeni sağlamak için sürekli olarak çaba gösteriyordu. 1941'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın emriyle büyük şehirlerdeki Halkevleri'nde Almancanın öğrenilmesi amacıyla kurslar açıldı.

⁶⁰ Johannes Glasneck , a. g. e. s. 38.

⁶¹ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 36-41. Türkiye'ye bu dönemde gelmiş olan Alman bilim adamlarıyla ilgili olarak bkz. Fritz Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar** , İ.Ü. İktisat Fakültesi MaliyeEnstitüsü yay., İstanbul, 1982.

C- 2. DÜNYA SAVAŞI'NDA TURANCILIK AKIMI ve FAALİYETLERİ

(1939 – 1943)

1-Irkçı – Turancı Düşüncenin 2.Dünya Savaşına Kadar Olan Tarihsel Gelişimi

Esas itibariyle Osmanlıdan miras kalan bir fikir ve eylem programı olan Turancılık ilk kez 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya Türklerinin başlattığı Türkçü hareket içerisinde ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğinin Avrupa uluslarına göre tarih sahnesine geç çıkmasına neden olan bir çok faktör vardır.Osmanlıda tıpkı Avrupa örneğinde olduğu gibi milli bir burjuvazinin bulunmaması, farklı uluslar arasındaki ilişkilerin toplumsal ya da etnik değil, dinsel temellerin üzerinde kurulmuş olması, kapitalist dünya ekonomisinin etkileriyle toplumsal yapıdaki dengelerin bozulması vb.gibi olgular bu gecikmeyi tetikletici faktörler olmuşlardır. İmparatorluğun dağılmaya başlamasına paralel olarak Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının iflas etmesiyle birlikte aydın kesimin büyük çoğunluğu,Osmanlı toplumunu oluşturan farklı etnik yapıdaki toplulukların ulusal kimliklerini takınmaya ve kendi milliyetçilik ideolojilerini geliştirmeye başladılar⁶².

20. yüzyıla gelindiğinde siyasal bir ideoloji olarak ortaya çıkan Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında ve onun düşünsel zemininin hazırlanmasında Batı Türkologlarının, Osmanlı edebiyatçıların ve Çarlık Rusyası'ndaki Türk milliyetçilerinin önemi büyüktür. Çarlık Rusyası'nın asimile edici gücünü kendilerine karşı yöneltilmiş olan bir tehdit olarak algılayan Türk-Tatar aydınları milliyetçilik ideolojisine daha sıkıca bağlanmışlardır. Rus topraklarındaki en etkin Türkçü ideolog Yusuf Akçura'ydı. 1904'te Kahire'de yayımlanan *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türkçülüğün kültürel bir akımdan siyasal bir akıma dönüşümü açısından dikkat çekicidir⁶³.Akçura,

⁶² Nejat Kaymaz, “ *Türkçü Tarih Görüşü* ”, Felsefe Kurumu Seminerleri, TTK. yay., Ankara,1997, s.433-443. M. Ali Ağaoğulları, “ *Aşırı Milliyetçi Sağ* ”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleyen: İrvın Cemil Schick / E. Ahmet Tonak , Belge yay., Ankara, 1992, s. 190. Gencay Şaylan, “ *Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği* ”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*,VII, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.1948-1949. Taner Akçam, “ *Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler* ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, İletişim yay., İstanbul, 2002, s.53-55.

⁶³ Zafer F. Yörük, “ *Türk Kimliği* ”, *İrkçilik ve Milliyetçilik*, Belge Uluslararası yay., İstanbul, 1995, s. 66-69. Sina Akşin, “ *Türk Ulusçuluğu* ”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, VII,

Üç Tarz-ı Siyaset'te siyasal sistemlerden her birini yani Osmanlıcılık, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizmi iki temel ölçütün ışığında incelemiştir: Osmanlı Devletine yararı ve uygulanabilirliği. Akçura, bu eserinde Jön Türklerin programını zamanı geçmiş bir program olarak değerlendirir. O'na göre "Osmanlı milliyeti vücuda getirmekle uğraşmak beyhude bir yorgunluktur". Akçura, "dilleri, ırkları, adetleri ve dinleri" bile bir olan Türklerin tek bir ulus devlet içinde birleşmelerini gerektiren bir ulusçuluktan yanadır⁶⁴. Tüm bu gelişmeler sonucunda güçsüz Osmanlıcılık ve hatları tam anlamıyla belli olmayan Pan-İslamizm ile yanyana getirildiğinde Pan-Türkizm gelişmeye aday bir akım olarak görülmüştür.

Kültürel ve siyasi anlamda tüm Türk kökenli toplulukların birleşmesi amacını taşıyan Pan-Türkizmin, "dil birliği" ve "ortak tarihi köken" gibi kültürel temaların yanı sıra siyasal bir platform olarak önem kazanması ancak İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle mümkün olmuştur. Balkanlardaki yenilgilerin ardından toprak kaybının artması, nüfus yapısında beliren önemli değişikliklerin olması sonucunda "Türkçülük" ciddi bir alternatif olarak ortaya konulmuştur. Bu, aynı zamanda , Osmanlı Türkçülük hareketi içinde kültürel bir hazırlıkla başlamış olan Türk ulusçuluğunun siyasi bir harekete dönüşmesinin de önemli adımları olmuştur.

Osmanlı Türklerinin, Osmanlı toprakları dışında yaşayan Türk kökenli topluluklarla aynı etnik kökene sahip oldukları düşüncesi Türkçülük akımının yol açtığı bir gelişmedir. Bu düşünceyle birlikte Türkçülük zaman zaman "Turancılık" olarak da ifade edilmiştir. Türklerin Orta Asya'daki efsanevi yurdu olarak tanımlanan "Turan" kısa zamanda Türkçüler arasında slogan olarak yerleştiği gibi yabancı güçler tarafından da çoğunlukla kullanılan bir terim olmuştur. Ancak, Turan kavramının dilbilimi açısından Türkler dışında Macarları ve Finlileri içermesi bakımından Pan-Türkizmle eş anlamlı kullanılması gerçeğe uygun değildir⁶⁵.

İletişim yay., İstanbul, 1985, s.1941-1943. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1996, s. 45.

⁶⁴ Hugh Poulton, *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal*, Sarmal yay., İstanbul, 199, s. 89.

⁶⁵ Günay Göksu Özdoğan, "2. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk – Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm ", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen : Faruk Sönmezoğlu , Der yay., İstanbul,198, s. 363. "Turan" sözcüğü bilindiği kadarıyla ilk kez 1839'da büyük Türk vatani anlamında Macarlarca kullanıldı. Bu kavram, sık sık Türkçülüğün özdeşi olarak kullanılmakla birlikte gerçekte sadece, Türkçe konuşan halkların değil, Moğolların, Finlilerin, Macarların ve diğerlerinin de birleşmesini isteyen çok daha aşırı bir düştür. Bkz. M. Ali Ağaoğulları, a. g. m. s. 192. Daha fazla bilgi için bkz. David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Kervan yay., İstanbul, 1979. Jacob M.Landau ,

İttihat ve Terakki'nin iktidar olduğu dönemde "Türkleştirme" uygulamaları İttihatçı liderlerin yürürlüğe koydukları politikanın temelini oluşturdu. Avrupa ve Afrika'daki toprak kayıplarının diğer Türk halklarıyla birleşilerek kapatılması düşüncesi, İttihatçılar arasında önem kazanıyordu. İttihat Terakki'nin politikaları açısından bakıldığında, özellikle asker kanadının daha 1. Dünya Savaşı patlak vermeden önce "Turancı" bir görüşle hareket ettiğini gösteren kanıtlar vardır⁶⁶.

İlk başta romantik bir düşünüş şeklinde ortaya çıkmış olan Turancılık, 1. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde tümüyle siyasal bir niteliğe bürünmüştür. Türkçü aydınlar, dış Türklerle birleşmede en büyük engel olarak gördükleri Rusya'yı hedef alan bir saldırı kampanyası başlattılar⁶⁷. Harbiye Nazırı Enver Paşa, Osmanlı topraklarını kuzeyde Hazar Denizi'ne, güneyde de Afganistan'a kadar uzanmasını hedefleyerek Alman Genelkurmayı'nın de etkisiyle Rusya'ya karşı Üçüncü Ordu'la harekete geçmiştir. Sarıkamış yenilgisi bu planı bozmakla birlikte Sovyet Devrimini takip eden günlerde yeni bir plan gündeme gelmişti. Bu kez Enver Paşa, kardeşi Nuri Paşa'yı görevlendirerek Azeriler arasında toplanacak bir İslam Ordusu ile beraber Kuzey Kafkasya'yı ve Dağıstan'ın işgalini emretti. Nuri Paşa Gence ve Bakü'ye ulaşınca Alman Genelkurmayı ve ordusu bu ilerlemeye karşı çıktı. Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Kafkasya'daki Osmanlı varlığı da resmen sona ermiş oldu⁶⁸. Turan hayali büyük bir hüsrarla biten Enver Paşa ise, 1921'de "Turan'ın ve İslam'ın kurtarıcısı" olarak karşılandığı Türkistan'a gitti. Kurduğu ordusuyla Buhara yöresini ele geçirmeyi başardı fakat 4 Ağustos 1922'de üzerine gönderilen Kızılordu kuvvetlerine yenildi ve yaşamını yitirdi⁶⁹.

Dışarıdaki girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan Turancılara ülke içinde ikinci bir darbe indirildi. Mustafa Kemal'in önderliğinde yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşı

PanTürkizm, Sarmal yay., İstanbul, 1999. Hans Kohn, *Türk Milliyetçiliği*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944.

⁶⁶ 1913 ve sonrasında kurulan paramiliter gençlik örgütleriyle gençliğin militarist yönde eğitiminin Türk ırkını canlandıracağını düşünen Enver Paşa, söz konusu yapılanmanın adeta "Başbuğ"luğunu üstlenmiştir. Bkz. Günay Göksu Özdoğan, "Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), İletişim yay., İstanbul, 2001, s. 80.

⁶⁷ M. Ali Ağaoğulları, a. g. m., s. 198.

⁶⁸ Günay Göksu Özdoğan, a. g. m., s. 363.

⁶⁹ Toynbee, "Report on the Pan-Turanian Movement" adlı eserinde "Pan-Turancı" hareket içinde anti-İslamcı eğilimler olduğunu belirtir ve bunu kıskırtan başlıca kişinin Enver Paşa olduğuna işaret eder. Yazdığı raporunda Enver Paşa'dan "Bozkurt" amblemi taşıyan, padişah yerine Türklerin Hanını

sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Turancılık motifleriyle bezenmiş bir milliyetçiliğin karşısına ciddi bir rakip çıkardı. Bu rakip, yönetim biçimini değiştirip ulusal bağımsızlığı ulusal egemenlikle bütünleştiren, yeni devleti Anadolu ve Doğu Trakya ile sınırlamaya yönelik Misak-ı Milli zihniyetini sürdüren ve bu sınırlar içinde yaşayan herkesi ırk, dil, din ayrımı gözetmeden ulusun doğal üyeleri olarak kabul eden “Türkiye Milliyetçiliği” ya da başka bir deyişle “Atatürk Milliyetçiliği”dir⁷⁰.

Mustafa Kemal, 1921’de Eskişehir’de yaptığı bir konuşmasında görüşlerini şöyle açıklamıştır :

*“...Ne İslamcı birlik ne de Turancılık bizim için bir doktrin ya da mantıklı bir siyaset oluşturamaz. Bundan böyle yeni Türkiye’nin yönetim siyaseti, ulusal sınırlar içinde Türkiye’nin kendi egemenliğine dayanarak bağımsız yaşaması olacaktır”*⁷¹.

Atatürk, Turancıların bütün Türkleri bir araya getirme düşüncesinin gerçekleştirilemeyecek bir hayal olduğunun farkındaydı. Bu durumu şu sözlerle belirtmiştir :

*“ ..Ben ne bütün İslam uluslarının birliğine ne de Türk halklarının birliğine inanıyorum. Hükümetimiz gerçeklere dayanan belirli bir siyaset izlemeli ve doğal sınırları içindeki ulusun bağımsızlığını ve hayatını koruma amacıyla çalışmalıdır Düşle hayalleri bir yana bırakalım. Geçmişte bunlar bize çok pahalıya mal olmuştur”*⁷².

Cumhuriyetin ilk yıllarında mutlak bir suskunluğa gömülen Turancılık düşüncesinin özellikle yayın yoluyla yoğun bir propagandaya girişmesi 2. Dünya Savaşı’nın öncesinde oldu ve bu propaganda savaş boyunca sürdü. İkinci kuşak Türkçüler diye adlandırılabilen bu potansiyel, Türk Ocağı’nın kapatılmasının hemen

selemlayan izci hareketinin şefi olarak söz eder. Buna karşın Ziya Gökalp’e göre Pan-Turancılık Enver Paşa’nın Pan-İslam idealine paralellik gösterir. Bkz. Hugh Poulton, a. g. e., s.113.

⁷⁰ Hilmi Ziya Ülken’in deyimiyle “Anadolu savaşı, Turancılıktan hak yolu olan vatancılığa geçilmesi için gerekli bir sırat köprüsü olmuştur”. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken yay., İstanbul, 1992, s.480. Bu dönemdeki milliyetçilik anlayışı için bkz. Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak yay., İstanbul, 1983.

⁷¹ Jacob Landau, a. g. e. s. 75.

⁷² Hugh Poulton, a. g. e. s.121. Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*, III, İletişim yay., İstanbul, 1992, s. 187. Giacomo Carretto, “1930’larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:17(Mayıs, 1985), s. 56. Günay Göksu Özdoğan, “*Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyetleri*”, *Toplum ve Bilim*, Sayı : 62 (Yaz – Güz, 1993), s. 65.

ardından kendini açığa vurdu⁷³. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra resmi ideoloji ve hükümet politikaşarının dışında kalan Pan-Türkizm bazı gruplar arasında önemini yitirmemişti. Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında ve özellikle de Sovyet yönetiminde yaşayan Türk kökenli halklarla siyasi ve kültürel ilişkilerin sürdürülmesinden yana olan ve kendilerini Türkçü olarak tanımlayan bu grup Türkiye'de Pan-Türkist platformun temsilcisi olarak belirmiştir. İlk Türkçü dergi olan *Atsız Mecmua*, 1931'de bu döneme aşırı milliyetçilik anlayışıyla damgasını vuran Hüseyin Nihal Atsız tarafından çıkarıldı. *Atsız Mecmua*, Cumhuriyet Türkçülüğüne ilişkin ideolojik vurguların seslendirildiği bir ilk kürsü niteliğini taşıyordu. Zeki Velidi Togan'dan Sabahattin Ali, Pertev Naili'ye kadar bir çok yazarın yazılarının yer aldığı dergide ana çatıyı Nihal Atsız kaleme alıyordu. Derginin kapağında yer alan bozkurt figürü, Orta Asya Türklerinin efsanevi geçmişlerine daha doğrudan bir göndermede bulunuyordu⁷⁴. Eski etnik Türk boylarının mitolojik atası olarak kabul edilen ve İslamiyeti kabul etmeden önce Türkler tarafından tapınılan bozkurt, günümüze kadar Türkçülerin sembolü olmaya devam etmiştir. 1930'lu yıllarda Türkçü yayınlarda önceki zamanlarda genellikle simgesel bir figür olarak göze çarpan bozkurt, Nihal Atsız ve izleyicilerinin takma adı olmuştur⁷⁵.

Atsız Mecmua'nın ilk sayılarında Cumhuriyet ve Mustafa Kemal'e bağlılık ve güven yer almakla birlikte, zaman içerisinde Türk Tarih Tezi çerçevesinde şekillenen tarih görüşüne karşı sert ve açık eleştiri Nihal Atsız ve çevresinde toplanan Turancılardan gelmeye başlamıştır. Atsız, "*Türkler için yabancı kavimlerin medeniyetine sahip çıkmaya lüzum yoktur*" diyerek resmi milliyetçilik söylemine itiraz ediyordu⁷⁶. Türk tarihi ve yazını, Azerbaycan halk yazını, edebiyat ve fikir hayatı, spor, müzik gibi oldukça geniş bir yelpazede yazılarını yazan Atsız, esas olarak Sovyet

⁷³ Türkçülerin Cumhuriyet döneminde iki farklı "kuşak" meydana getirmesi konusunda bkz. Orhangazi Ertekin, "*Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları*", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce : Milliyetçilik*, İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 346-350.

⁷⁴ Radikal sağın fikri öncülerinden olan Nihal Atsız 1905'te İstanbul'da doğdu. 1922'de girdiği Askeri Tıbbiye'den çıkarılmış, 1927-1930 arasında Darülfünun Edebiyat Fakültesi Yüksek Muallim Mektebi'nde gördüğü öğrenimi takiben hocası Fuat Köprülü'nün asistanı oldu ise de 1933'te görevine son verilmiştir. Atsız *Mecmua*'dan sonra *Orhun*, *Çınaraltı*, *Kopuz* gibi Türkçü dergilerde yazılar yazmıştır. *Orhun*'da Ş. Saraçoğlu'na hitaben yayımladığı iki "açık mektup" sonucunda dergisi kapatılmakla birlikte Sabahattin Ali'yle olan davası nedeniyle yargılanmıştır. Bkz. Sakin Öner, *Nihal Atsız*, Toker yay., İstanbul, 1977. Altan Deliorman, *Tanıdığım Atsız*, Boğaziçi yay., İstanbul, 1978.

⁷⁵ Günay Göksu Özdoğan, a. g. e., s.185.

⁷⁶ Nihal Atsız, "*Türkler Hangi Irktandır ?*", *Atsız Mecmua*, Sayı:1 (Mayıs, 1931), s. 7-8.

egemenliğindeki Türkler, Türk ırkı, yabancı düşmanlığı, savaşmanın kutsallığı vb. gibi konuları da vurgulamaya çalışıyordu. Sovyet topraklarında yaşayan Türklerle ilgili matematiksel bilgilerin yer aldığı araştırma ilgi çekiciydi⁷⁷. Bundan da anlaşılacağı gibi çok açık bir biçimde siyasi emeller vurgulanmasa da Türkler ve dış Türklerin kültürel ve siyasal yaşamına ağırlık veriliyordu.

Nihal Atsız için Pan-Türkçü birlik, kendi kuşağının “amentü” olarak kabul ettiği ve uğrunda mücadele edeceği “milli gaye”nin doğal bir sonucuydu. Atsız’ın ülküleştirdiği “Büyük Türkiye”, “bütün Türklerin bir araya getirilmesi” sonucunda “büyük bir nüfusa”, ayrıca “ahlak, bilim ve teknolojinin yüksek seviyelerine” kavuşmuş olan bir millettir⁷⁸.

Atsız Mecmua’nın son sayısında “Türk Dünyası” haritası verilmiş ve haritadaki bazı yerler boyanarak şöyle denmiştir :

“ Türk genci! Yukarıdaki harita taslağına bak. Karaya boyanmış yerler senin kurtarılmamış kardeşlerinin yaşadığı yerleri gösteriyor. Yalnız bu kara taslağa bakmak bile vazifenin ne kadar büyük, ne kadar güç, ne kadar ağır olduğunu sana anlatsın. Daha dün denecek kadar yakın olan zamanlarda bir bayrak altında, bir ordu halinde yaşamış olan ve kanı, dili, ananesi bir olan kardeşlerin “birlik” uranı olan “Büyük Türkçülük”e dudak büküp de bütün insanları birleştirmek isteyenlere gül!...Bu kara harita beynine ve gönlüne kazılsın, bugünkü, yarınki düşmanlarını iyi belle, uğrunda kanını, canını vereceğin büyük savaşa hazırlan...Aklından çıkarma ki bütün Türkler bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanacaklardır ”⁷⁹.

Atsız Mecmua’nın kapatılmasından bir süre sonra Nihal Atsız başka bir aylık dergi olan *Orhun*’u çıkarmaya başladı. Derginin ilk dokuz sayısı 1933 sonlarından 16 Temmuz 1934’e kadarki süre içerisinde fakat düzensiz bir biçimde çıkmaya başladı. Bundan sonraki yedi sayı ise uzun bir aradan sonra 1 Ekim 1943 ile 1 Nisan 1944 arasında basıldı. Derginin beşinci sayısına kadar Ziya Gökalp’in toplumun bireyden önce geldiğini vurgulayan “ *Ben, Sen, O Yok, Biz Varız / Hak Yok Görev Var* ” dizeleri kullanılmıştı. Beşinci sayıda Gökalp’in dizeleri çıkarılarak, *Orhun*’un Atsız

⁷⁷ Bu verilere göre, Sovyet topraklarında yaşayan Türklerin nüfusu 16.462.381 olarak gösterilmiştir. Bkz. *Atsız Mecmua* , Sayı:1 (Mayıs,1931) , s.9.

⁷⁸ Nihal Atsız , “ *Milli Gaye: Neslimizin Amentüsü - Herşey Büyük Türkiye Uğruna ve Onun İçin* ”, *Atsız Mecmua* , Sayı:9 (Ocak,1932) , s. 2.

⁷⁹ *Atsız Mecmua* , Sayı:17 (Eylül,1985) , s. 172.

Mecmua'nın bir devamı olduğunu ve "Büyük Türkçülük ülküsüne" hizmet etmek amacıyla yayınlandığını belirten bir cümle konuldu. Birinci sayının başyazısı şöyleydi :
".....Türkler, bu dünyaya yüce bir vazifeyi yerine getirmek için gelmişler ve bu vazife ancak bütün dünya Türk yurdu haline geldiğinde tamamlanmış olacaktır"⁸⁰.

Bu dergide ırkçılık ve Turancılığın kuramsal çerçevesi, Türkçülüğün ırksal niteliği, sınırları açıkça ifade ediliyordu. Türklerin görkemli günleri üzerine uygun yorumlarla Türk dili, yazını ve tarihi üzerine çalışmalara yer verilirken zaman içinde militarist boyutta Pan-Türkist içeriği yoğun olan makaleler de görülmüştür. Atsız Mecmua'da yayınlanan haritaya benzer bir harita örneği, Akdeniz'den neredeyse Pasifik kıyılarına kadar uzanan bir alanda Türklere ait topraklar gösteriliyordu⁸¹.

1934 yılı Pan-Türkçü süreli yayınlar için kötü bir yıl oldu. Orhun dergisinin kapanmasından sonra Pan-Türkçülüğe sempati duyan *Geçit* ve Milli Türk Talebe Birliği'nin yayın organı *Birlik* kapanmıştır. Milliyetçilik hükümetin sıkı denetiminden dolayı daha ılımlı bir şekilde ifade edilirken Rusya karşıtı çizginin savunulmasına devam edilmiştir. Kapatılan Orhun dergisini 10 Kasım 1938'de yayınlanmaya başlayan *Ergenekon* dergisi takip etmiştir. Dergi, Türkçülüğün Atsız'dan sonra önderlik iddiası taşıyan bir başka öncüsü olan Reha Oğuz Türkkkan tarafından çıkartıldı⁸². Türkçü argümanları Atsız'dan daha radikal biçimlerde savunmakla beraber, resmi milliyetçilikle önemli ölçülerde yakınlaşmayı temsil eden dergi, Türk tarihinin çözümlenmesinde antropolojik kıstasların kullanılarak tarih öncesine ait spekülasyonların yapılmasının meşru olduğu tezini savunmuştur⁸³.

1930'larda Türkiye'nin sınırları dışında yaşayan Türki halkların tarihi ve kültürü konusunda tüm bu dergilerden bağımsız olarak özellikle Türki göçmenlerin katkılarıyla oluşturulan bir takım yayın organları da vardı. *Türkistan Türk Gençler Birliği* tarafından yayınlanan çeşitli kitapçıklar özellikle Türkistan Türkleri'nin kültürü ve tarihine ilgiyi

⁸⁰ Nihal Atsız, "Orhun", *Orhun*, Sayı:1 (Kasım, 1985), s. 1-2.

⁸¹ Nihal Atsız, "Yirminci Asırda Türk Meselesi : Türk Birliği", *Orhun*, Sayı:8 (Haziran, 1934), s. 5.

⁸² R. O. Türkkkan, E. B. Şapolyo, F. Abdullah Tansel'in öğretmen olduğu Ankara Gazi Lisesi'ndeki "Lisemiz" adlı dergide gerçek mutluluğun yurt ve millet sevgisiyle yakalanabileceğini savunması, H.A.Yücel'in taktirlerini kazanmasına neden olmuştur. Ancak kısa zaman içinde "yurt ve millet sevgisi", yerini "Türk ırkının üstünlüğü" düşüncesine bıraktı. Çıkarttığı *Ergenekon* dergisi ile onu takip eden *Bozkurt* ve *Gökbörü* dergileri ve yayınladığı broşür türü eserlerinde ortaya koyduğu düşüncelerin ana noktasına "ırk" fikrini yerleştirdi. Oluşturmaya çalıştığı "Bozkurtçu Güremi" adı verilen girişimle örgütlenme çabalarına girişen Türkkkan, 1940'ta bütün Turancı-Türkçüleri tek örgüt çatısı altında toplama gayretiyle Kitap Sevenler Kurumu'nu kurdu. Bkz. Günay Göksu Özdoğan, a. g. e., s. 209-214.

artırmaya çabalıyordu. Bu dönemde var olan başka bir Türkistan derneği ise *Türkistan'ı Öğrenme Derneği* idi. Bu derneğin lideri 1932'de Viyana'ya gidene kadar dört yıl derneğin başkanlığını yürüten Zeki Velidi Togan'dı. Togan'dan başka yine aynı yıllarda faaliyetlerinin yürüten bir başka Türki göçmen 1920'de Azerbaycan'dan göçmen olarak gelen Ahmet Caferoğlu'ydu. Caferoğlu, 1932-1934 yılları arasında yayınladığı aylık dergi olan *Azerbaycan Yurt Bilgisi*'nin başyazarıydı. Dergiye, Abdülkadir İnan çeşitli dönemlerdeki farklı Türk destanları hakkında, Akdes Nimet Kurat ise Kazan Türkleri'nin tarihi ve bunların bazı Slav gruplarıyla ilişkisi konularında yazılar yazdılar⁸⁴. Başka bir dergi olan *Odlu Yurt* Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele eden ve 1918-1920 yılları arasında kısa ömürlü olan Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Mehmet Emin Resulzade tarafından çıkarılıyordu. Ekim 1934'te Basın Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle Türki göçmenler tarafından dışarıda basılan yayınların yurda sokulması yasaklandı. Yaşanan tüm bu gelişmelere karşın Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda suskunluğa gömülen ırkçı-Turancı düşünce bu dönemde canlanmaya başlamış, 1930'larda oluşturulmaya çalışılan bu zemin 1940'lı yıllarda hiç olmadığı kadar kuvvetlenerek zirveye çıkmıştır.

2 – 1940'lı Yıllarda Pan-Türkist Akımın Yükselişi ve Faaliyetleri

1930'lardaki faaliyetlerle güçlenmeye başlayan bu akım, bir yandan milliyetçiliğin hazırladığı aşırı sağcılığa müsait zemin, öte yandan Almanya'nın gücünün giderek yükselişi ve Türkiye'deki propagandaları ırkçı-Turancı düşüncenin gelişmesine müsait bir ortam yaratmıştır⁸⁵.

Türkçüler, 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beklenti ve arzuları için uygun politik koşulların oluştuğunu düşünmeye başlamışlardır. Özellikle, Alman –Sovyet cephesinin açıldığı Haziran 1941'den sonra Türkçülüğün Alman savaş makinesi ile olan resmi- yarı resmi ve fiili önemli bir bölümünü meşgul etmiştir⁸⁶. Bu dönemdeki Turancı yayınlarda da bunun izleri kolaylıkla görülebilmektedir. Reha Oğuz Türkkan, Mayıs 1939'da *Bozkurt* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Derginin yazı kadrosunu R. O.

⁸³ Orhangazi Ertekin , a. g. m., s. 360.

⁸⁴ Günay Göksu Özdoğan , a. g. e., s. 203.

⁸⁵ Kemal Karpat , *Türk Demokrasi Tarihi* , Afa yay., İstanbul , 1996 , s. 220.

Türkkan, Hüseyin Namık Orkun, Nihal Atsız, Necdet Sancar ve Abdulkadir İnan oluşturuyordu. Kapakta derginin adının hemen altında “*Her Irkın Üstünde Türk Irkı*” başlığı bulunuyordu. Derginin ilk sayılarında Almanya’yı örnek gösteren çeşitli yazılar yayınlanmıştır. Prof. G. Lagrange’nin Nasyonal Sosyalist zirai kalkınmanın nasıl gerçekleştiğini anlatan kitabı tanıtılıyor, aynı sayıda Nebil Buharalı da gençlere etki eden muhitlerin tamamen kontrol altına alınmasını istiyor ve bu konuda Almanya’yı örnek gösteriyordu⁸⁷.

Ekim 1939’da Bozkurt dergisinin geçici olarak kapatılmasından sonra Reha Oğuz Türkkan tarafından kurulan *Kitap Sevenler Kurumu*, kuruluş amacını Türk milli kültürünün yüceltilmesine katkıda bulunmak üzere eski ve yeni Türkçü eserlerin yayınlanması olarak tanımladı. Türkkan, bu dernekte de ırkçı ve Pan-Turanist faaliyetler girişerek “Gürem” adında gizli bir örgütlenmeye doğru gitmiştir. Ancak, uzun süreli olamayan dernek, Nisan 1941’de yasaklandı. CHP yönetimi, “*aydınlanma adı altında gizlenen ırkçı içeriği*” zararlı bulduğu gibi, tüzüğüne göre benzer eserleri yayınlamayı da amaçlayan Halkevleri’nin yanında ayrı bir kültür derneğinin mevcudiyetine karşı çıktı⁸⁸.

Bozkurt dergisi, Mayıs 1940’da resmi makamların izniyle üçüncü sayıdan itibaren yeniden yayınlandığında derginin yazar kadrosunun 1940’ların tanınmış Türkçü yazarlarının çoğunu içine alarak genişlediği görülür. Atsız, Fethi Tevetoğlu, Abdülkadir İnan ve Reha Oğuz Türkkan’dan oluşan yazı kadrosuna, Zeki Velidi Togan, Besim Atalay, Peyami Safa, Mustafa Hakkı Akansel, Necdet Sancar, Hüseyin Namık Orkun katılmıştır. Türkkan, 1940’da yayınladığı “*Türkçülüğe Giriş*” adlı kitabında açıkça ifade ettiği militarist, ırkçı tarih görüşünü bu dergiye de yansıtmıştır. Bu tarihlerden itibaren savaşıncılığın erdemleri üzerine Türkkan’ın birçok makalesini görmekteyiz. Türkkan’a göre savaşıncılık yeni Türkçülüğün prensipleri arasında yer alıyordu ve savaş gerekli ve kutsal olan bir şeydi⁸⁹. Dergide yayınlanan yazıların genel karakterine bakacak

⁸⁶ Orhangazi Ertekin, a. g. m., s. 361-367.

⁸⁷ *Bozkurt*, Sayı :2 (Haziran, 1939), s. 45. Nebil Buharalı, “*Yeni Nesil ve Ahlak*”, *Bozkurt*, Sayı :2 (Haziran, 1939), s. 37-38.

⁸⁸ Günay Göksu Özdoğan, a. g. e., s. 212. *Gürem* örgütlenmesi hakkında bilgi almak için bkz. “*Son Tahkikat Kararı*”, *Ayın Tarihi*, Sayı :130 (Eylül, 1944), s.47-50.

⁸⁹ Reha Oğuz Türkkan, “*Savaşıncılık : Savaş Bir Felaket midir ?*”, *Bozkurt*, Sayı:6 (Eylül, 1940), s.132-137.

olursak, Turancılık, ırkçılık, militarizm, anti-komünizm, yabancı düşmanlığı vb. gibi aşırı sağın temel prensipleri doğrultusunda olan düşüncelerin savunulduğu görülür. “*Türk’ün Türk’ten başka dostunun olmadığı*” tezi oldukça yoğun bir biçimde savunulmakla birlikte tarihte en “savaşçı” millet olan Türklerin savaşçılığının devamı için “milli kin”in canlı tutulması gerekiyordu⁹⁰.

Türkkan’ın dergide işlediği ana tema dünya ve Türk tarihine ilişkin ırkçı yorumlardı ve bu temabaşka birkaç kişinin ırk sağlığı ve milli düzeyde uygulanacak nüfus ve aile politikası konusunda yazdıkları daha özel yazılarda ayrıntılandırılıyordu⁹¹. Türkkan, Türkçülüğü, Türkiye’nin sınırları içinde olduğu kadar dışında da Türk ırkçılığı olarak tanımlıyordu ve bu, “*Türkiye’nin Türkleştirilmesi*”, “*Türk ırkının üstünlüğüne inanç*” ve “*Büyük Türk Birliği’ne erişmek*” için durmadan ilerlemek anlamına geliyordu. Türklerin tarihiyle ilgili olarak da, ırkları konu alan birkaç antropolojik çalışmaya dayanan ırkçı bir çizgiyi benimsiyordu. Türkkan, Türkçüler için yazdığı “*Bozkurtçunun Amentüsü*” adlı yazıda Türk ırkçılığını nasıl anladığını özetlemektedir : “*...Türk, doğuştan üstün ve kabiliyetlidir. Türk, zekasını, yiğitliğini, askeri dehasını ve her hususta büyük kabiliyet ve istidadını kanından alır...Bozkurtçular biliyorlar ki Türk’e ancak Türk’ten fayda gelir....Bozkurtçular, atalarının dörtte üçü Türk olan veya göbekten beri kanca Türkleşmiş olanları da Türk sayar....Türk Devleti’ni 65 milyonluk bir millet halinde görmek, Bozkurt Türkçülüğünün mukaddes ülkesidir*”⁹².

Nihal Atsız ile Reha Oğuz Türkkan arasındaki işbirliği, Türkçüler arasındaki önderlik mücadelesi ve kişisel anlamda birbirlerini çekememezlik yüzünden bozulmaya başladı. Haziran 1941’de Bozkurt tekrar yayınlanmaya başladığında Türkkan ile Atsız arasındaki mücadele şekil değiştirmeye başladı. Haziran’dan Aralık’a kadar daha sadece üç sayı yayınlanmışken Türkkan ile Atsız’la birlikte hareket eden Nurullah Barıman arasında derginin sahipliği konusunda bir mücadele ortaya çıktı. Bir sonraki yıl, 1942’de biri Türkkan’ın, biri Atsız’ın yönetiminde iki ayrı Bozkurt dergisi çıkmıştır.

Daha sonraki dönem Türkkan, Bozkurt’un bir devamı niteliğinde olan **Gök-Börü**’yü çıkarmaya başladı. Bu dergide yayınlanan en önemli makalelerden bir tanesi de Mahmut Esat Bozkurt’un bir makalesiydi. Mahmut Esat Bozkurt bu makalesinde

⁹⁰ Fethi Tevetuğlu , “*Türkçülükte Milli Kin*”, **Bozkurt** , Sayı:8 (Kasım,1940), s. 181. Kerim Yund , “*Savaş*”, **Bozkurt** , Sayı:8 (Kasım,1940), s. 199.

⁹¹ Günay Göksu Özdoğan , a. g. e. , s. 232.

Türkçü ırkçılığın Alman ırkçılığından kopya edildiği suçlamasına cevap vererek, Türk milliyetçiliğinin esasında ırkçı olduğunu, çünkü “dil ve kültür”ün yanı sıra “kan” faktörünü de birliğin unsurlarından biri olarak kabul ettiğini belirtiyordu⁹³. Bununla birlikte *Gök-Börü* aynı zamanda Türkkan’ın Atsız’a ve diğer Türkçülere karşı suçlamalarını yayımladığı bir platform işlevini görüyordu. Reha Oğuz Türkkan’ın arkadaşı Cihat Savaş Fer imzalı *Hesap Veriyoruz* başlıklı yazı hem Türkçülüğün gelişimiyle ilgili bilgi veriyor hem de uzun süreli devam edecek olan tartışmayı da başlatıyordu. Yazıda, Bozkurt dergisi çıkarılırken anlaşmazlık yüzünden Atsız, Nurullah Barıman ve *Çınaraltı* dergisinin etrafında öbekleşen grubun yazı kadrosundan çıkartıldığını, bunun üzerine bu grubun, “Bozkurt” adlı başka bir mecmua çıkartarak “çirkin bir dedikodu ve iftira neşriyatına başladıkları” belirtilmiştir⁹⁴.

Cihat Savaş Fer’in bu yazısına Nihal Atsız, Hamza Sadi Özbek ile birlikte kaleme aldığı *Hesap Böyle Verilir* (1943) isimli bir broşürle cevap verir. Atsız’a göre Türkkan, “aşırı ırkçılık yapmaya” kalkışıyordu. “Irkı koruma kanunu diye bir kanun projesi hazırlayarak melez Türk çocuklarının üç yaşından aşağı olanlarını idam etmeye” kalkıyor, ayrıca kahramanlıktan bahseden Türkkan sürekli olarak askerliğini tecil ettiriyordu⁹⁵. Atsız’a göre Türkkan, “öz bir Türkçü değil, önce materyalist ve beynelmilelci iken sonradan Türkçülüğe dönen bir mühtedi” idi. Türkkan, Türk tarihi ve Türklüğe ait bilgileri Atsız’dan öğrenmişti. Ermenilerin kullandığı ifadeleri bol kullanırdı. Atsız, Türkkan’ın zaten Ermeni kökenli olduğunu da belirterek Reha Oğuz’un bir fotoğrafını broşüre basarak O’nun “Türk tipine malik olmadığını” okuyucularının da kabul ve tasdik edeceklerini yazmıştır⁹⁶.

⁹² Reha Oğuz Türkkan, “Bozkurtçunun Amentüsü”, *Bozkurt*, Sayı :1 (Mart, 1942), s. 6.

⁹³ Mahmut Esat Bozkurt, “Milliyetçilerin Cevabı”, *Gök-Börü*, Sayı : 4 (Ocak, 1943), s.16.

Bozkurt’un konuşmasına benzer bir konuşmayı da Şükrü Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942’de Meclisin açılış konuşmasında yapmıştı. Milliyetçilik hakkındaki görüşlerini “Biz Türküz Türkçüyüz daima öyle kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar la-ekl bir vicdan ve kültür meselesidir” şeklinde özetleyen Saraçoğlu’na destek yine bir Türkçü dergi olan *Çığır*’dan gelmiştir. Dergi, “İlk defa Hükümet programında vuzuhla yer aldığı için, Türk milliyetçilerinin vicdanında layık olduğu aksisedayı yaratan bu değişmez inan üzerinde yıllardır ısrarla neşriyatta bulundu ve yolunda devam ediyor.. Bu itibarla, bu memleketin insanı olan Saraçoğlu’nu ve O’nun Türkçülüğünü içten ve hürmetle selamlıyoruz” ifadesini kullanmıştır. Bkz. *Çığır*, XII / 116 (Temmuz, 1942), s. 4-5.

⁹⁴ Cihat Savaş Fer, “Hesap Veriyoruz”, *Gök-Börü*, I / 1 (Kasım, 1942), s.3. Türkkan, Atsız’ı ilk gördüğündeki izlenimlerini de şu şekilde belirtir : “Nihal Atsız’ı ilk tanıdığımda onun hakkında kanaatimiz şuydu ; davasında samimi, fakat şeflik hülyasına sapsı, iradesi zayıf ve hislerine mağlup bir insan”. Bkz. A. g. m., s. 5.

⁹⁵ Nihal Atsız – Hamza Sadi Özbek, *Hesap Böyle Verilir*, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1943, s.12-13.

⁹⁶ A. g. e., s.13-32.

Bunun üzerine Reha Oğuz Türkkan, 1943'te çıkardığı *Kuyruk Acısı* adlı kitapçıkta Atsız ve arkadaşlarına yeni suçlamalarda bulunmuştur. Türkkan, Atsız'la olan mücadelesini şu şekilde tarif ediyordu : “ *Hadise, Türkçülerin aralarında bozuşması değil, ahkiki idealist Türkçülerle Türkçü geçinenlerin birbirlerinden ayrılmalarından ibaretti* ”⁹⁷.

Atsız'la Türkkan arasındaki rekabet, aslında iki ayrı ama birbirleriyle ilişkili konudan kaynaklanıyordu. Görünürdeki çatışma nedeni birbirlerinin ırksal şeceresine ilişkin iddialardı. Her ikisi de birbirlerinin ırksal açıdan “saf kan” olmamakla suçluyorlardı. Aralarındaki önderlik mücadelesini maskeleyerek için ırksal köken tartışmasını yapıyorlardı. Irk konusunda savundukları görüşleri de bu mücadelenin bir parçasıydı. Türkkan, genel olarak ırksal soyun saflığını araştırmak için “uruk bilim” diye adlandırdığı ırkçı bir çizgiyi benimserken, Atsız, kan bağına sadece ırksal farklılığın bir göstergesi olarak değil, özellikle kuşaktan kuşağa aktarıldığını iddia ettiği ahlaki değerler ve etnik özelliklerin tarihsel mirası açısından önemsiyordu⁹⁸.

Reha Oğuz Türkkan ile Nihal Atsız arasındaki bu rekabet, Türkçü çevreleri de oldukça rahatsız etmekteydi. Bu anlaşmazlığın giderilmesi için 7 Mart 1944 tarihinde Zeki Velidi Togan'ın evinde bir toplantı yapılmış, bu toplantıya Hasan Ferit Cansever, İsmet Tümtürk, Sofuoğlu Zeki, Külahlıoğlu Mehmet, Necdet Özgelen, Reha Oğuz Türkkan, Cihat Savaş Fer ve Muzaffer Eriş katılmışlardı⁹⁹. Türkkan, bu tartışmayı sona erdirmek için özellikle Zeki Velidi Togan'ın araya girerek kendisini ikna edici sözler söylediğini ve komünizme karşı aktif mücadeleye girmeleri gerektiğinin söylendiğini ifade ederek şöyle devam eder :

“ *Ara bulmaya çalışan arkadaşlara , 'keşke bir arada çalışabilsek ...Fakat maalesef bu bir hayal. Onun için kendi ayrı yollarımızdan müşterek düşmanla çarpışalım yeter ' cevabını vermiştim. Bu sefer, ' Hiç olmazsa neşriyat sahasında birbirinize hücum etmeyeceğinize dair bir anlaşma yapın ' dediler. Profesör Zeki Velidi Togan 'ın evinde bir gün bir araya geldik ve bu hususta karşılıklı sözler verdik*”¹⁰⁰.

Türkiye'de bu dönemde görülen Pan-Turancı akım ve yayınlarla ilgili olarak genel bir değerlendirme yapacak olursak; resmi düzeyde olmasa da Türk Hükümeti

⁹⁷ Reha Oğuz Türkkan , “ *Dost İtirazına Dost Cevabı* ”, *Gök-Börü* , I / 2 (Aralık , 1942) , s.2.

⁹⁸ Günay Göksu Özdoğan , a. g. e., s. 235-237.

⁹⁹ Cemil Koçak , *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* , II , İletişim yay., İstanbul , 1996, s. 212.

Turancı kimi gruplarla gayri resmi ilişki kurmuştu. Bu dönem birbiri ardına çıkan Turancı yayın organlarına hiçbir müdahalede bulunulmaması dikkat çekicidir. Turancı çevreleri denetim altında tutma düşüncesi, bu konuda temel önemde rol oynamıştır. Bir başka deyişle Hükümet, Turancı hareketin gelişme potansiyelinin tamamen savaşın gidişatına bağlı olduğunun da bilincindeydi¹⁰¹.

Turancılık konusunun basında ve kamuoyunda ilk kez tartışılması 1943 yılında olmuştur. En büyük tartışma, Faris Erkman imzalı “ *En Büyük Tehlike! Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü* ” adlı broşürün yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Broşürde Turancı akım sert bir biçimde eleştiriliyordu. İddialara göre Turancı akım, hükümetin doğru politikasının aksine ülkeyi savaşa sokmak istiyor ve ülke için büyük bir tehlike oluşturunuyordu. Çünkü, Turancı akım sadece Kemalizmin ilkelerine ve Hükümetin izlediği dış politikaya ters düşmekle kalmıyor, aynı zamanda vatandaşları bölmeyi ve Cumhuriyeti yıkmayı da amaçlıyordu¹⁰².

Adeta hükümet yanlısı bir üslup ve resmi bir dille yazılan broşür bir çok tepkiye neden olmuş, basında Turancı yayın organlarına karşı bir saldırı başlamıştır. Tan gazetesi F. Erkman’a destek çıkarken bir çok Turancı dergi konuyla ilgili olarak yazılar yayınlamışlardır¹⁰³. *Kopuz* dergisi, broşürde yer alan iddialara, “...*Bu memleketin içinde devletin dış siyasasına aykırı pantürkist bir cereyanın bulunmadığını bir delinin bile anlayabileceğini* ” belirtmiştir¹⁰⁴. Falih Rıfkı Atay, konuyla ilgili olarak görüşlerini şöyle özetler :

“ *Bir hayli zamandan beri, bir takım haftalık veya aylıklarda,yahut broşür veya kitaplarda, milliyetçilik davamızın şu veya bu istikamete zorlanmak istendiğini görmüyor değiliz...Türküz bir, Türkçüyüz iki, Türkiyeciyiz üç! Ne ırkçıyız, ne de sınırdışı herhangi bir dava peşindeyiz* ”¹⁰⁵.

Nadir Nadi de köşesinde bu konuya değinerek, “ *Türkiye’de Türk milliyetperverliği kisvesi altında emperyalist ırkçılık cereyanları uyandırıldığı ve sınırlarımız dışında bulunan Türklere karşı buradaki Türklerin emperyalist emellerle*

¹⁰⁰ Reha Oğuz Türkkan , *Tabutluktan Gurbete* , Boğaziçi yay., İstanbul, 1975, s. 37-39.

¹⁰¹ Cemil Koçak , a. g. e. , s. 694-695.

¹⁰² Broşürde yer alan iddialar için bkz. Faris Erkman, *En Büyük Tehlike! Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü* , Ak-Ün Matbaası , İstanbul , 1943.

¹⁰³ “*Türkçülük Cereyanının Menşei ve Karakteri*”, *Tan* , 1 Temmuz 1943.

¹⁰⁴ İhsan Unaner , “ *En Büyük Tehlike Nedir ?* ” , *Kopuz* , 1 / 4 (Ağustos, 1943), s.8.

¹⁰⁵ Falih Rıfkı Atay , “ *Türküz, Türkçü ve Türkiyeciyiz* ”, *Ulus* , 6 Temmuz 1943.

kışkırtıldığı doğru değildir ” biçiminde görüşlerini yazmıştır¹⁰⁶. Bu gelişmeler üzerine Mahmut Esat Bozkurt da Yeni Sabah gazetesinde konuyla ilgili olarak bir makale yazmıştır :

“...Biz demokrat bir devlet ve bir hükümet sistemini kendimize mal etmiş bulunuyoruz...Nihayet birinin komünistlikten, nazilikten bahsetmesine ses çıkarılmıyor da mesela yarın benim ‘Ben Türküm, milletim, milliyetim Türktür. Varım yoğun ona feda olsun’ demekliğim neden fırtınalar koparıyor. Ve neden bu öz Türkler memleketinde, Türklüğü müdafaa edenlere yabancılara satılmış denebiliyor...Türküm ve Türklük için yaşıyorum. O kadar ki Türk olmasaydım kendimi dünyanın en bahtsız adamı sayardım ”¹⁰⁷.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Türk dış politikası gibi iç politikanın da açık olduğunu Türkiye sınırları dışında yaşayan Türkleri birleştirme gayesinin siyasetimize aykırı olduğunu belirtmiştir¹⁰⁸.

Tüm bu tartışmaların olduğu sırada F. Erkman, yazdığı broşür yüzünden Emniyet Müdürlüğü’nde sorguya çekildikten sonra serbest bırakılmıştır. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, 5 Temmuz 1943 tarihinde TBMM’de broşür hakkında resmi açıklamada bulunur¹⁰⁹. Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı konuyla ilgili olarak şöyle demiştir :

“...En Büyük Tehlike adını taşıyan bu risale baştan sona kadar Türkiye’de ecnebi menfaatler lehine ihdas edilen bir cereyandan bahsetmektedir. Güya Türk vatandaşlığı, Türk milliyetperverliği kisvesi altında bu memlekette ırkçılık cereyanları yapıldığı ve Türkiye’nin sınırlarımız dışında bulunan Türklere karşı emperyalist cereyanlara sevk edildiği iddia olunuyor. Ben memleketimizde ne böyle bir cereyan ve ne de bu şekilde bir milliyet mefhumu biliyorum ”¹¹⁰.

Bu konuşmanın ardından Meclis’te söz alan Menemencioğlu da şu açıklamada bulunmuştur : “ ... Bitaraflık vaziyetini muhafaza eden Türkiye şu veya bu yolda bir takım propagandalara sahne olmakta ve bunun önüne tamamiyle geçmek mümkün

¹⁰⁶ Nadir Nadi , “ Bizim Türkçülüğümüz ”, Cumhuriyet , 7 Temmuz 1943.

¹⁰⁷ Mahmut Esat Bozkurt , “Türklük Davamız ”, Yeni Sabah, 10 Temmuz 1943.

¹⁰⁸ Necmettin Sadak , “ Türkiye’nin Siyasetini Yanlış Göstermeye Çalışanlar ”, Akşam , 7 Temmuz 1943.

¹⁰⁹ Cemil Koçak, bu açıklamanın Dahiliye Vekaleti’nce değil de Hariciye Vekili’nin kendisi tarafından yapılmış olmasını, Turancılığın bir dış politika sorunu olarak görülmesine bağlar. Bkz. Cemil Koçak ,a. g. e., II , s. 216.

¹¹⁰ Cumhuriyet , 6 Temmuz 1943.

görülmemektedir... Bu kitabı okuduğunuz vakit ..sanki bu memlekette bir takım cereyanlar vardır, bu cereyanları büyük bir tehlike olarak göstermek memleket namına en büyük hizmet teşkil eder... Türkiye hudutları dışında kalan Türklere yalnız refah ve saadet temennimiz carirdir ”¹¹¹.

Faris Erkman’ın broşürüne başka broşürlerle cevap verildi. Reha Oğuz Türkkkan, *Solcular ve Kızıklar, Kızıl Faaliyet, Nihal Atsız, En Sinsi Tehlike*, O. Seyfi Orhon’un *Maskeler Aşağı* isimli broşürleri F. Erkman’a bir yanıt niteliğinde yazılmışlardı.

Tüm bu yaşananlara rağmen bu broşür Türk iç politikasındaki dönüşümün de bir simgesi olmuştur.Böylesine basit bir broşürün hemen Meclis gündemine taşınıp tartışılması bir tesadüf değildir¹¹².

¹¹¹ *Cumhuriyet* , 6 Temmuz 1943.

¹¹² Baskın Oran , “ 2. Dünya Savaşı ’nda Türkiye ’de Siyasal Hayat ve Sağ – Sol Akımlar ”, AÜSBFD, XXIV / 3 (Eylül , 1969), s. 252-253.

III - NAZİ ALMANYASI ile TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ARASINDAKİ İLİŞKİLER (1939 – 1943)

A – SİYASAL İLİŞKİLER

1- Hitler'in İktidara Gelişinden Savaşın Başlangıcına Kadar Olan Dönemde Türk – Alman İlişkileri (1933 – 1939)

Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Alman dış politikasında radikal bir değişim meydana gelmiştir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra müttefik devletler tarafından Almanya'ya zorla kabul ettirilen Versay Antlaşması, bir süre Almanya'nın Avrupa diplomasisindeki önemini azaltmıştı. 1933'te Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Almanya, silahlanmaya, siyasi ve iktisadi nüfuzunu artırmaya başlayınca Avrupa ve dünya politikasında önemli bir unsur olmuştur¹. *Lebensraum* (Hayat Alan) politikasıyla Almanya'nın coğrafi sınırlarını değiştirmeye yönelen Hitler, dünya politikasında önemli ve etkin bir devlet olmak için siyasi ve ekonomik nüfuz kurma mücadelesine girişmiştir.

Hitler, iktidara gelmeden önce kaleme aldığı “*Kavgam*” adlı kitabında 1. Dünya Savaşı'nda ülkesinin müttefiği olan Türkiye'ye, 3. Reich'in ittifak politikası alanında yalnızca ikincil bir rol, hatta açıkça olumsuz bir rol de yüklemekteydi. Hitler'e göre Almanya'nın Türkiye gibi ülkelerle ittifak kurması, bu ülkenin savaşı kazanma olanağını zaten ortadan kaldırmıştı. Bu görüş açısından Türkiye, Nasyonal Sosyalist dış politikanın tamamen dışında kalıyordu².

Nasyonal Sosyalist dış politikasının Versay Antlaşması'nın zincirlerinden kurtulmak amacıyla eyleme geçmesi zaman almadı. Almanya'nın takip ettiği bu dış

¹ Mehmet Gönlübol – Cem Sar , *Olaylarla Türk Dış Politikası* , Siyasal Kitabevi , İstanbul , 1996, s. 114-115.

² Cemik Koçak , *Türk – Alman İlişkileri* , TTK yay., Ankara, 1991, s. 99.

poliitka ilk dönemde Türkiye'yi endişeye düşürmemişti³. Nasıl ki Türkiye, Sevr Antlaşması'nın haksız kısı kacından kurtulmak için mücadele etmiş ve Lozan'la bunu başarmışsa, sonunda güçlenen Almanya da bu kez Sevr kadar haksız Versay Antlaşması'nın baskı ve dayatmalarından kurtulmak amacıyla mücadeleye atılmıştı. Dolayısıyla zamanında aynı zorlu savaşımı vermiş olan Türk devlet adamlarının bu kez kendilerini örnek aldığını açıklayan Almanya'nın yeni liderine ve eylemlerine sempati ve hoşgörüyle bakmaları beklenebilirdi⁴.

Almanya'nın revizyonist taleplerini uygulamaya koyduğu sırada Türkiye, Almanya'nın kendisiyle benzer amaçlar güden İtalya ile paralel bir dış politika izlemesinden tedirgin olmaktaydı. Çünkü Almanya ile İtalya arasında kurulabilecek işbirliği Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz'deki güç dengesini önemli ölçüde değiştirebilecek askeri ve siyasi gelişmelere neden olabilirdi.

Almanya'nın Çekoslovakya'yı parçalaması ve ilhak etmesi, 1938'de Avusturya'nın ilhakı (Anschluss), Türkiye'nin Almanya'ya karşı olan hoşgörü lü ve anlayışlı tutumunu 1939'un ilkbaharında hızla değiştirmesine neden oldu. Çünkü, sınırları Balkanlara dayanmış ve yayılma hedefinin ne olduğu tam olarak bilinmeyen, üstelik İtalya'nın müttefiki Almanya'nın Türkiye'nin gözünde artık farklı biçimde değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Hariciye Vekaleti'nce 4 Mayıs 1939'da hazırlanan bir genelge de bu saptamayı doğrulamaktadır :

“ Dünya siyasi vaziyetinin son zamanlardaki süratli inkişafı önünde Cumhuriyet Hükümeti, memleketin emniyeti esasına müstenid harici siyasetini, bu inkişafın icaplarına uydurmak zarureti ni duymaktadır.... Cumhuriyet Hükümeti, Hitler rejiminin bidayetinden beri Almanya'da görülen dinamizmi tam bir bitaraflıkla karşılamış ve bilahare Roma ve Berlin arasında hasıl olan takarrubu da aynı suretle telakki ederek bu iki devletle ve bilhassa Almanya ile iktisadi bağların tenmiye ettiği dostluk münasebetlerini büyük devletlerle olan ihtilafları kendilerine bırakarak idame etmekten hali kalmamıştı.... Alman siyasetinin bizim için ilk calibi dikkat tezahürü Çek devletinin ortadan kaldırılmasıyla başlamıştır... Almanya, iktisadi domination'u İtalya'nın stratejik işgaliyle perçinlediği anda Garp devletlerinin ataletten çıkarak

³ Haluk Ülman “ Türk Dış Politikasına Yön Veren Dış Etkenler ”, AÜSBFD , XXIII / 3 (Eylül ,1968), s.28.

beliren büyük tehlikeyi önlemek istedikleri görülmüştür....Balkan yarımadası üzerine şimalden ve garpten vaki olan tecavüzi hareket, hangi merhalelerden geçerse geçsin, memleketimizi tehdit eden bir hareket olarak telakki edilmek tabiidir ”⁵.

2. Dünya Savaşı’nda Ankara’da Alman Büyükelçiliği’nde görevli olan Hans Kroll, Mart 1939’da Numan Menemencioğlu ile görüştü⁶. Menemencioğlu, Türkiye’nin Balkanların coğrafi ve ekonomik bir varlık olarak Almanya’nın ekonomik hinterlandı olması ve bu bölgeyi iktisadi ikmal alanı olarak kullanması için etkinlik göstereceğini açıkladı, ancak Menemencioğlu bunu bir koşula bağlıyordu. Türkiye’nin koşulu, Almanya’nın Balkan devletlerine, kendilerine ideolojik bir grup seçmeleri yolunda baskı yapmaktan vazgeçmesiydi. Bu olaydan daha önceki dönemde de Almanya’nın Avrupa politikasından rahatsızlık duyan Türkiye, bu durumu N. Menemencioğlu aracılığıyla Ribbentrop’a duyurmuştu. Ribbentrop bu dönemde, iki ülke arasında imzalanacak bir tarafsızlık antlaşması önermiştir. Öneriye göre taraflar barış zamanında da birbirlerine karşı bir başka üçüncü grupla ittifak antlaşması imzalamayacaklardı. N. Menemencioğlu, Türkiye’nin bloklara karşı tarafsız bir politika izlediğini belirterek, İngiltere ile aralarında herhangi bir siyasi antlaşmanın var olmadığını, dolayısıyla böyle bir antlaşmaya gerek olmadığını bildirmiştir. Bununla birlikte Tefik Rüştü Aras ile N. Menemencioğlu, 10 Temmuz 1938’de Almanya’nın Ankara’daki Büyükelçisi Von Keller’e, Türkiye’nin barış zamanında Almanya’yı hedef alan hiçbir grupla ittifak antlaşması imzalanmayacağını sözlü olarak bildirdiler⁷.

Hariciye Vekaleti Genel Sekreteri N. Menemencioğlu’na göre Almanya’nın “hayat alanı” politikası Ankara için anlaşılmaz bir kavramdı. Almanya’nın Çekoslovakya ve Avusturya işgali, Türkiye’nin gözünde bu ülkenin eski yayılmacı Orta ve Yakın Doğu politikasının devamı olarak görülmüş ve öyle değerlendirilmiştir⁸. Almanya’nın askeri gücünden yararlanarak, Romanya’ya tehditkar bir ortamda zorla imzalatırdığı ticaret antlaşması, sömürgeci bir antlaşma olarak yorumlanmıştı.

⁴ Cemil Koçak , a. g. e., s. 108.

⁵ Zeki Kuneralp, *İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1982, s. 12-14.

⁶ Lozan’da Hukuk öğrenimi gören Numan Menemencioğlu, çeşitli ülkelerde görev yaptıktan sonra 1928’de Hariciye Vekaleti Müsteşarı, 1933’te ise Hariciye Vekaleti Umumi Katibi oldu. 13 Ağustos 1942-15 Haziran 1944 tarihleri arasında Hariciye Vekilliği yaptı. Kasım 1944’te Paris Büyükelçiliği’ne atandı. Bkz. Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1994, s. 49-56.

⁷ Yavuz Özgüldür , *Türk – Alman İlişkileri* , Genelkurmay yay., Ankara, 1993, s.108.

⁸ Cemil Koçak , *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* , I , İletişim yay., İstanbul , 1996, s. 240.

Menemencioğlu Kroll'dan, Almanya'nın Türkiye ile aynı yöntemle ve aynı biçimde bir antlaşma imzalamak isteyip istemediğini dahi sormuştu. Kroll'un bu konuda oluşan tereddütleri ortadan kaldırmaya yönelik çabaları etkili olmamış ve Türkiye'nin kuşkuları devam etmiştir. Kroll'un bu konuda Berlin nezdinde hatta bizzat Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop nezdinde yaptığı uyarılar da bir sonuç vermemişti.

İtalya'nın Arnavutluk'u Nisan 1939'da işgal etmesi Türkiye tarafından İtalya'nın yayılmacı planlarını bizzat kendisine karşı uygulamaya koyduğu şeklinde değerlendirildi. Bu durumda Türkiye'nin iki tercih hakkı vardı. Birincisi, o zaman kadar izlediği tarafsızlık, askeri ittifaklara katılmama politikasını sürdürerek bu tehlike karşısında tek başında olacaktı ya da Almanya ve İtalya'ya karşı olan devletler grubuna katılacaktı⁹.

Türkiye'nin 1939'da giderek İngiltere ve Fransa bloğuna kayma eğilimini göstermesi üzerine Hitler, Franz Von Papen'i Nisan 1939'da Ankara Büyükelçiliğine atadı¹⁰. Türklerin bu dönemde batılılarla bir ittifak kurması, Almanya'nın Türkiye'den temin ettiği hammadde sevkiyatını durdurabileceği gibi savaş içinde Almanların İran Körfezi'ne kadar yayılma ve Ortadoğu üzerinde etkili olma planlarını alt üst edecekti. Hitler, Türkiye'de ortaya çıkan Alman karşıtı havayı dağıtması, Batılı devletlerle ittifak yapılmasının engellenmesi, Türk devlet adamlarıyla ilişki kurabilmesi için Von Papen'i görevlendirmiştir¹¹.

Büyükelçilik görevine başlamak üzere Türkiye'ye hareket eden Papen, 26 Nisan 1939'da İstanbul'a, 27 Nisan'da da Ankara'ya gelen Papen aynı gün Şükrü Saraçoğlu ile, 29 Nisan'da İnönü'yle, 5 Mayıs'ta da Başbakan Refik Saydam ile görüşmüştür. Papen, yaptığı görüşmelerde Mihver'in barışçı niyetleri olduğuna inanmalarını istediye de Hükümet üyelerini ikna edemedi. İnönü, Papen'e İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesinin Türkiye'de ciddi endişeler yarattığını ifade ederken Papen, Almanya'nın Türkiye ile daima iyi ilişkiler sürdürmek istediğini, Türkiye'ye

⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 303.

¹⁰ Franz Von Papen, 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Savaştan sonra politikaya atılan Papen 1932'de Başbakan olmuştur. 1934-1938'de Avusturya Büyükelçisi iken Avusturya'nın Almanya tarafından işgal edilmesinde önemli bir rol oynadı. İlk dönemde İnönü Papen'i kabul etmek istemedi, ancak Almanya'nın yoğun ısrarı üzerine bu atama Nisan 1939'da gerçekleşmiştir.

¹¹ Yavuz Özgüldür, a. g. e., s. 120-122.

karşı iyi niyet beslediklerini belirtmiştir. Papen, ayrıca Hitler ve Ribbentrop'un Türkiye üzerine kesin teminat verdiğini İnönü'ye bildirmiştir¹²

Hükümet ve Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan görüşmelerde Türkiye'nin Mihver'e tavır alması ve batılı devletlere yönelmesindeki en büyük sorunun, İtalya'nın yayılmacı politikası olduğunu saptayan Papen, sorunu çözmek için İnönü'den süre talep etmiştir. Papen, Hitler ve Ribbentrop'a gönderdiği raporda Türk- İngiliz- Fransız ittifakına engel olabilmek ve Mihver- Türkiye ilişkilerini düzeltebilmek için İtalya'nın mutlaka jest yapması gerektiğini, bunu da ancak Arnavutluk'taki tümenlerini geri çekerek 12 Ada arasında yer alan iki önemsiz adanın Türkiye'ye bırakarak sağlanabileceğini bildirmiştir¹³. Papen, Türkiye'nin İngiltere ile ittifak yapmasının önlenmesi için tek çarenin Mussolini'nin Türkiye'ye yönelik saldırganca bir amacı olmadığı yolunda açıklama yapması olduğuna inanıyordu.

Türkiye'ye geldiği ilk günden itibaren Türk- Alman ilişkilerinin gelişmesi ve yönlendirilmesinde etkili olan von Papen'in tüm çabalarına rağmen Türk-İngiliz görüşmeleri 12 Mayıs 1939'da yayınlanan Karşılıklı Yardım Deklarasyonu ile sonuçlandı. Buna göre iki devlet, Akdeniz'de etkili bir işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardı. Fransa ile de hazırlığı sürdürülen benzer bir deklarasyon Hatay meselesinin tam olarak çözüme ulaşmaması nedeniyle ertelenmiş, 23 Haziran 1939'da Hatay meselesi çözümlenince benzer bir deklarasyon Fransa ile de imzalanmıştır¹⁴. Türk-İngiliz Deklarasyonu karşısında Almanya'nın reaksiyonuna gelince, deklarasyonun imzalanacağını haber alan Papen, Türkiye'nin bundan vazgeçmesini, bunun harp ihtimalini yüzde 40-60 oranında artıracığını belirterek antlaşma dahilinde verilecek olan güvencenin Balkanları kapsamına karşı çıkıyordu.

23 Ağustos 1939'da Nazi – Sovyet Paktı'nın imzalanması Türk-Alman ilişkilerini daha karmaşık hale getirmiştir. Bu antlaşmanın ardından Türkiye- Fransa ve

¹² Haziran 1939'da Papen ile yapmış olduğu görüşmede N. Menemencioğlu Türkiye'nin Hitler Almanyası'ndan duyduğu endişeyi dile getirirken "savaşın Balkanlara sıçramayacağına dair Almanya'nın kendilerine söz vermiş olduğunu" belirtmesi üzerine Papen, " Yunanistan için güvence verilmediğini fakat Türkiye için her türlü güvenceyi vermeye hazır olduklarını "ifade etmiştir. Bkz. Faik Ahmet Barutçu , *Siyasi Anılar* , Milliyet yay., İstanbul , 1997, s. 113.

¹³ Yavuz Özgüldür , a. g. e., s.124.

¹⁴ Fahir Armaoğlu , "İkinci Dünya Harbinde Türkiye ", *AÜSBFD* , XIII / 2 (Haziran , 1939), s. 144-145. Türk-İngiliz-Fransız Antlaşmaları için bkz. Selim Deringil , *Denge Oyunu* , Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul , 1994, s.77-78.

İngiltere *Üçlü İttifak Antlaşması*'nı imzaladılar (10 Ekim 1939). Türkiye ile Sovyetler ilişkilerindeki çatışmaları daha da derinleştirmek isteyen Almanya, kendi basın organlarında Kafkaslara asker yığıldığına dair haberler yazdırıyordu. Türkiye, Üçlü İttifak'ı imzalamakla ballı bir tarafa doğru meyilli olduğunu göstermiştir, ancak antlaşmanın II numaralı ek protokolü Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan duyduğu endişeyi yansıtan bir biçimde kaleme alınmıştı. Bu antlaşma, Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı boyunca savaşa katılmamak için kullanabileceği kapalı ifadeleri içermekteydi¹⁵.

2 – “ Garip Savaş ” Döneminde Türk – Alman İttifakının Kurulması ve Türk - Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın İmzalanması

“Garip savaş” döneminde Almanya'nın temel amacı, batı cephesinde Fransa'ya olası bir saldırı sırasında ve İtalya'nın savaşa katılması halinde Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalamış olan Türkiye'nin tutumunu saptamaktı. Alman ordusunun kısa zamanda Fransız ordusunu yenerek Avrupa'daki siyasi ve askeri güç dengesini temelinden değiştirmesi Türkiye'nin zor bir duruma girmesine neden oldu. Türkiye, imzaladığı İttifak Antlaşması gereği askeri bakımdan yenilgiye uğrayan müttefikine yardım etmek zorunda kalıyordu. Fakat, İnönü'nün politikasının hedefi, ülkeyi her ne pahasına olursa olsun savaştan uzak tutmaktı¹⁶. Papen, 1 Mart 1940 tarihli raporunda Hariciye Vekili Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun, Başvekil Refik Saydam'ın 28 Şubat'ta radyoda yaptığı ve Türkiye'nin ancak bir saldırıya uğradığı takdirde savaşa gireceğini vurguladığı konuşmasını, Türk dış politikasının temeli olarak sunduğunu önemle belirtiyordu. Almanya, Türkiye'nin savaşa katılmasını önlemek için, Üçlü İttifak Antlaşması'nda yer alan iki numaralı protokolün (Sovyet çekincesi) kullanılması ve bunun için de Moskova'nın Ankara üzerindeki baskısının yeniden gündeme getirilmesi gerektiği görüşündeydi¹⁷.

Batı cephesinde Alman askeri başarısı ve gücü arttıkça Türkiye'nin savaştan uzak kalma yolundaki görüşleri ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde Almanya'nın askeri

¹⁵ Antlaşma metni ve ek protokoller için bkz. Kamuran Gürün , *Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası* , AÜSBF yay., Ankara , 1983, s. 10-13. İsmail Soysal , *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz* , OBİV yay., İstanbul, 1993 , s.133.

¹⁶ Cemil Koçak , “ *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası* ”, *Yapıt* , Sayı: 8 (Aralık-Ocak, 1984 – 1985) , s. 18-19.

¹⁷ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 492.

başarıları Türk-Alman ilişkilerinde hissedilir bir yumuşamaya neden olmuştur. Almanya'ya karşı yürütülen sert politikanın terkedilmesi, Türk basınında da yankı bulmuş, bazı yayın organlarında Alman yanlısı yazılar yayınlanmıştır. Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan makalesinde şöyle demiştir : “ *Dünya realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur... Bugün Avrupa’da bir Alman kudreti yaşıyor... Avrupa devletleri, realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidirler. Realite karşısında nikbin bulunmak da şarttır* ”¹⁸.

Temmuz 1940'ta Almanya'nın Fransa'da ele geçirildiği iddia edilen “ *Bakü Planı* ” ile ilgili olduğu sanılan Fransız gizli belgeleri, Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir gerginliğe neden olmuştur. Fakat yaşanan bu gelişme, Ağustos 1940'ta İnönü'nün Hitler'e, Avrupa'da barışın sağlanması için kendisini aracı olarak önermesini önleyememiştir. Diğer yandan Almanya, Eylül ayında Türkiye'ye yönelik bir saldırı planı hazırlamıştı. Amaç, İngiltere'nin Akdeniz'deki güvenliğini sarsmak, Libya'dan Mısır'a doğru ilerlerken Suriye üzerinden de Türkiye'yi işgal etmektir. Bir yandan da, Türkiye'ye Balkanlardan, Bulgaristan üzerinden bir saldırı planlanmıştır. Ancak, bu planlardan, Sovyetlere yapılacak olan saldırıyı geciktireceği düşüncesiyle vazgeçilmiştir. Türkiye'nin işgali ile ilgili Alman Genelkurmayı tarafından hazırlanan dosyada Türk hava alanlarına ilişkin krokiler, planlar, Türkiye'nin askeri hedeflerini belirleyen 1 / 100.000 ölçeğindeki harita, İstanbul'un 1/ 15.000 ölçeğindeki coğrafi ve askeri planı bulunuyordu¹⁹.

1940 yılının sonlarına doğru Türk-Alman ilişkilerinde bir yakınlaşma dönemi başlamıştır. Papen, Alman Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporunda, Saraçoğlu'nun Suriye'den ya da Batı Trakya'dan Türkiye'ye yönelik bir saldırı söz konusu olmadıkça

¹⁸ Nadir Nadi , “ *Alman Birliği Karşısında Avrupa* ” , *Cumhuriyet* , 30 Temmuz 1940. Nadir Nadi'nin bu yazısına başta Hüseyin Cahit Yalçın olmak üzere bir çok başyazar tepki göstermiştir. Bu olayların sonucunda Cumhuriyet gazetesi İnönü'nün verdiği talimata uygun olarak üç ay kapatılmıştır. Bkz. Alpay Kabacalı , *Türkiye’de Basın Sansürü* , Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul , 1990, s. 146.

¹⁹ Dosyadaki bilgilerden anlaşıldığına göre Almanlar, İstanbul'un işgalinde Beyoğlu'ndaki Pera Palas ve Tokatçıyan Otellerinde Karargah kuracaklardı. Türkiye'nin işgal planıyla ilgili olarak bkz. Cemil Koçak, a. g. e., I, s. 512. Turhan Aytul , “ *Türkiye’yi Titreten Yıllar* ” , *Milliyet* , 22 Nisan 1979. *Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri Türkiye’deki Alman Politikası (1941-1943)* , May yay., İstanbul , 1977, s.132. İşgal planlarının yanında, Gizli Belgeler'den de anlaşılabileceği üzere Almanya, Türkiye'ye Ege Denizi'nde bir ada, Edirne sınırında bir toprak, Sovyet topraklarında Türk-Moğol devletinin kurulması gibi bir takım vaatlerde de bulunmuştur. Bkz. A. g. e., s.134. Bütün bu tasarılar arasında en ayrıntılı planlar, 12 Aralık 1940 tarihinde hazırlanan çok gizli kayıtlı *Marita* dosyasında bulunuyordu. Bu harekate ait planın ilk

Ankara'nın adım atmayacağını açıklamıştır. Papen, Berlin'de Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi olan Hüsrev Gerede ile görüşmüştür. Gerede, bu görüşmede Türk-Alman ilişkilerinin olumlu yönde geliştirilmesi için girişimlerde bulunmuş ve ortamın buna uygun olduğuna dikkat çekmiştir. Gerede, Berlin'de Ribbentrop ile de görüşmüş ve Ribbentrop, Hitler'in Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurulması yolundaki dileğinin bizzat İnönü'ye iletilmesini istemiştir²⁰.

Aralık 1940'ta Papen ile Saraçoğlu arasındaki görüşmede bir takım kritik konularda görüş birliğine varılmıştır. Türkiye, Avrupa'nın yeni düzenine aktif olarak katılacağını açıklayacaktı. Mihver güçleri, Avrupa'nın yeni düzeni konusundaki görüşmelere Türkiye'yi de dahil edeceklerdi. Türkiye, Almanya ve İtalya'ya karşı savaşa girmeyecekti²¹. Türkiye, bu görüşmeler sırasında Almanya'nın ciddi bir antlaşma için gerekli koşullarını öğrenmek istiyordu. Ancak, görüşmeler, Ribbentrop'un talimatı üzerine bir süre sonra tamamen kesilmiştir.

Mihver güçlerinin 1940 yılı sonu ve 1941 yılı başlarında Balkanlarda ilerlemeleri, Türkiye'nin durumunu daha da güçleştirmiştir²². Almanya, Bulgaristan hareketinde Türkiye'nin alacağı tutumu bilmek, Türkiye ise Almanya'nın saldırı planlarına hedef olup olmadığından emin olmak istiyordu. Türkiye'nin böyle bir ortamda İngiltere'ye daha çok yaklaşmasından endişe eden Papen'in teşebbüsü ile Hitler 4 Mart 1941'de İnönü'ye bir mektup yolladı. Mektupta, Hitler'in Türkiye'ye karşı beslediği barışçı niyetlerin sık sık tekrarlanmasının yanında Hitler usulü bir barışın imzalanması halinde Türkiye'nin bundan sağlayacağı toprak kazançlarına da değiniyordu. Hitler, mektubuna şu şekilde devam ediyordu : “..... Size, Almanya ve Türkiye arasında gerçek dostluğa dayanan bir işbirliği için istikbalde dahi bütün

hedefi Selanik, ikinci hedefi ise Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarıdır. Bkz. Eroğul İskit, “*Silahların Gölgesinde Bahar*”, *Yıllarboyu Yakın Tarih Dergisi*, Sayı : 1 (Nisan, 1985), s. 33.

²⁰ Hüsrev Gerede, *Harp İçinde Almanya*, ABC yay., İstanbul, 1944, s. 175.

²¹ Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Ankara (t. y), s. 134-135.

²² Cemil Koçak, “ 2. Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası ”, *Yapıt*, Sayı : 8 (Aralık-Ocak, 1884-1985), s. 20. Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikası için bkz. Kamuran Gürün, *Türkiye'yi 2. Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları*, TTK yay., Ankara, 1988. Fahir Armaoğlu, “ *İkinci Dünya Harbinde Türkiye* ”, *AÜSBFD*, XIII / 2 (Haziran, 1958). Nuri Yavuz, “ *İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkanlara Girmesi ve Türk-Alman Münasebetlerine Tesiri* ”, *İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (6. Askeri Tarih Semineri Bildirileri)*, Genelkurmay yay., Ankara, 1998. Gotthard Jaeschke, “ 1. ve 2. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası ”, *Belleten*, XLI / 164 (Ekim, 1977) Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1994. Edward Weisband, *2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet yay., İstanbul, 1974.

şartların mevcut olduğuna kesin olarak inandığımı belirtmek isterim. Zira, Almanya bu bölgelerde hiçbir toprak menfaati peşinde değildir. Almanya, sözkonusu tehlikelerin giderilmesinden hemen sonra Bulgaristan'ı ... terkedeceklerdir. Savaşın sona ermesinden sonra Avrupa'nın yaralarını sarma yolunda başlayacak ekonomik gelişme, Almanya'yı ve Türkiye'yi zaruri olarak, tekrar yakın münasebetler içine sokacaktır..... Bu bakımdan ben şimdi olduğu gibi istikbalde de Almanya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilecek hiçbir sebep olamayacağı görüşündeyim. Bu düşüncelerle, Bulgaristan'da ilerleyen Alman birliklerinin Türk sınırından orada bulunmalarının maksadı hakkında yanlış bir yorumda bulunulmasına meydan vermeyecek kadar uzak kalmalarını emrettim...".

İsmet İnönü ise 12 Mart 1941 tarihinde gönderdiği mektubunda Hitler'in barışçı mesajlarına katıldığını ifade ettikten sonra Türk-Alman ilişkileriyle ilgili olarak şu yorumu yapmıştır :

" ... Bütün kalbimle temenni ederim ki, kısa bir zaman önce birlikte kan dökmüş olan Türk ve Alman askerleri, hiçbir zaman geçici bir takım olaylar uğruna birbirlerinin karşısına çıkmasınlar..... Ekselanslarının mes'ut teşebbüsüyle aramızda vaki olan fikir teatisi muhakkak ki, Türk-Alman münasebetlerinin normalleştirilmesine ve iyileştirilmesine yardımcı olacaktır..."²³.

Hitler, Almanya'nın Türkiye'ye karşı saldırgan emellerinin olmadığını belirtmekle birlikte Alman ordularının Türk sınırından 60 km uzaklıkta kalacağını bildirmiştir ve İnönü ile mektuplaşmasının hemen ardından Türkiye ile Almanya arasında sıkı bir yakınlığın kurulması dileğini belirtmiştir.

1941 Mart'ı sonunda ortaya çıkan bir gelişme, Almanya'nın Türkiye üzerindeki baskıya geçmesine ve dolayısıyla Türkiye için bir Alman tehlikesinin doğmasına sebep olmuştur. Nisan 1941'de Irak'ta Mihver taraftarı Raşid Ali Geylani bir hükümet darbesi sonucunda iktidarı ele geçirmiştir. İngilizlerin Raşid Ali'ye karşı harekete geçmesi nedeniyle Raşid Ali Almanya'dan yardım istedi. Raşid Ali'nin iktidarda kalması, Almanya'ya bütün Ortadoğu petrollerini ele geçirme imkanını

²³ Muammer Sencer – M. Ali Yalçın , İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden Almanya'nın Türkiye Politikası (1941-1943) , May yay., İstanbul, 1968. 137-146. Söz konusu mektupların tam metni Ek'ler kısmında belirtilecektir.

sağlayacağından dolayı Almanya, söz konusu yardımı yapmakta bir sakınca görmedi. Fakat böyle bir hareket için Türkiye'nin bir geçit vermesi gerekiyordu. Bunun için Almanya, Irak'a göndermek üzere Türkiye'den, kamufle olarak, asker ve malzeme geçirmek için baskı yapmaya başladı. Almanya, Balkanlar vaziyeti dolayısıyla Türkiye'nin kendisinden çekindiğini bildiği için Türkiye'ye bir saldırmazlık Paktı teklif etti. Bu Pakt karşılığında Türkiye'den istenen, söz konusu asker, silah ve malzemenin geçişine izin verilmesiydi. Fakat Türkiye, İngiltere ile yapılan ittifak gereği böyle bir geçişe izin veremeyeceğini ifade etmiştir. Mayıs 1941'de İngilizlerin Irak'taki isyanı bastırmaları ve Almanya'nın Rusya'ya yapılacak olan hareketin daha fazla gecikmemesi için acele etmesi nedeniyle Irak olayı Türkiye ile Almanya arasında büyük bir krize yol açmadan kapandı²⁴.

Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış politikanın temeli, bir yandan Almanya ile iyi ilişkiler kurmak, diğer yandan da müttefiklerle ilişkileri sürdürerek bir denge politikasının yaratılmasıydı. Almanya, Türkiye'nin savaş dışı tutumunu onaylamakla birlikte savaşın kendi lehinde gidişatı sonucunda artık Türkiye'nin kendi yanında yer almasını isyeyecektir. Hitler, bir an önce Rusya'ya karşı harekete geçmek ve Rusya ile uğraşırken sağ kanadını da garanti altına almak istiyordu. Bu nedenle, Sovyetlere karşı girişeceği savaşta hiç olmazsa Türkiye'nin tarafsızlığına ihtiyacı vardı. Almanların Balkanlara yayıldıkları sırada Türkiye birliklerini Trakya'ya yığmıştı. Hitler, bu sırada Türk Hükümeti'ne müracaat ederek Almanya'ya karşı Türkiye'nin savaş açıp açmayacağını sordu. Türkiye'den gelen yanıt ise Almanya ne şekilde davranırsa o doğrultuda davranılacağı şeklindeydi²⁵. Bunun üzerine Hitler, Alman ordularının Türk sınırlarından uzak tutulması konusunda emir verdiğini bildirerek, Türkiye'ye saldırmazlık Paktı teklif etmiştir. Papen, 17 Haziran 1941'de Dışişleri Bakanlığı'na çekmiş olduğu telgrafta Türkiye'de basının ve radyonun Almanya hakkında olumlu yazılar, haberler ve yorumlar yayınlayacağını haber veriyordu²⁶.

Yapılan görüşmeler sonucunda **Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması** 18 Haziran 1941'de imzalanmıştır. Antlaşmaya göre her iki devlet de

²⁴ Fahir Armaoğlu – İsmail Soysal , “ *Türkiye'nin Hitler Almanyası ile İlişkileri (1933-1941)* ” , Çağdaş Türk Diplomasisi : 200 Yıllık Süreç , TTK yay., Ankara , 1999, s. 304-305.

²⁵ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander , a. g. e. , s. 157.

²⁶ Muammer Sencer – M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 34-35.

mevcut yükümlülüklerini saklı tutuyorlardı. Almanya ve Türkiye, karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı gösterecekler, birbirlerine yönelik herhangi bir hareketten kaçınacaklardı²⁷.

Şükrü Saraçoğlu 25 Haziran 1941'de Meclis'e bilgi verdi ve Antlaşma aynı gün içinde Meclis'te müzakere edildi²⁸. Müstakil Grup Reisi İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan, Hariciye Encümeni Reisi Konya Milletvekili Ali Muzaffer Göker, İçel Milletvekili Cemal Mersinli, Bingöl Milletvekili Feridun Fikri antlaşma hakkında fikirlerini belirterek hükümeti destekleyici konuşmalar yaptılar. Faik Ahmet Barutçu anılarında, antlaşma hakkında fikir yürüten Milletvekillerinin o zaman kadar İngiliz yanlısı olduklarını, bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Meclis'te Alman yanlısı konuşmalar yapmaları karşısında kendilerini oldukça "gülünç" duruma soktuklarından bahseder²⁹.

Antlaşmanın imzalanmasının hemen ardından basında Almanya hakkında ılımlı bir yayın politikası başlamıştır. Zekeriya Sertel, bu antlaşmayla birlikte Türkiye ile Almanya arasındaki karşılıklı güvenin yeniden oluştuğunu, o zamana kadar ortalıkta dolaşan söylentilerin artık son bulduğunu belirtmiştir³⁰. Sertel, 21 Haziran tarihli makalesinde ise antlaşmadan Türkiye'nin olduğu kadar Almanya ve İngiltere'nin de memnun kaldığını yazmaktadır³¹. Yunus Nadi ise antlaşmaya verdiği desteği şu şekilde belirtmiştir : “ ... Türkiye, bu muahede ile bir kutuptan ayrılarak, öbür kutba iltihak ediyor değildir..İngiltere ile müttefikiz... Almanya ile de dost... Tek fark, realist ve tamamen harici siyasetimizin Alman dostluğunu temin etmiş olmasındaki kazançtır ”³².

Türk basınında yayınlanan yorumlarda üzerinde durulan noktalardan bir tanesi de Türk-Alman dostluğunun yanı sıra Türk-İngiliz ittifakının da vurgulanıyor olmasıdır. İngiltere, Türkiye'nin Mihver güçlerine daha fazla taviz vermemesi ve Almanya'ya karşı zamansız bir savaşa katılmak zorunda kalmaması için, bu antlaşmayı ehveni şer

²⁷ Bu Antlaşmayla ilgili olarak bkz. *Türk Dış Politikasında 50 Yıl , İkinci Dünya Savaşı Yılları* , T.C Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara ,1974, s. 120. İsmail Soysal , *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)* , I , TTK yay., Ankara , 1983.

²⁸ Antlaşmanın onaylanmasına ilişkin kunun layihası ile Ş. Saraçoğlu ve diğer mebusların yaptıkları konuşmalar için bkz. *TBMM Z.C. , Devre VI, İçtima 2, C. 19, (2 –30 Haziran 1941)*, s. 590-591.

²⁹ Faik Ahmet Barutçu , *a. g. e.*, s. 209.

³⁰ Zekeriya Sertel , “ *Muahedenin Aydınlatıldığı Hakikatler* ” , *Tan* , 20 Haziran 1941.

³¹ Zekeriya Sertel , “ *Türk-Alman Muahedesinin Ehemmiyeti* ” , *Tan* , 21 Haziran 1941.

³² Yunus Nadi , “ *Siyasetimizde Bir Değişiklik Yoktur* ” , *Cumhuriyet* , 20 Haziran 1941.

saymak zorunda kalmıştı. Türkiye ise olası bir Alman saldırısı yükünü üzerinden atmanın rahatlığı içindeydi. Almanya, bu aşamada, Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesini ve Mihver güçlerinin askeri, siyasi, iktisadi baskıları altında İngiliz ittifakından uzaklaşarak yeniden tarafsız bir konuma dönmesini yeterli görmüştü³³.

3 – 1942 Yılından Almanya'nın Stalingrad Yenilgisine Kadar Geçen Süre İçinde Türk –Alman İlişkileri

Almanya, kazandığı askeri başarılarının da etkisiyle Türkiye üzerinde sürekli olarak bir baskı politikası uygulayarak, kısa bir süre sonra görülmesi muhtemel askeri başarıların sonucunda Türkiye'nin tamamen kendi yanında yer alacağını düşünüyordu. Ancak, savaşın Almanya'nın zaferi ile sonuçlanacağına başta İnönü olmak üzere Türk yöneticileri pek de inanmış görünmüyorlardı. Olası bir Alman askeri zaferinin aslında Türkiye'nin de siyasi bağımsızlığının sonu anlamına geleceğinin de bilincindeydiler. 1941 sonlarına doğru savaş, Türkiye'nin bütün sınırlarında devam ediyordu. Aralık 1941'de ise savaşın gidişatı açısından önemli bir durum değişikliği olacak ve ABD savaşa girecektir. ABD'nin savaşa girişi, Alman ordusunun ve Mihver'in başarılarını önlemeye yetmedi. Almanya, Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak için Türkiye'ye Ege Adaları ile Trakya'da, Kafkasya'da bir takım toprak parçaları vaat ediyordu.

Türkiye, 1942 yılında askeri durumun gerçeğine uygun olarak Almanya ile ilişkilerini sürdürmüştür. Türkiye, Mihver ordularına karşı müttefiklerin varlığından güç alarak denge oyununu sürdürmeye çabalıyordu³⁴.

Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede 12 Aralık 1941'de Ribbentrop ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin çatışmaların yeniden genişlemesinden duyduğu üzüntüyü ve yeni durum karşısında, eski politikasını sürdürerek, savaş dışı tutumunu koruyacağını açıklamıştır³⁵. Papen de Ocak 1942'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporunda Türkiye'nin savaş dışı tutumuyla ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır : “... Olayların gelişmesi karşısında Türkiye, kendini düşmanlıklar dışında

³³ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 594-595.

³⁴ Cemil Koçak , “ İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası ” , Yapıt , Sayı : 8 (Aralık- Ocak , 1984-1985) , s. 22-23.

³⁵ Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 614.

tutmak ve kendine ait olmayan çıkarlar için herhengi bir tarafa katılmaya zorlanmamak konusundaki değişmez arzusunu tekrarlamakta ve açık olarak belirtmektedir”³⁶.

Bu dönemde Türk-Alman ilişkilerini etkileyen en önemli olay, 24 Şubat 1942’de Von Papen’e karşı düzenlenen suikasttır. Başarısız suikast girişiminin hemen ardından Papen, polise başvurur ve olay, Kroll’un aracılığıyla Ş. Saraçoğlu’na bildirilir. Olaydan hemen sonra Fahiliye Vekili Faik Öztrak ile Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Alman Büyükelçiliği’ne gelirler. Polis, yaptığı tahkikatta bomba olayının geçtiği alanda bir ayakkabı teki ile bir ağaçta kumaş parçası bulmuş ve suikastçinin bombayı atarken, bombanın elinde patlaması sonucunda parçalanarak öldüğünü saptamıştır³⁷

Konuyla ilgili olarak 5 Mart 1942’de verilen Resmi Tebliğ’de Suikasti düzenleyen kişinin, Yugoslavya’dan Türkiye’ye gelen ve 1940’ta İ.Ü Hukuk Fakültesi’ne yazılarak bir süre sonra Türk vatandaşlığına geçen Ömer Tokat (Ömer Halidoviç İşiç) olduğu belirlenmiştir³⁸. Ömer Tokat’ın suç ortakları olarak Abdurrahman Sayman ile Süleyman Sav adlarında iki Türk ve Sovyetler Birliği’nin İstanbul Başkonsolosluğu’nda görevli iki Sovyet vatandaşı tutuklanır. Tutuklanan Sovyet vatandaşlarından Pavlov, Sovyet Başkonsolosluğu’nda memur olarak çalışmaktadır. Diğer Sovyet vatandaşı Leonid Kornilov ise Sovyetler Birliği’nin Ticaret Mümessillliği’nde Nakliyet Müşaviridir. Papen, 7 Mart 1942’de Dışişleri Bakanlığı’na göndermiş olduğu raporunda konuyla ilgili olarak şunları belirtmektedir :

“ Kayseri’de bir Rus tevkif edilmiştir. Pavlov adlı bu Rus’un bağışlanması hususunda Rus Başkonsolosluğu’nun yaptığı teşebbüsten vazgeçilmesi için ertesi güne kadar mühlet verildi. Pavlov bu tarihte teslim edilmezse zorla tevkif edilecektir. Basın Şubesi Şefi geçenn gün bana telefon ederek Rus’a karşı alınan polis tedbirlerini öğrenmek istemiştir”³⁹.

³⁶ Muammer Sencer – M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 51-58.

³⁷ Muammer Sencer – M. Ali Yalçın, a. g. e., s.156-157.

³⁸ Ulus , 6 Mart 1942. Ankara’daki suikastın yankılarını Ulus Gazetesi şu şekilde belirtmiştir : “ .. Bu haber yayılır yayılmaz bütün Ankara şehrinin kalbi nefretle çarpmıştır...Dünkü hadisenin akisleri bir yandan Türk-Alman dostluğuna, öbür yandan Almanya ’nın Türkiye ’deki Büyükelçisi ’ne karşı beslediğimiz saygı ve sevginin bir defa daha tezahür etmesine vesile olmuştur ”. Bkz. Ulus , 25 Şubat 1942.

³⁹ Muammer Sencer – M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 66-67.

Papen, 7 Mart'ta Weizsaecker'e yazdığı mektupta, Sovyet vatandaşı olan sanıkların Sovyet gizli istihbarat örgütü GPU'nun Sovyetler Birliği'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nda görevli elemanları olduğunun kesinlikle saptandığını belirtiyordu. Papen, mektubunda, Türk Hükümeti'nin saldırganların yakalanmasına çalışırken, Türk-Sovyet ilişkilerinde muhtemel bir gerginliğin oluşmasını da göze aldığını özellikle vurgulamıştır⁴⁰. Papen suikasti, Türk basınında Almanya lehine yazıların yazılmasına neden olmuştur. Bu durumu, var olan Alman propagandası için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiren Papen, suikastten sonra yoksul çocuklara yardım etmek için 1000 TL. değerinde bir çeki, Çocuk Esirgeme Kurumu'na teslim etmek için Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a vermiştir⁴¹.

1 Nisan'da başlayan davada sanıklar için idam cezası talep edilmiştir. İlk duruşmada suçunu kabul eden Abdurrahman Sayman Sovyet ajanlarıyla ilişki kurduğunu açıklayarak şöyle der : “ *...Kanaatimce, maksatları, bu hadiseyi Türklere yüklemek ve Türkleri harbe sokmaktı. Almanya aleyhine ve Ruslarla birlikte harbe sokmaktı* ”⁴². Buna karşılık Sovyet vatandaşı sanıklar, A. Say ile S. Sav'ı hiç tanımadıklarını iddia etmişlerdir. Uzun süren davanın sonucunda Sovyet vatandaşı Pavlov ile Kornilov yirmişer yıl, Türk vatandaşı olan Sayman ile Sav ise onar yıl hapis cezası alırlar. Temyize gönderilen davanın duruşmasına 4 Kasım'da başlanır. Duruşma sonucunda Türk vatandaşı olan sanıkların ezası değişmezken Sovyet vatandaşı olan Kornilov ile Pavlov'un cezaları onaltışar yıla indirilmiştir⁴³.

Von Papen , bu olayın siyasi yönünü kendine göre yorumlamış ve Türkiye'nin tarafsızlığı için aşırı gayret göstermesinin sonucuna bağlamıştır. Bir başka Alman görüşüne göre de, Alman-Türk ilişkilerini bozmak ve ilkbaharda Sovyetlere karşı girişilecek taarruzun stratejik durumunu etkilemek için bu suikaste teşebbüs edilmiştir. Tam olarak aydınlığa kavuşturulamayan suikastin bizzat Gestapo tarafından düzenlendiğini iddia eden Glasneck'in yorumu dikkat çekicidir : “*.... Hitler aleyhtarı hareketle ilişkiyi sürdüren İsviçre'deki Amerikan Elçiliği'nin ikinci sekreteri, suikasti Hitler'in bilgisi altında Himmler'in örgütlediğini, her zaman için güvenilir diye*

⁴⁰ Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 619.

⁴¹ *Ulus* , 4 Mart 1942. *Cumhuriyet* , 4 Mart 1942.

⁴² *Ulus* , 2 Nisan 1942. Duruşmayla ilgili olarak bkz. Emin Karakuş , *İşte Ankara* , Hürriyet yay., İstanbul, 1977, s. 35-39.

nitelenen Almanya'daki bir kaynaktan öğrenmişti. Papen kurban edilecekti ve olup bitenler Türkiye'ye karşı, Sovyet entrikası olarak görünecekti...’’⁴⁴.

Franz Von Papen'e karşı yapılan suikast sonucunda Türk-Sovyet ilişkilerindeki bozulmaya paralel olarak Türk-Alman ilişkilerinde de somut bir yakınlaşmayı görebiliriz. 1942'de zaferden emin olan Almanya, Türkiye'nin Mihver güçlerinin yanında savaşa katılması için Papen aracılığıyla Türkiye'ye baskı yapmaya başlamıştır. Bu dönemde Almanya'nın en büyük talebi, bazı Alman denizaltılarının Boğazlardan gizlice geçerek Karadenize çıkmasıydı. Uzun süren görüşmelerin sonucunda Alman savaş gemileri ve denizaltıları Türk Hükümeti'nin bilgisi ve izni dahilinde Boğazlardan geçmiştir.

Alman ordusu'nun doğu cephesindeki saldırıları devam ederken Hariciye Vekili Ş. Saraçoğlu'nun Başvekalet'e, Hariciye Vekaleti Genel Sekreteri N. Menemencioğlu'nun Hariciye Vekaleti'ne atanması, Almanya tarafından izlenmiştir. Saraçoğlu, Berlin'in gözünde istenmeyen bir kişiydi. Çünkü, Üçlü İttifak Antlaşması O'nun tarafından imzalanmıştı. Ancak, Alman basını bu aşamada atamayı yine de olumlu karşılamayı tercih etmiştir. Papen, Menemencioğlu'nun Hariciye Vekaleti'ne atanması konusunda Berlin'e gönderdiği raporunda düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

“ Yıllardır Mihver devletlerinin politikasına hayırhah bir tutum takınmış olan bu kişinin gelecekteki gelişmeler üzerinde etkisiz kalmayacağı bellidir. Eklemeliyim ki, Numan, şimdi bizzat sorumluluk taşımaya başladıktan sonra, Sovyetler Birliği'nden askeri nitelikte haberler aktarılması konusundaki ricalarımıza derhal uydu ve bundan böyle de uyacaktır ”⁴⁵.

Alman Hükümeti, doğu cephesindeki Alman askeri başarılarını kanıtlamak amacıyla tamamen propaganda amaçlı olarak, Türk basın heyetini doğu cephesini ziyaret etmesi için davet etmiştir. Heyete Sivas mebusu ve Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadak, Çorum mebusu ve Vakit gazetesi başyazarı Asım Us, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nden Selim Sarper katılmıştır.

⁴³ Ulus , 24 Aralık 1942.

⁴⁴ Johannes Glasneck , a. g. e., s. 170-171.

⁴⁵ Muammer Sencer-M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 82.

Almanya’da ve Doğu cephesinde Nazi propagandasının en üst boyuta ulaştığı bu geziden Türk heyeti 16 Ağustos’ta dönmüştür⁴⁶.

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti’nin kurulmasından bir süre önce Türkiye’nin Berlin Büyükelçiliği’ne Hüsrev Gerede’nin yerine Saffet Arıkan’ın getirilmesi Almanya tarafından hoş karşılanmamıştır. Papen 5 Temmuz’da N. Menemencioğlu ile görüştüğünü ve Menemencioğlu’nun kendisine, Türkiye’nin Berlin Büyükelçiliği’ndeki değişimin nedenlerini açıkladığını belirtiyor ve Türk-Alman ilişkilerinde bir değişiklik beklenmemesi gerektiğini vurguluyordu⁴⁷.

Türk Hükümeti’nin Alman askeri başarılarının ard arda geldiği 1942 yılı boyunca hatta, 1942 yılının yaz aylarında dahi muhtemel bir Alman zaferine inanmadığı ve bu nedenle de, Almanya’nın yanında kesin bir tutum almadığını belirtmek gerekir. Türkiye’nin bu dönemdeki temel politikası, Almanya’nın baskısını, müttefiklerle ilişkilerini bir denge unsuru olarak kullanarak önlemeye çalışmak,, bu suretle savaş dışı kalmayı başarmaktır.

B – 2. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA NAZİ PROPAGANDASI VE PAN-TÜRKİST AKIM ARASINDAKİ İLİŞKİ

1 – Almanya’nın 2. Dünya Savaşı’ndaki Turancılık Politikası

Almanya, 2. Dünya Savaşı yıllarında bir yandan Türk Hükümeti’nde ve kamuoyunda Sovyetler Birliği’ne karşı bir güvensizlik atmosferi yaratmaya çalışırken, diğer yandan da Türkiye’de, Pan- Türkist ülkü ve duyguların uyandırılması ve yayılmasını hedefleyen bir politika gütmüştür. Alman Dışişleri Bakanlığı’nda Turancılık uzmanı olarak görev yapan Büyükelçi Hentig, Turancılığı, “ *Volga nehrinden Çin’e kadar, Rusya’nın Türk kökenli halklarını, Türkiye’nin siyasal önderliği altında toplama*” biçiminde tanımlamıştır⁴⁸. Almanya, Turancılık konusundaki propaganda

⁴⁶ Nadir Nadi, Almanya ve Doğu cephesine ait izlenimlerini Cumhuriyet gazetesinde bir yazı dizisi şeklinde aktarmıştır. Bkz. Nadir Nadi , “ 1942 Almanyası’nda ” , Cumhuriyet , 17 Ağustos 1942. Asım Us da geziye ait izlenimlerini bir rapor halinde Ş. Saraçoğlu’na sunmuştur. Bkz. Asım Us , Hatıra Notları (1930-1950) (Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları ; Atatürk ve İnönü Devirlerine Ait Seçme Fıkralar) , Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s. 525-549.

⁴⁷ Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 651-652.

⁴⁸ Johannes Glasneck , a. g. e., s. 196.

faaliyetlerine 18 Haziran 1941’de imzalanan Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’ndan sonra başlamıştır.

Almanya, doğu cephesinde kazandığı askeri başarılarla paralel olarak Türk Hükümeti’ni Sovyet Rusya’nın yenileceği konusunda ikna etmeye çalışırken, diğer yandan da 1930’larda Sovyetler’den gelip Almanya’ya ya da komşu ilkelere yerleşen Türkçü göçmenler üzerinde çalışıyordu⁴⁹. Türk Hükümeti’ne resmen başvurarak Kırım ve Kafkasya’daki Türk kökenli halkların sorununun çözümü konusunda işbirliği öneren Almanya, diğer taraftan Turancı örgüt ve yayın organlarını destekleyerek ikili bir amaç gütmüştür. 5 Aralık 1941’de Ribbentrop’un Papen’e gönderdiği telgraf Almanya’nın Turancılık konusunu desteklediğinin bir kanıtıdır :

“Büyükelçinin Şahsına

*20 Kasım tarihli ve a- 6154 sayılı bildirinize cevaben, mali durumlarının yetersizliği dolayısıyla Türkiye’deki dostlarımızı destekleyebilmeniz için size beş milyon altın Reichsmark gönderilmesini emrettim. Bu parayı rahatça ve bol bol kullanmanızı ve kullanma yeri hakkında bana bilgi vermenizi rica ederim ”*⁵⁰.

Papen, Almanya’dan, Sovyetler Birliği’nde Türklerin yaşadığı bölgelerdeki çıkarlarının İngiltere’nin değil, ancak Almanya’nın yardımı ile gerçekleşebileceği propagandasının yapılmasını ve bu propagandanın somut örneklerle kanıtlanmasını istiyordu. Papen, bu konuda Berlin’e ayrıntılı bir rapor da sunmuştu. Raporda, Rusya’daki Alman başarılarını gördükten sonra Türk Hükümet çevrelerinin, Türk-Rus sınırının ötesinde bulunan yurttaşlarının ve özellikle Azerbaycan’daki Türk Moğollarının kaderleriyle daha çok ilgilenmeye başladıklarını belirtmektedir⁵¹. Papen’e göre Türk Hükümet çevreleri, 1918 olaylarını yinelenek ve Bakü petrolünü ilhak etmek amacıyla uzmanlar komitesi oluşturmuştur. Bu grubun lideri, İstanbul Mebusu Şükrü Yenibahçe, Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Kılıgıl, Zeki Velidi Togan, Ahmet Cafer ve Memduh Şevket Esendal idi. Ancak, Esendal devletin resmi temsilcisi olduğu için, hükümetin verdiği talimata göre bir tutum alacaktı.

⁴⁹ Günay Göksu Özdoğan , “ Turan ” dan “ Bozkurt ” a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946) İletişim yay., İstanbul, 2001.

⁵⁰ Muammer Sencer-M. Ali Yalçın , İkinci Dünya Savaşı’nın Gizli Belgeleri (Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nden Almanya’nın Türkiye Politikası 1941-1943) , May yay., İstanbul , 1968, s. 113.

Papen, raporu kaleme aldığı 5 Ağustos 1941'de Ribbentrop'a yazdığı bir başka raporda, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin Weizsaecker'e Sovyetler Birliği'ndeki Türk kökenli komşu halkların durumunu anlattığını belirterek şöyle devam etmiştir :

“ Türkiye Büyükelçisi bugün bana yeni elçilik müsteşarını tanıttı ve konuşmayı hemen, Sovyet bölgesinde yaşayan Türk-Moğol asıllı sınır kabileleri üzerine çevirdi. Bu Türk-Moğol kabilelerinin yapacakları Sovyetlere karşı propagandaya dikkati çekti. Sonra açıkça, Çerkeslerin tek bir tampon devlette toplanabileceklerini ifadeyle, Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Türk-Moğol devleti kurulabileceğine imada bulundu. Hüsrev Gerede bunları sırasına getirip resmi olmayan tarzda söyledi. Fakat bu sözlerin tesadüfen ortaya atılmış olduğunu düşünmemek gerekir. Çünkü onlar, Ali Fuad'ın Sayın Von Papen'le olan görüşmesinde kullandığı ifadelerle aynen uymaktadır. Nitekim Gerede'nin Bakü'yü bütün halkının Türk-Moğol dilini konuştuğu bir şehir olarak terif ederek esas probleme girmekten geri durmamıştır”⁵².

Turancılık konusunda taraflar arsındaki görüşmeler devam ediyordu ancak, Ribbentrop'un Türkiye'nin Hazar Denizi'nin doğusundaki ve Kafkaslardaki çevre halkların geleceği konusundaki görüşünü sorması üzerine Hüsrev Gerede, ülkesinin yayılma amacı taşımadığını ve ayrıca, bu politikanın Türkiye'nin resmi politikasının temeli olduğunu da belirtmiştir. İsmet İnönü ile 28 Ağustos'ta bir görüşme yapan Papen, bu konu hakkında konuştuğu zaman İnönü'den aldığı yanıt, bu tür konularda ancak Sovyetler Birliği'nin yenilgisi gözle görülür şekilde gerçekleştiği zaman görüşmenin mümkün olduğu ve Türkiye'nin de ancak o zaman bu konuları görüşmeye istekli olacağı şeklinde olmuştur⁵³.

Görüldüğü gibi Türkiye, resmi politikada prensip olarak Pan-Turanist eğilimleri reddetmesinin yanında, Kırım bölgesindeki ve Kafkaslardaki Türk kökenli komşu halkların geleceği konusunda tamamen ilgisiz kalmak istemiyordu. Türkiye, dış politika konusundaki temel ilke ve tutumlara bağlı olarak Turancılık konusunda Almanya ile resmi kanallardan ilişki kurmaya yanaşmayıp, bu konuda gayri resmi kanallardan ilişki kurma yolunu seçmiştir. Türk Hükümeti'nin gayri resmi planda ileri

⁵¹ A. g. e., s. 36-41. Papen'in 5 Ağustos 1941 tarihli raporunun tam metni Ek'ler kısmında belirtilmiştir.

⁵² A. g. e., s. 41-42.

gittiği en uç nokta, söz konusu bölge halklarının tampon devletler kurarak Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olmaları gerektiği düşüncesi idi. Türkiye'deki Pan-Turancı çevreler ise bu toprakların ilhak edilmesini ve bunu sağlamak için de Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa katılmasını istiyorlardı. Diğer yandan, Türkiye ve Almanya'da yaşayan Türk kökenli göçmen ya da mülteci milliyetçi önderler, Almanya ile anlaşarak Sovyetler Birliği'nin Alman askeri işgali altında bulunan bölgelerinde bağımsız Türk devletlerinin kurulmasından yanaydılar⁵⁴.

Almanya ise, Sovyetler'e karşı giriştiği savaşı kazanabilmek için işgal altında tuttuğu bölgelerdeki Türk kökenli halklar arasında milliyetçi fikirlerin propagandasını yapıyordu. Ancak, Almanya bu bölgelerin zengin yeraltı kaynaklarını gözönünde bulundurarak, bu toprakları Alman sömürgesi haline getirmek istiyordu. Bu nedenle Almanya, Hitler'in vermiş olduğu karar dahilinde bu konuda bağlayıcı kararlar vermekten kaçınıyordu. Görüldüğü gibi Pan-Türkizm, gerek Almanya gerekse de Türkiye tarafından farklı amaçlar güdülerek bir diplomasi silahı olarak kullanılmıştır⁵⁵.

Alman Hükümeti, 1941 yılının sonbaharında Alman Orduları'nın doğu cephesindeki başarılarının daha yakından anlaşılabilmesi için bir Türk heyetini resmen davet etmiştir. Harp Akademisi Kumandanı Ali Fuat Erden ile Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, 15 Ekim-5 Kasım 1941 tarihlerinde doğu cephesini ziyaret etmek için görevlendirilir. Bu arada Hitler tarafından da kabul edilip savaşın genel gidişatı konusunda bilgilendirilirler.

Ali Fuat Erden, söz konusu ziyaretten dönüşünde Papen'i ziyaret ederek geziyle ilgili olarak izlenimlerini anlatmıştır. Papen, raporunda, ziyaretçilerin kendilerine verilen geniş askeri bilgiden memnun kaldıklarını vurgulayarak, generallerin Rus esir kamplarını da ziyaret ettiklerini ve bu kamplarda bulunan Türk kökenli bazı esirlerle de görüştiklerini belirtmiştir⁵⁶. Generaller, Türkiye'ye varışlarından bir gün sonra Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Genelkurmay Başkanı

⁵³ Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 663.

⁵⁴ Jacob Landau , **Pan Türkizm** , Sarmal yay., İstanbul, 1999, s. 168.

⁵⁵ Günay Göksu Özdoğan , “ İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk – Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan – Türkizm ” , **Türk Dış Politikasının Analizi** , Derleyen : Faruk Sönmezoğlu , Der yay., İstanbul , 1989, s. 358.

⁵⁶ Papen'in söz konusu geziyle ilgili olarak 10 Kasım 1941 tarihli raporunun tam metni Ek'ler kısmında belirtilmiştir.

Fevzi Çakmak'ın da bulunduğu bir toplantıda, İnönü'ye ziyaretleriyle ilgili bilgi vermişler, İnönü'yü yakında gerçekleşecek olan Alman zaferi konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. Emekli General H. Hüsnü Emir Erkilet, doğu cephesini ziyaret ettikten sonra, Türkiye'ye dönüşünde Cumhuriyet gazetesinde gezi izlenimlerini yazmaya başlamıştır⁵⁷. Erkilet, Rus Cephesi'yle ilgili izlenimlerine zaman zaman *Çınaraltı* mecmuasında da yer vermiştir⁵⁸. 1941 yılı sonunda Erkilet, söz konusu geziyle ilgili gözlemlerini “ *Şark Cephesinde Gördüklerim* ” adlı kitabında toplamıştır. Erkilet, kitabında ziyaret ettiği yerlerdeki izlenimlerini, buralardaki Türklerin durumlarını aktarmıştır. Erkilet, Hitler'le yapmış olduğu görüşmeyle ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir :

*“ Duvarlarda bolu boyuna haritalar asılmıştı. Bu haritaların üstünde iki tarafın muharebe vaziyetleri boyalarla çiziliydi. Buna rağmen bunları kağıtla örtmek, saklamak,veya çevirmek gibi ekseriya müracaat olunan tedbirlerden hiçbiri alınmamıştı. Bu, bize büyük bir güven ve itibar eseri idi.... Hitler, Türkiye'nin mümessillerini karargahın mahrem bir yerinde kabul ederken eski silah arkadaşlığı duygularını hali hazır vaziyetin icaplarının üstünde tuttuğunu ve buraya müttefiklerden başka ilk gelen ve giren yabancıların biz olduğumuzu sözlerine ilave etmiştir ”*⁵⁹.

Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Turancılık uzmanı olan Hentig, Ali Fuat Erden ile H. Emir Erkilet'in doğu cephesini ziyaretine Alman refakatçisi olarak katılmıştır. Erkilet, doğu cephesini ziyaretinde 10 Kasım 1941'de Hentig'e yazdığı bir mektupta Hentig'in, Almanya'nın bağımsız bir Kırım devleti için faaliyet göstermesi gerektiğini, çünkü Almanya ile Türkiye arasında gelecekte kurulacak iyi ilişkilerin yalnızca Almanya'nın bu konudaki kararına bağlı olduğunu belirtiyordu. Hentig, Erkilet'e yazdığı 17 Kasım 1941 tarihli mektupta düşüncelerini şöyle belirtiyordu :

“ Türk resmi çevreleri dahil her yandan, sizinle kararlaştırdığımız görüşmeleri yenilemek veya sürdürmek için Türkiye'ye gelmem telkin ediliyor. Ben bu soruya kendimce açık bir cevap bulamıyorum. Çünkü sadece arzularımın Türk-Alman işbirliğini geliştireceğine inanarak ve güvenerek oraya gelecektim. Tarafsız bir kişi beni

⁵⁷ H. Emir Erkilet , “ *Şark Cephesi'nde İntiba ve Görüşler* ” , Cumhuriyet , 11 Kasım – 11 Aralık 1941.

⁵⁸ H. Emir Erkilet , “ *Berlin'de* ” , *Çınaraltı* , Sayı : 15 (Kasım,1941) , s. 4. Ayrıca, H. Emir Erkilet , “ *Üç Acayip Şehir Gördüm* ” , *Çınaraltı* , Sayı :16 (Kasım, 1941), s. 5-6.

⁵⁹ H. Emir Erkilet , *Şark Cephesinde Gördüklerim* , İlmî Kitabevi , İstanbul , 1943 , s. 118-127.

beşinci kolda saydıracak en küçük bir sebep bulabilseydi oraya gelmektev vazgeçerdim. Tavsiye ettiğiniz şahıslara Almanya'ya giriş vizesi verilmiştir”⁶⁰.

Erkilet'in 27 Kasım 1941 tarihli Hentig'e Almanca olarak yazdığı cevapta, Hentig'in Türklerce dost olarak görüldüğünü ve İstanbul'u ziyaretinden vazgeçmesinin yanlış bir karar olduğunu vurguluyor ve şöyle devam ediyordu :

“ Son zamanlarda vize alan Müstecip Fazıl'la Edige Kemal sizi ziyaret edeceklerdir. Onlar Kırım'da Almanlara yardım ve aynı zamanda Kırım Türk-Moğollarının davalarına hizmet hizmetle görevlidirler. Bu konuda Sayın Prof. İdris'e yazıp kendisine yazdıklarımı size tercüme etmesini rica ettim. Müstecip avukattır, edebiyatçıdır. Son zamanlarda bizde savcılık yapmaktaydı. Edige de iyi öğrenim görmüş bir gençtir. İkisi de Kırım asıllıdırlar ve son derece güvenilir kişilerdir. İkisinin de Alman-Türk ortak çıkarlarını geliştirmeye çalışmak üzere Kırım'a gönderilmesini rica ederim”⁶¹.

Erkilet'in sözünü ettiği bu kişiler, 3 Aralık 1941'de Berlin' gitmişler ve Sovyetler Birliği'nin Alman askeri işgali altında bulunan bölgelerinde Türk kökenli halklar arasında propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Müstecip Ülküsal ile Edige Kırimal, 9 Ocak 1942'de *Esirler Komisyonu Üyesi* sıfatı ile görevlendirildikleri bu işten bekledikleri sonucu alamamışlardır. Ülküsal, Almanlar hakkındaki olumsuz izlenimlerini şöyle belirtiyordu :

“ Berlin'e geldiğimiz dört aya yaklaştığı halde henüz müsbet ve kesin bir sonuca varmış değildik... Alman makamları tarafından boyuna atlatıldığımız ve oyalandığımız kanaati bizde kuvvetlenmeye...başlamıştı. Bu da Almanların yalnız bize, Kırım Türklerine karşı değil, Rusya'da yaşayan diğer milletlere karşı da bundan daha iyi ve samimi davranmış olmadıklarını gösterir”⁶².

12 Nisan 1942'de Müstecip Ülküsal, Edige Kırimal, İdris Alemcan, Nuri Kılılgil, Hilal Münşi, Ahmet Temir, Abdürrahim Gökçay bir toplantı yaparak Almanya, Rusya ve Türk dünyasıyla ilgili bir takım kararlar alırlar. Buna göre, ezeli Türk düşmanı

⁶⁰ Muammer Sencer-M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 46-47.

⁶¹ Muammer Sencer- M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 49-50.

⁶² Müstecip Ülküsal , *İkinci Dünya Savaşı'nda 1941-1942 Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası* , Kurtulmuş Matbaası , İstanbul ,1976, s. 87-102.

olan Rusya'nın yıkılması ve parçalanması gereklidir ve bunun için de düşmanla savaş halinde olan Alman milletine elden gelen her türlü yardım yapılmalıdır. Ayrıca, Türk dünyasının Almanlar için gerekli ve faydalı olduğu her fırsatta Almanlara anlatılmalıdır⁶³.

Ülkusal ve Kırimal dışında Almanya'ya gelen bir başka kişi ise M. Emin Resulzade idi. Ülkusal, M. Emin Resulzade'ye, “ *Almanların muzaffer olup bu toprakları hakimiyeti altına aldıktan sonra oralarda yaşayan milletleri esir gibi kullanacaklarına ve memleketlerini birer müstemleke olarak sömüreceklerine kanaat getirdiklerini* ” belirtmiştir⁶⁴.

Pan-Turanizm konusunda Türkiye ile Almanya arasında gayri resmi olarak kurulmaya çalışılan bu ilişkiler konusunda önemli olan bir diğer girişim, Zeki Velidi Togan'ın Berlin'i ziyaretinin ardından Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Kılıgil'in Berlin'i ziyaret etmesidir. Nuri Paşa, 10 Eylül'de Berlin'de Weizsaecker ile yaptığı ilk görüşmede ziyaretinin daha çok Başvekil Refik Saydam'ın önerisi ile, Türk Hükümeti'nin konuya ilişkin görüşleri hakkında bilgi vermek amacı taşıdığını belirtti. Nuri Paşa'nın bu ziyaretinde ortaya koyduğu program Pan-Turanist bir nitelik taşıyordu. Nuri Paşa, bu hedeflerini şu şekilde açıklıyordu :

“ *Panturancı hareket, bugünkü Türkiye'nin bölgeleri dışında bulunan Türk halkları için özerk devletler kurmak istiyor. O halde bölgeler, bazı sınır düzeltmeleri dışında Türkiye topraklarına katılmayacak, ama belki de siyasal yönlerini Türkiye'ye göre saptayacaklar* ”⁶⁵.

Nuri Paşa, Türkiye'nin saptayacağı siyasal yön perdesi altında şu bölgeleri gösteriyordu : Azerbaycan, Dağıstan, Kırım, başkent Kazan ile birlikte Volga ve Ural arasındaki bölge, tüm Sovyet ve Çin Türkistanı, yani Orta Asya ve Sinkyang ile İran'ın kuzeybatı kısmı. Nuri Paşa, ayrıca, ordunun geniş çevrelerinin bu toprak katma hedeflerinden yana çıktığını, zamanı geldiğinde bu hedefleri Almanya'yla birlikte gerçekleştirmeye hazır bir hükümetin de iş başına geçeceğini belirtti. Alman Dışişleri Bakanlığı'nda siyasi idareden sorumlu müsteşar Woermann'ın Atatürk'ün, Türkiye'nin

⁶³ A. g. e., s. 103-104.

⁶⁴ A. g. e., s.131.

⁶⁵ Johannes Glasneck , a. g. e., s. 206.

ulusal bir devlet olarak kalması gerektiği yolundaki dış politika ilkesini anımsatması üzerine Nuri Paşa, Sovyetler Birliği'nden çekindiği için Atatürk'ün politikasının tamamen oportünist bir politika olduğunu belirtmiştir⁶⁶.

Nuri Paşa'nın Alman yetkililerle yaptığı temasları sırasında üzerinde durduğu, Türk kökenli Sovyet savaş esirlerinin belirlenmesi ve bunların propaganda aracı olarak kullanılması konusu Alman yetkililerce uygulamaya konmuştur. Bu öneriyi ilk ortaya atanlar Berlin'deki iki Türkistanlı Mustafa Çoyakoğlu ile Veli Kayum Han'dı. Öneri, Rosenberg'in yönetimindeki *Ostministerium* (İşgal Edilen Doğu Toprakları Bakanlığı) tarafından onaylanmış ve Hitler tarafından da teşvik edilmişti. Alman Silahlı Kuvvetleri, Türk kökenli savaş esirlerini propaganda aracı olarak kullanarak bölge halklarının desteğini sağlama amacındaydı. Ekim ve Kasım 1941'de Kırım'ın işgali sırasında yapılan ilk deneme başarılı olmuştu. Böylece çeşitli birliklerin kurulmasına ve bu Türk kökenli savaş esirlerinin OKW (Savaş Esirleri Dairesi) rehberliğinde eğitilmesine karar verildi. Woermann ve Von Papen, Nuri Paşa'dan OKW'ye yardım etmesi ve Türk kökenli savaş esirlerinin seçiminde görev alması gerektiği konusunda anlaştılar. Zeki Velidi Togan, seçilen savaş esirlerinin eğitime yardım etmek üzere Şubat 1942'de *Ostministerium* tarafından şahsen davet edildi, ancak General Fevzi Çakmak ve Numan Menemencioğlu'na yaptıkları başvurulara rağmen vize alamadılar⁶⁷.

Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Turancılık konusunda görev yapan Hentig, bir başka raporunda Berlin Yüksek Teknik Okulu'nda görev yapan Dr.Garaun (Harun)'un, kendisini ziyaret ettiğini açıklıyordu. Hentig'e göre Dr. Harun, Türkiye'nin önde gelen yöneticileri tarafından Berlin'e gönderilmişti ve görevi de Pan-Turanist hareket hakkında Berlin'in görüşünü ve tutumunu öğrenmekti. Hentig, raporunda, Fevzi Çakmak'ın Pan-Turanist hareketin Türk-Alman ilişkilerini geliştirmesi açısından bir temel oluşturduğu yolundaki görüşlerini vurgulamış, ayrıca, Çakmak'ın Türkiye'nin Almanya'ya karşı bir saldırıda bulunmayacağı garantisini verdiğini de belirtmiştir⁶⁸.

⁶⁶ Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 678-679.

⁶⁷ Günay Göksu Özdoğan , a. g. e., s. 163. Türk kökenli Müslüman savaş esirlerinin sayısı 31 Ekim 1941'de 55 bin, 22 Aralık 1941'de ise 200 bine ulaşmıştır. Alman Yüksek Komutanlığı, Aralık 1941'de Türk kökenli Müslüman Savaş esirlerinden kurulan 162. Türk Tümeni'nin dışında, başka askeri birliklerin de kurulmasını uygun bulmuştur. Askeri birliklerin eğitimi, Alman ve Türk kökenli subaylarca yapılıyordu. Bkz. Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 687. Almanya'nın bu dönemde Kafkaslardaki faaliyetleri konusunda bkz. Patrik Von Zur Mühlen , *Gamalihaç ile Kızılyıldız Arasında* , Mavi yay., Ankara, 1984.

⁶⁸ Muammer Sencer- M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 47-48.

Alman Dışışleri Bakanlığı'nda görev yapan Woermann, Pan-Turanst hareket konusunda acele etmek istemiyor, Türkiye'nin Turancılık politikasına karşı göstermiş olduğu çekingen tutumu dikkatle takip ediyordu. Woermann, Almanya'nın Kafkaslar'daki petrol bölgesinin Türkiye tarafından yönetilmesine izin verilemeyeceğini de ifade etmiştir. Çünkü, bu durum, Almanya'nın Kafkas politikasının önünde ciddi bir engel oluşturabilirdi. Türkiye, resmi düzeyde yapmış olduğu görüşmelerde ülkesinin yayılma amacı taşımadığını sürekli olarak vurgularken aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nde yaşayan 40 milyon Türk'ün geleceği konusunda ilgisiz kalamayacağını da belirtiyordu. Türkiye'nin bu görüşüyle ilgili olarak Alman Dışışleri Bakanlığı'nca hazırlanmış olan raporda şöyle deniliyordu :

*“ ... Türkiye, şimdiye dek bir toprak talebi de getirmemiştir. Kuzey İran Azerbaycanlıları arasındaki bir devrimci hareketten, toprak talepleri için bir gerekçe olarak ya da en azından, bir etki alanı yaratmak üzere yararlanılabileceğini gösteren kimi işaretler vardır. Ancak, esasta, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Rus Azerbaycanı'nda, ki son ikisi bir Kafkas devletinin parçaları olarak, ve Hazar'ın doğusunda bağımsız ya da en azından bağımsız görünen Türkik devletleri oluşturmak düşüncesi savunulmaktadır ”*⁶⁹

Alman Orduları'nın 1942 yılında, Kafkaslara doğru ilerlemeleri sırasında Pan-Turanist Alman propagandasının arttığı ve yoğunlaştığı söylenebilir. Ribbentrop'un hazırladığı Pan-Turanist propaganda ilkeleri,Türkiye'de yapılacak propaganda çalışmalarında yararlanılmak üzere hazırlanmıştı. Buna göre, Türkiye'nin doğal ekonomik ortağı, Almanya tarafından yeniden düzenlenen ya da düzenlenecek olan Avrupa idi. Dolayısıyla, bir Avrupa devleti olarak Türkiye, Avrupa'nın ortak kaderine kayıtsız kalamazdı. Ribbentrop, buna benzer bir takım propaganda formüllerinin kullanımı için Papen'e görüşlerini sormuştu. Papen, Dışışleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporunda Türkiye'nin Avrupa'nın yeni düzenini onayladığı takdirde, söz konusu yeni düzenin oluşumuna kendi gücü oranında katılabilmesine izin verilmesini de istiyordu⁷⁰. Ancak, Papen'in bu önerisi Ribbentrop tarafından reddedilmiştir.

⁶⁹ 23 Ocak 1942 tarihli rapor için bkz. **Alman Dışışleri Dairesi Belgeleri Türkiye'deki Alman Politikası (1941- 1943)** , Havass yay., İstanbul, 1977, s. 59-63.

⁷⁰ A. g. e., s. 64-68.

13 Mayıs 1942'de Papen'in Alman Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu rapor, Kafkaslarda Türkiye çıkarları ile Türkiye'deki askeri çevrelerin bu bölge ile ilgili düşüncelerini açıklar niteliktedir. Rapor şu şekildedir :

“ Mürsel Paşa bugün beni ziyaret etti ve Mareşal Çakmak'la uzun bir görüşme yapmış olduğunu söyledi. Paşa, bizi ilgilendiren sivil şahıslara derhal Almanya'ya hareket izni verileceğini temin etti. Subaylara gelince, şimdilik bu soruya bir çözüm yolu bulamadığını belirtti. Türk ordusunda Kafkasya'yı tanıyan Kafkasyalı ve özellikle Azerbaycan'lı subayların sayısı çoktur. Harekatın müsait tarzda gelişmesinden sonra Paşa, istersek bu subaylara izin verileceğini ifade etmiştir ”⁷¹.

Bundan iki hafta sonra, Hentig, Dr. Harun ile yaptığı görüşmeye ilkin olarak hazırladığı bir raporda, Dr. Harun'un kendisine, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından görevlendirilmiş gizli bir ajan olduğunu iddia ettiğini yazıyordu. Hentig, Dr. Harun'la yapmış olduğu görüşmeyle ilgili olan raporuna şöyle devam ediyordu :

“ Çakmak, Türkiye'nin savaşa girmesinin hemen hemen kaçınılmaz olduğuna ve Türk ordusunun yeterli silah ve cephane sağlandığında savaşa girebileceğine inanmaktadır. Çakmak'a göre Türk ordusu İran üzerinden Bakü'ye yürüyecektir... Turancılık meselesinde Prof. kendi tecrübelerinden, Türk parlamento çevrelerinden ve Mareşal'dan edindiği bilgiye dayanarak, resmi bildirilerle Ankara'daki Büyükelçimizin beyanları aksine büyük Türkiye hareketinin sadece bir gerçek olmadığını, aynı zamanda daima güçlenip büyük bir önem kazandığını söyledi.... Benim, bu olayların sonu nasıl gelir şeklindeki soruma Dr. Harun, Türkiye'nin bütün ülkeleri ele geçirmeye niyetli olmadığı fakat Bismarck İmparatorluğu'na benzer bir federasyon kurmak istediği tarzında cevap verdi. Bu federal devlet Anadolu'ya ek olarak Kafkasya ve Volga'nın doğusundaki Türk-Moğol halkları girmelidir. ”⁷².

1942 yılının Haziran ve Temmuz aylarında, Türkiye'nin Kafkas sınırında düzenlediği askeri manevralar ve Sovyet sınırında yoğunlaşan Türk askeri birlikleri, Papen ile Hentig'in yorumlarını haklı kılmıştır. Diğer yandan, Papen ile Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu arasında 26 Ağustos'ta yapılan görüşmede Menemencioğlu

⁷¹ A. g. e., s. 74-75.

Papen'e, Pan-Turanizm sorunu ile yakından ilgilendiklerini ancak, Türkiye'nin yayılma amacı taşımadığını, bu nedenle de ülkesinin yalnızca siyasal olarak azınlıkların kültürel varlıklarının güvence altına alınmasıyla ilgilendiğini açıklamıştır⁷³.

1942 yılının sonlarında Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Von Papen'e gelen bir talimatta, Papen'in Pan-Turanizm konusunda bundan sonra Türk Hükümeti ile görüşme yapmaması, konuyu takip etmemesi, konu açılırsa azami ihtiyat göstermesi istenmiştir. Çünkü, bu dönemde Ankara ile Berlin'in çıkarları aynı doğrultuda değildir. Almanya'nın 1942 sonlarında Turancılık dosyasını kapatmasında iki önemli etkeni sayabiliriz. Birincisi, Almanya, Türkiye'nin savaş konusundaki politik tutumunu değiştirmeyeceğini artık anlamıştır. İkinci neden olarak da, Almanya'nın doğu cephesinde kazandığı askeri başarılarla güvenerek Türkiye olmadan da bu savaşı kazanabileceği düşüncesini sayabiliriz. Türkiye açısından bakıldığında ise bu konudaki Alman baskısının bitmesi ve hala Türkiye'nin savaş dışı durumunu koruyor olması, hedeflenen amaca ulaşması bakımından önemli bir başarıdır.

C – EKONOMİK İLİŞKİLER

1 – Almanya'nın 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Ekonomik Hegemonya Kurma Çabaları

Türkiye ile Almanya arasında var olan ekonomik ilişkilerin zirveye ulaştığı dönem, Hitler'in iktidarının hurulduğu 1933 yılından itibaren görülmüştür. Türkiye, Almanya'nın ekonomik yayılma programında en ön sırada yer alan ülkelerden biriydi. Türkiye, ilk beş yıllık sanayi planını gerçekleştirmek için yeni kaynaklara ihtiyaç duyarken, Almanya da Orta Doğu ve Balkan memleketlerinde mamul maddeler için yeni pazarlar arıyordu⁷⁴. Hitler'in İktisat Bakanı Schacht'ın formüle ettiği dış ticaret politikası, Alman sanayisi için gerekli hammaddelerin daha çok Güneydoğu Avrupa ülkelerinden alınmasını ve yapılacak takas antlaşmalarıyla bunlara mamul maddelerin satılmasını öngörüyordu. Bu dış ticaret politikası Türkiye örneğinde de iyi işlenmiş ve

⁷² Muammer Sencer-M. Ali Yalçın , a. g. e., s. 75-77.

⁷³ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 692.

⁷⁴ Ahmet Şükrü Esmer – Cem Sar , Olaylarla Türk Dış Politikası , Ankara , 1996 , s. 115.

Türkiye, Hitler Almanyası'na hammadde satıcısı haline getirilmiş, aynı zamanda Almanya için bir pazar halini almaya başlamıştı⁷⁵.

Türkiye'den aldığı hammaddeler ile tarım ürünleri için yüksek fiyat politikası izleyen Almanya, buna karşılık kendi sanayi ürünlerini Türkiye'ye dünya piyasalarının üzerinde yüksek fiyata satıyor ve sonuç Almanya'nın lehine oluyordu. Almanya'nın Güneydoğuya ve Yakındoğu'ya karşı giriştiği ihracat saldırısı çerçevesinde Türkiye, ilk sıradaki yerini almıştı⁷⁶. Alman Dışişleri Bakanlığı İktisat Politikası Dairesi Genel Başkanı Yardımcısı Clodius'a göre Almanya'nın temel amacı, İngiltere'nin Türkiye'deki ve tüm Güneydoğu ülkelerindeki ekonomik faaliyetlerine ve ilerlemesine karşı bir engel oluşturabilmektir.

Menemencioğlu ile Clodius arasındaki iktisadi görüşmelerin sonucunda 26 Temmuz 1938'de Berlin'de imzalanan Türk-Alman Ticaret Antlaşması'na göre tüm Türk İhraç malları Almanya'ya kontejan sınırlaması sınırlaması olmaksızın girebilecekti. Türkiye'nin arzu ettiği biçimde düzenlenmiş olan antlaşma 31 Ağustos 1939'a kadar yürürlükte kalmıştır⁷⁷.

Türkiye'nin Batı ittifakı yolunda önemli adımlar atması karşısında Almanya'nın tepkisi ekonomik ilişkilerde de sertleşme görülecektir. Almanya, dış ticaretini geliştirirken, ekonomik yakınlaşmanın doğuracağı siyasi sonuçları da göz önünde tutuyordu. Özellikle dış ticaret, Alman dış politikasında önemli bir işleve sahipti. Bu nedenle Almanya, Türkiye'nin dış politikasını engelleyebilmek amacıyla Türk-Alman Kredi Antlaşması'nı gündeme getirmekten kaçınmamıştır. 16 Ocak 1939'da Berlin'de imzalanan Kredi Antlaşması 150 milyon Alman markı değerindeydi⁷⁸.

Kredi Antlaşması'na göre, Türkiye'ye 60 milyon Alman markı değerinde askeri malzeme ve 90 milyon Alman markı değerinde de sanayiye yönelik mümkün olacaktı. Kredi Antlaşması'nın onaylanması, Türk-Alman dış ticaretinin genişletilmesi anlamına geliyordu. Oysa, İngiltere ile yaptığı antlaşmadan sonra Türkiye'nin

⁷⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 304.

⁷⁶ Johannes Glasneck, a. g. e., s. 64.

⁷⁷ Cemil Koçak, *Türk – Alman İlişkileri (1923-1939)*, TTK yay., Ankara, 1991, s. 222-223. Bu dönemdeki Türk-Alman ekonomik ilişkileri için bkz. Yuluğ Tekin Kurat, "2. Dünya Savaşı'nda Türk-Alman Ticaretindeki İktisadi Siyaset", *Belleten*, XXV / 97 (Ocak, 1961), s. 96.

⁷⁸ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, I, İletişim yay., İstanbul, 1996, s. 424 - 425.

Almanya'ya karşı olan yükümlülüğünü sürdürüp dördürmeyeceği belirsizdi. Askeri ve siyasi gelişmeler karşısında bu antlaşma hiçbir zaman onaylanmamıştır.

Clodius, Türk-Alman ilişkilerinde meydana gelebilecek bir daralmanın Ankara'yı Berlin'den daha fazla sarsacağını vurguluyordu. Çünkü, Türkiye, kendi ihraç ürünlerini Almanya'nın dışında üçüncü ülkelere çok zor satabilecekti. Türkiye'de köylü nüfusunun gelirinin büyük bir kısmını Almanya'ya satılan ziraat mamulleri sağlamakta idi. Bu maddeler genellikle standart olmadıklarından dünya piyasasına sunulacak durumda değillerdi. Bu nedenle Türk ziraat üretimini destekleyen tek piyasa Almanya'da bulunuyordu. Ayrıca, Almanya'dan makine ithal edilmekte ve bunların yedek parçaları da başka yerlerde bulunmamaktaydı⁷⁹. Clodius'a göre, bu aşamada, Türkiye'ye askeri malzeme sevkiyatının kesintiye uğratılması yeterli bir önlemdi. Türk-Alman Ticaret Antlaşması, yenilenmediği ve uzatılmadığı için 31 Ağustos 1939'da sona ermiştir. Savaşın başladığı 1 Eylül 1939'da ise Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret durma noktasına gelmiştir⁸⁰.

Garip savaş dönemindeki Türk-Alman ekonomik ilişkileri siyasi ve askeri gelişmelere ve değişimlere paralel olarak farklılık göstermektedir. Papen, Ocak 1940'ta yazmış olduğu bir raporda Ticaret Vekaleti ile bir uzlaşmaya varıldığını belirtmiş, bu uzlaşmanın ekonomik ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinde etkili olacağını ifade etmiştir. Bu sırada Türkiye ile Almanya arasında imzalanan 24 Ocak 1940 tarihli 15 milyon marklık mal alışverişi kabul edilmiştir.

Almanya'nın batı cephesinde kazandığı askeri başarılar, Türk-Alman ilişkilerinde hissedilir bir yumuşamaya neden olurken, diğer yandan da Türk-Alman Ticaret Antlaşması için süren görüşmelerin canlanmasına da neden olmuştur⁸¹. Yapılan görüşmeler sonucunda Almanya ile Türkiye arasında 12 Haziran 1940'ta bir nota teatisi ile, karşılıklı olmak üzere, toplam 21 milyon TL (42 milyon Alman Markı) değerinde mal alışverişi yapılmasına karar verilmiştir. Antlaşmaya, krom ve askeri malzeme dahil olmayacaktı. Yapılan mal alışverişinin ardından 25 Temmuz 1940'da Türk-Alman Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Türkiye, Almanya'dan hammadde karşılığında sanayi ürünleri ithal edecekti. Almanya'nın Türkiye karşısında ekonomik

⁷⁹ Yuluğ Tekin Kurat , a. g. m., s. 96-97.

⁸⁰ Yuluğ Tekin Kurat, a. g. m., s. 99.

alandaki kazandığı bu başarı son derece önemliydi. Böylece, 1940 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Almanya'nın payı % 8.7 ve ithalatındaki payı ise % 11.7 olmuştur⁸².

Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nı Türk basını da olumlu karşılamıştır. Zekeriya Sertel, Almanlarla yapılan ticaret antlaşmasının bir ihtiyaç gereği olarak yapıldığını vurgulayarak antlaşmanın, tamamen normal şartlar içinde gerçekleştiğini belirtmiştir⁸³.

Fakat, daha sonraki dönemlerde bu antlaşmanın uygulanmasında bazı sorunlarla karşılaşmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmini genişletmek mümkün olamamıştı. Haziran 1941'e dek Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın payı, savaş öncesi payın sadece beşte biriydi. Dolayısıyla Almanya, bu oranı yeterli görmüyordu. Türkiye'yle 18 Haziran'da imzaladığı Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile birlikte Almanya, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini elinden geldiği kadar geliştirmeyi amaçlamıştır.

ABD ve İngiltere, Türk-Alman ekonomik görüşmelerden memnun kalmamışlardı ve Türkiye'ye yapılan silah ve askeri malzeme ile teçhizat sevkini koz olarak kullanarak Ankara'yı etkilemeye çalışıyorlardı. Fakat, Türkiye, mümkün olduğu kadar çok askeri malzeme ve teçhizat elde etmesi bakımından Almanya ile müttefikler arasında geniş bir hareket serbestisine sahipti⁸⁴.

Papen, Türkiye'yle imzalanacak olan bir ticaret antlaşmasının, Türkiye'nin Mihver güçlere yaklaşmasında bir köprü vazifesini göreceğini düşünüyordu. Papen'in uzun dönemli stratejik görüşü bir süre sonra Berlin tarafından da kabul görmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda Türk-Alman Ticaret Antlaşması 9 Ekim 1941'de imzalanmıştır. Antlaşma ile, ki ülke arasında 31 Mart 1943 tarihine dek yapılması öngörülen dış ticaret saptanıyordu. Her iki ülke de birbirlerine 200 milyon

⁸¹ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 499.

⁸² Cemil Koçak , a. g. e., I, s. 500.

⁸³ Zekeriya Sertel , “ *Almanya ile Yaptığımız Ticaret Antlaşması* ”, *Tan* , 27 Temmuz 1940. Falih Rıfkı Atay , “ *Almanya ile İmzaladığımız İktisadi Antlaşmalar* ”, *Ulus* , 10 Ekim 1941. Antlaşma konusunda basının göstermiş olduğu olumlu tutuma bir örnek de İktisadi Yürüyüş Dergisi'nden gelmiştir. Dergi, Almanya ile iktisadi ilişkilerin kopmasının piyasayı olumsuz bir biçimde etkilediğini, fiyatların yükseldiğini belirtmiştir. Bkz. Aslan Tufan , “ *Almanya ile Ticaret Mukavelesi* ”, *İktisadi Yürüyüş Dergisi* , II / 14 (Temmuz, 1940) , s.15.

⁸⁴ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 630-632.

Alman markı değerinde ihracat yapacaktı. Almanya, Türkiye'ye askeri malzeme, demir-elik, ulaşım araçları, makine gibi sanayi ürünleri satacak ve karşılığında çeşitli hammaddeler ve gıda maddeleri alacaktı⁸⁵.

Almanya, imzalanan ticaret antlaşması ile yeni ve çok önemli bir başarı daha kazanmıştır. Bu antlaşma sayesinde Almanya, Türkiye'nin dış ticaretinde 1944 yılına kadar birinci ülke konumunu elde etmiştir. 1940 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında Almanya'nın payı % 8.6 iken, bu oran 1941 yılında % 21.8'e ykselmiřtir⁸⁶. Yine aynı gün, karşılıklı bir nota değişimi ile, gelecekteki krom sevkiyetinin koşulları da saptanacaktı. Antlaşmaya göre Almanya, Türkiye'ye 36 milyon Alman markı değerinde askeri malzeme ve başka mallar sevk edecek, buna karşılık Türkiye'de, Almanya'ya 15 Ocak 1943 tarihinden itibaren krom, 12 bin ton bakır, 7 bin ton pamuk ve 8 bin ton da zeytinyağı ihraç edecekti.

Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye ile Almanya arasında ekonomik ilişkilerde gerçek bir yakınlama başlayacaktır. Türk-Alman ticaretinin uzun süre aksaması savaş koşullarındaki Türkiye'nin oldukça zor bir durumda kalmasına neden olmuştu. Bu nedenle, 28 Haziran 1942'de Alman sanayisi ve banka tekelleri Deutsche Bank, Krupp, Otto Wolff, Ferrostahl, Stahlunion ile Devlet Demir Yolları arasında 22 milyon Alman markı değerinde, 15 lokomotif, 200-300 vagon, yedek parça ve diğer gerekli malzemeleri içeren bir antlaşma imzalanmıştır.

Almanya, Mart 1942'de Türk-Alman Ticaret Antlaşması'na olan bağlılığını göstermek amacıyla Türkiye'ye, kendisine gelecekte yapılması öngörülen krom sevkiyatına karşılık silah sevketmeye karar verir. Almanya, Türkiye'ye yapılacak olan silah sevkiyetinin Ankara'nın müttefiklerle olan ilişkisini azaltacağına inanıyordu. Berlin, Mayıs 1942'de Türkiye'ye, 100 milyon Alman markı değerinde silah kredisi vermeyi önerdi ve Türkiye de bu krediye karşılık, askeri birliklerini Sovyet sınırına kaydırmayı kabul etti. Yapılan görüşmeler sonucunda Türk-Alman Kredi Antlaşması, 31 Aralık 1942'de imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Almanya, Türkiye'ye 1943 yılında, bu yılın şubat ve Ağustos ayları arasında 100 milyon Alman markı değerinde askeri malzeme sevk edecekti. Kredi antlaşması on yıllıktı ve kredi borcu, Türkiye tarafından

⁸⁵ Seyfi Kurtbek , **Harp ve Ekonomi** , İnsel yay., İstanbul , 1942, s. 175.

1943-1944 yıllarında Almanya'ya yapılacak olan krom sevkiyatı ile ödenecekti. Türkiye'ye sevk edilecek askeri malzeme arasında en önemlileri, 60 adet Focke Wulff 190 tipi avcı uçağı, 32 adet III tipi tank, 35 adet VI tipi tank, 60 adet 5 cm'lik tanksavar topu ile 265 adet ağır makinalı tüfekti⁸⁷.

Bu kredi antlaşması ile Türkiye, denge politikasını sürdürmüş ve savaşan iki taraftan da askeri yardım almayı başarmıştı. 1943 yılında Türkiye'nin, müttefik baskılarına karşın tarafsızlık politikasından ayrılmayacağını belirtmesi üzerine Almanya, ekonomik alanda yeni girişimlerde bulunmuştur. Almanya ile 1943 yılının ilk Ticaret Antlaşması 18 Nisan'da imzalanmıştır. Antlaşma gereğince, 31 Mayıs 1944 tarihine dek iki ülke arasında karşılıklı olarak 125 milyon Alman markı değerinde mal alış veriş yapılacaktı. Antlaşma, 1941'de imzalanan ticaret antlaşmasının bir benzeriydi. En son olarak yapılan bu antlaşma ile Türkiye'nin tüm ihracatının % 50'sinden fazlası yeniden Almanya'ya bağlanıyordu⁸⁸. Burada ilginç olan bir nokta da , Almanya ile siyasal ilişkiler durgunlaşırken, ekonomik ilişkilerde büyük canlanma görülmüştür. Türkiye, Almanya ile ilişkisini kestiği 18 Temmuz 1944 tarihinden iki hafta öncesine kadar bile Almanya ile bir ticaret protokolü daha imzalamıştır.

2 – II. Dünya Savaşı'nda Almanya ile Türkiye Arasındaki Krom Sorunu

Krom sorunu , 2. Dünya Savaşı içinde Almanya ile Türkiye arasındaki hayati önem taşıyan sorunlardan birisi olmuştur. Yüksek dirençli zırh ve silah üretiminin vazgeçilmez hammaddesi olan kromu Türkiye'den elde etmek isteyen Almanya, özellikle İngiltere ile rekabet ederek bu ülkeye üstünlük sağlamak için savaş boyunca Türkiye'den krom talebinde bulunmuştur⁸⁹. Dünya krom üretiminin % 17'sini karşılayan Türkiye'nin elinde savaş sanayisi için gerekli olan bu hammadde büyük kazançlar sağlamıştı. Almanya, çok miktarda krom elde etmek için ticari heyetler gönderirken İngiltere de 1939 yılında iki ülke arasında imzalanmış bir antlaşmaya göre bütün Türk

⁸⁶ Edward Weisband , *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası* , Milliyet yay., İstanbul , 1974, s. 105.

⁸⁷ Cemil Koçak , *a. g. e., I* , s. 641.

⁸⁸ Edward Weisband , *a. g. e., s. 106.*

⁸⁹ İngiltere ile Almanya'nın Türkiye'nin elindeki kromu almak için birbirlerine karşı fiyat artırımları, Türkiye'ye kazanç sağlamıştır. Bkz. Selim Deringil , *Denge Oyunu* , Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul , 1994, s. 152. Türkiye'nin bu dönemde ki ekonomik yapılanması ve almış olduğu iktisadi tedbirler için bkz. Feridun Ergin , “ *Türkiye Harp Maliyesi (1939-1942)* ” , İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası , IV / 1 (Ekim , 1942) , s.149-169.

kromunu satın almaktaydı. Ancak, İngiltere ile yapılan bu antlaşma iki yıl sonra sona ermiştir⁹⁰.

Almanya'nın Türkiye'den yaptığı tüm ithalatın % 43'ünü kapsayan ikinci grup hammaddelerin arasında savaş sanayisi için gerekli olan krom ilk sırada yer alıyordu. Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden hemen sonra Almanya'nın Türkiye'den yaptığı krom ithalatı yaklaşık olarak iki kat artmıştı. Yani, Almanya, Krom ihtiyacının yarısından fazlasını Türkiye'den sağlıyordu⁹¹.

Almanya, savaşın ilerleyen dönemlerinde kroma olan ihtiyacının artacağını hesap ediyor, krom sevkiyatının kesilmesi durumunda konumunun zayıflayacağını biliyordu. Ancak, Türkiye, krom üretiminin tamamını 1942 yılı başına kadar müttefik devletlere satmak için İngiltere ve Fransa ile bir antlaşma yapmıştı. Almanya, Türkiye'nin de kabul etmesi durumunda krom karşılığında, dövizle ödemede bulunulması veya askeri malzeme ve silah verme teklifinde bulunmuştu.

Dünya krom üretiminin % 17'sini karşılayan Türkiye'nin elindeki savaş sanayi için gerekli olan bu hammadde Türkiye'ye büyük kazançlar sağlamıştı. Savaş yıllarında Türkiye'nin krom üretimi şu şekildeydi⁹² :

1 9 3 9	183.300 Ton
1 9 4 0	169.800
1 9 4 1	137.700
1 9 4 2	116.300
1 9 4 3	154.500
1 9 4 4	182.100
1 9 4 5	148.100

⁹⁰ Ahmet Şükrü Esmer- Oral Sander , a. g. e., s. 159.

⁹¹ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 436.

⁹² Selim Deringil , a. g. e., s. 157.

1940 yılında imzalanan Türk-Alman Ticaret Antlaşması'ndan sonra, yeni bir ticaret antlaşmasının imzalanması için Eylül 1940'ta bir Alman heyeti Ankara'ya gelir. Clodius'un başkanlık ettiği heyetin asıl amacı, Ocak 1942'de sona erecek olan ve müttefiklere krom sevkiyatını sağlayan antlaşmaydı. Almanya, bu aşamada kromun kendisine sevk edilmesini istemekteydi. Oysa, müttefiklerle 8 Ocak 1940'ta yapılan gizli krom antlaşması gereğince, Türkiye, bütün krom üretiminin İngiltere ile Fransa'ya sevk edilmesi gerekiyordu ve zaten bu zaman kadar sevk edilmişti⁹³. Ancak, Ağustos 1941'de İngiltere'nin telebi üzerine , söz konusu anlaşma, 8 Ocak 1942 tarihinden başlamak üzere bir yıl daha uzatılmıştı. Bu durumda Almanya'nın krom ihtiyacının sağlanması mümkün değildi. Fakat, Almanya, elindeki krom stoku azaldığından, Türkiye ile bir anlaşma yapmak istiyordu. Menemencioğlu, 29 Eylül 1940'ta Clodius'a, Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalar gereğince, Almanya'ya krom satma olanağının bulunmadığını gerekçeleriyle açıkladı. Ayrıca, müttefiklerin krom sevkiyatı karşılığında, Türkiye'ye silah sevkettiğini ve krom bedelinin bu şekilde karşılandığını belirtmiştir. 9 Ekim 1941'de imzalanan Ticaret Antlaşması ile krom sevkiyatının koşulları da saptanmıştır. Antlaşma ile Almanya'ya, 1 Nisan-31 Aralık 1943 tarihleri arasında, daha önce sevk edilmesi öngörülmüş toplam 45 bin ton krom dışında , bir kez daha 45 bin ton ve 1944 yılı içinde de 90 bin ton krom, yani bir yıl içinde toplam, 180 bin ton krom sevk edilmesi öngörülmüştü. Toplam 135 bin ton kromun karşılığı olarak Almanya, Türkiye'ye askeri malzeme sevk edecekti⁹⁴.

1943 yılı başında Türkiye, daha önce imzalanmış olan ticari anlaşmalar gereğince Almanya'ya, krom sevkiyatına başlamıştı. Sevkiyat, Almanya'dan Türkiye'ye yapılacak askeri malzeme ve silah sevkiyatına karşılık olarak yapılıyordu. Antlaşmaya göre, 15 Haziran 1943 – 31 Mart 1944 tarihleri arasında, 45 bin ton krom Almanya'ya sevk edilecekti. Almanya da askeri malzeme ve silah sevkiyatını düzenli bir şekilde sürdürebilirse, 1943 yılında, bu miktarın dışında 45 bin ton krom daha ve 1944'te de 90 bin ton krom Almanya'ya sevk edilecekti. Fakat, Almanya, düzenli bir şekilde sevkiyat yapmadığı için 15 Ocak – 31 Mart 1943 arasında Almanya'ya sevk edilen krom miktarı 1000 ton olmuştur⁹⁵.

⁹³ Cemil Koçak , a. g. e., I ,s. 630-631.

⁹⁴ Cemil Koçak , a. g. e., I , s. 634.

⁹⁵ Edward Weisband , a. g. e., s. 115-127.

1943 yılı sonuna kadar Almanya'ya sevk edilen krom miktarı 46.783 tondur. Ocak – Şubat 1944 arasında da Almanya'ya sevk edilen krom miktarı sadece 905 tondur. Savaşı müttefikler lehine sonuçlanacağını giderek belli olması üzerine İngiltere ve ABD, 12 Nisan 1944'te Türkiye'ye verdikleri bir nota ile, Türk Hükümeti'nden Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulmasını talep ederler. Aksi halde, Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulanacaktı. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, 20 Nisan'da Meclis'te yapmış olduğu konuşmasında, savaşın başından itibaren Türkiye'nin krom sevkiyatı konusunda izlediği politikayı anlattığı konuşmasında şöyle der :

“ İngiltere ve Amerika Hükümetleri, krom başta olmak üzere, bazı esaslı ihracat maddelerimizin Mihver Devletlerine ihraç edilmemesi talebinde bulunuyorlardı ve ihraç edildiği taktirde, bize de biraflara tatbik edilen muamelenin tatbik edileceğini söylüyorlardı. Harici siyasetimizin umdesi ve esası İngilizlerle olan ittifak muahedesi olduğuna göre, biz bitaraf değiliz arkadaşlar..... O halde, müttefiklerin bize vermiş oldukları notayı, bir bitaraf devlet gibi değil, bir müttefik devlet gibi tetkik etmek lazımdır ”⁹⁶.

Menemencioğlu, 21 Nisan akşamı saat 19.00'dan itibaren Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulacağını açıklamıştır. Bu beyana uygun olarak Türkiye, 21 Nisan akşamı, 218 krom yüklü vagonu Almanya'ya son kez göndermiştir. Papan, krom sevkiyatının kesilmesini resmen protesto etmiştir⁹⁷.

Almanya'ya krom sevkiyatının kesilmesi konusunda Türk basını, hükümetin almış olduğu bu kararı desteklemiştir. Falih Rıfkı Atay, kararı desteklediğini belirten bir yazı yazmış, Nadir Nadi ise, “ *İngiltere ile ittifak muahedelerini gözönünde tutmak gerektiği*”nden bahsederek, Türkiye'nin herhangi bir tarafsız devlet gibi davranamayacağını vurgulamıştır.

⁹⁶ N. Menemencioğlu'nun Krom meselesiyle ilgili olarak 20 Nisan 1944'te Meclis'te yapmış olduğu konuşmasının tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, Sayı : 125 (Nisan , 1944), s.30-34.

⁹⁷ Cemil Koçak , a. g. e., II , s. 241-242. Zekeriya Sertel , “ *Almanya'ya Krom Verilmemesi Hakkındaki Kararımız* ”, *Tan* , 22 Nisan 1944.

IV – 1943 SONRASI TÜRKİYE’NİN İÇ ve DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİMLER

A – TURANCILIK AKIMININ TASFİYE EDİLİŞİ

1 – Irkçılık -Turancılık Davası

1943’ten itibaren savaşın gidişatının Almanya aleyhine dönmesi, Irkçı-Turancı çevrenin şevkini azalttığı gibi, 1942 yılının başından itibaren bu grup içersinde oluşan görüş ayrılıkları ve çatışmalar giderek belirginleşmeye başlamıştır. Turancılık konusu, basında ilk kez, Faris Erkman’ın “ En Büyük Tehlike ” adlı broşürünün yayınlanmasıyla geniş ölçüde tartışılmaya başlanmıştır. Hükümet, yapmış olduğu açıklamalarında, ülkede Turancılık akımının bulunmadığını, hükümet siyasasının Türkiye’deki Türklerle sınırlı olduğunu vurguluyordu. Bu konunun kamuoyunda ikinci bir kez tartışılmasını sağlayan ve hükümetin Turancılara karşı harekete geçmesini çabuklaştıran olay, Nihal Atsız’ın 1 Mart 1944 ve 1 Nisan 1944’te Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı “*açık mektup*”lar olmuştur.

Atsız, 1 Mart 1944 tarihli Orhun dergisinde yayınladığı birinci mektubunda “*hem Türkçü, hem de Başvekil olduğu için*” Saraçoğlu’na sesleniyordu. Atsız, ilk mektubun giriş bölümünde Saraçoğlu’nun 5 Ağustos 1942’de Meclis’te yapmış olduğu “... *Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız...*” konuşmasının bir bölümüne yer vermiştir. Bu sözlerden yola çıkan Atsız, ne hükümetin ne de partinin Türkçülüğü gerçekten hayata geçirmek için adım atmadığını iddia ediyordu¹. Atsız, bu ilk mektubunda sol eğilimli ve gizli nitelikteki yayın ve faaliyetlerden şikayet ederek solculuğun “*gördüğü müsamaha ve kayıtsızlığından faydalanarak sinsi sinsi*

¹ Nihal Atsız , “ *Başvekil Saraçoğlu Şükrü’ye Açık Mektup* ” , Orhun , Sayı : 15 (Mart , 1944) , s. 1-2.

ilerlediğini” ifade ederek, “ *komünist tahrikleri* ” olarak nitelediği yayınların Türk gençliği arasında yayılmakta olduğunu iddia etmiştir².

Atsız’ın yine Şükrü Saraçoğlu’na hitaben yazılmış ikinci mektubu, Orhun dergisinin 1 Nisan 1944 tarihli 16. sayısında “*Başvekil Saraçoğlu Şükrü’ye İkinci Mektup*” adıyla yayınlanmıştır. Atsız, bu mektubunda, sol faaliyetlerde bulunduğunu ileri sürdüğü bazı kişilerin adlarını da vermiştir. Mektupta yayınlanan isimler arasında, Ankara Devlet Konservatuarı öğretmenlerinden Sabahattin Ali, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde görevli Doç. Pertev Naili Boratav, İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü’nde görevli Prof. Sadrettin Celal Antel ile Ahmet Cevat Emre ve yine Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde görevli bazı başka Doçentler de vardı³. Atsız’a göre, mektuplarında saldırdığı grup, özellikle Sabahattin Ali ve yakın çevresi, Türkiye’de solun önde gelen kişilerindendi. Atsız’ın düşünsel yapısına göre de, milliyetçi olmak için aynı zamanda ırkçı ve Turancı olmak gerekiyordu. Bu iki görüşü savunmuyorsanız ya komünistsiniz ya da Türk değilsiniz⁴. Atsız’a göre, Tan gazetesi ve iki solcu dergi *Yurt ve Dünya*, *Adımlar* en etkili komünist yayınlardı⁵.

Orhun dergisi, bu mektubun yayınlanmasından hemen sonra kapatılmıştır. Atsız’ın, mektuplarda CHP Hükümeti’ne ve özellikle Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’e açıkça saldırması ve onları sorumlu tutmasının ardından Atsız’ın öğretmenlik yaptığı Özel Boğaziçi Lisesi’ndeki görevine son verilmiştir. Mektuplarda, Atsız’ın “vatan haini” diye suçladığı Sabahattin Ali, Nihal Atsız’a karşı hakater davası açmıştır. Hasan

² Atsız’ın ilk mektubunda üzerinde önemle durduğu ilk olay, 20 Şubat 1944’te İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eminönü Halkevi’nde verdiği bir konferans sırasında bir grup üniversite öğrencisi tarafından düzenlenen protestodur. Atsız, bu protestoyu, Baltacıoğlu’nun milliyetçi içerik taşıyan konuşmasına karşı komünistlerin giriştiği bir saldırı olarak yorumlar.

³ Cemil Koçak , *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* , II , İletişim yay., İstanbul , 1996, s. 220.

⁴ Niyazi Berkes , *Unutulan Yıllar* , İletişim yay., İstanbul , 1997, s. 175.

⁵ *Yurt ve Dünya*, bir süre Behice Boran, ondan sonra da Adnan Cemgil ve Pertev Naili Boratav tarafından 1941-1945 arasında yayın hayatını devam ettirmiş aylık bir dergidir. *Adımlar* ise, Ankara’da Behice Boran tarafından, ağırlıklı olarak Yurt ve Dünya’nın yazı kadrosunda bulunan DTCF’deki meslektaşlarının katkısıyla 1943-1944 yılları arasında aylık olarak çıkartılan bir dergiydi. Bkz. Günay Göksu Özdoğan , a. g. e., s. 97.

Ali Yücel ve Falih Rıfkı Atay, Atsız'a karşı açtığı davada Sabahattin Ali'yi desteklemişlerdir⁶.

Sabahattin Ali ve Nihal Atsız arasındaki hakaret davası 26 Nisan 1944'te başlamıştır. Adliye binasında ve mahkeme salonunda, duruşma sırasında, Nihal Atsız lehine yapılan gösteriler nedeniyle olaylar çıkması üzerine duruşma, öğleden sonraya ertelenir. Ertesi gün, Sabahattin Ali bir grubun saldırısına uğrar. Olayla ilgili olarak açılan dava sonucunda taraflara karşılıklı olarak para cezası verilirken, Sabahattin Ali'ye saldıran Osman Yüksel adındaki bir gence de üç gün hapis cezası verilmiştir⁷.

3 Mayıs'ta yapılan ikinci duruşmada ise, alınan geniş güvenlik önlemlerine karşın kalabalık bir öğrenci grubu, Adliye binasına kadar yürüyerek Sabahattin Ali'nin kitaplarını yakmışlardır. Mahkeme sırasında meydana gelen olaylar basında da geniş bir biçimde yankı bulmuştur. Nihal Atsız'ın avukatı Hamit Şevket İnce, 8 Mayıs 1944'te Ulus gazetesinde yayınlanan mektubunda, hakaret davasında Nihal Atsız'ı müdafaa etmemeye karar verdiğini bildirerek şunları söylemiştir :

“ .. Gerek mahkemede, gerek Tasvir-i Efkar gazetesine verdiğim beyanatta ben Nihal Atsız'ın davasını kendi davam olarak milli bir dava olmak üzere takip edeceğimi söylemiş ve müdafaa notlarımı ona göre hazırlamıştım... Sözlerindeki ciddiyete inandığım bazı kıymetli arkadaşlar bana, biz seni eski ocakçı bir Türk çocuğu olarak tanırız, sen nasıl oluyor da Turancı bir adamın vekaletini aldın? Sen Kemalizm prensiplerine aykırı, yani milliyet hudut ve havası haricindeki siyaseti nasıl müdafaa edebilirsin... dediler.... Ben altı okun gölgesinde yaşamak ve gözlerimi yummak isteyen bir Türk olarak, ancak milli sınırlar içerisinde Türklüğün ve Türk gençliğinin kendisini bulmasını isteyen bir milliyetçi farikasıyla bu davada Nihal Atsız'ı müdafaa etmemek kararını verdim ”⁸

⁶ Atsız'ı savunanların iddialarına göre Sabahattin Ali, davayı, F. R. Atay ve H. A. Yücel'in kışkırtmalarıyla açmıştır.. Atsız'a göre bu olayların perde arkasındaki kişisi Hasan Ali Yücel'dir. Bkz. İlhan Darendelioğlu , **Türkiye'de Milliyetçi Hareketler** , Toker yay., İstanbul , 1977, s. 123.

⁷ Osman Müftüoğlu , **Çankaya'da Kabus** , Yağmur yay., İstanbul , 1974, s. 49-50

⁸ Tan , 8 Mayıs 1944. Tan gazetesinin aynı gün yayınlanan haberine göre, bu dava için Ankara Barosu'na İstanbul'dan şu telgraf çekilmiştir : “ Sabahattin Ali'nin vekaletini kabul etmeyen Ankara avukatlarını Üniversiteliler hürmetle selamlar. İmza : Üniversiteliler ”. Yapılan tahkikat sonucunda “Üniversiteliler” şeklindeki imzanın İstanbul'da Tıp Talebe Yurdu'nda kalan bir öğrenciye ait olduğu anlaşılmıştır. Tan gazetesini, bu olayı, “siyaset cereyanlarına mektepli gençleri alakalı göstermek için son zamanlarda görülen hilelerden biridir” biçiminde yorumlamıştır.

9 Mayıs'taki son duruşmada ise Nihal Atsız, 4 ay hapis ve 66 TL. para cezasına mahkum edilir, ancak cezası tecil edilir⁹. Falih Rıfki Atay, aynı gün, Ulus gazetesinde şunları yazmıştır :

*".... Bu Türkiye'yi içinden dağıtıp tahrip etmek için gökten bir bela ısmarlansa, ırkçılıktan beteri inemez. Bu Türkiye'yi, dışında, can düşmanları ile çevirtmek için ikinci bir bela ısmarlansa, İslam ittihatçılığı ham hayalinin yerine Turancılık ütopyasını geçirtmekten alası bulunamaz... Herkesi kendinden, hepimizi birbirinden şüphelendirmek, bütün yurdu yok yarım kan, yok bütün kan veya karışık ve bozuk kan diye eski parçalanmalara rahmet okutur bir kan davası içine yuvarlamak için yedi kuyruklu ırkçılık yalanını icat ettiler.... Irkçılık ve Turancılık, Anayasa prensiplerinin zıddıdır. Irkçı ve Turancı, CHP'den olamaz. Irkçılar ve Turancılar, milli birliğin ve Türkiye emniyetinin tehlikesidirler. Biz, Türkiye Türkçüsü ve Türkiye istiklalcisiyiz "*¹⁰.

Falih Rıfki Atay'ın bu yazısının ardından diğer basın organlarında da Turancı akım karşıtı yazılar yayınlanmaya başlamıştır¹¹. Nadir Nadi, Cumhuriyet'te, *"milliyetçiliğimizin hududu, yurdumuzun bir ucunda başlar, öteki ucunda biter"* diyerek Turancı akımın karşısında olduğunu belirtmiştir¹². Duruşmalar sırasında meydana gelen olaylarla ilgili Tan, Tasvir-i Efkar, Vakit ve Vatan gazetelerinde de konuyla ilgili olarak başyazarlar görüşlerini belirtmişlerdir¹³.

13 Mayıs 1944 tarihli Ulus gazetesinde Falih Rıfki Atay, yaşanan gelişmeleri kınayan yazısında şunları yazmıştır : *"...Bizim, biraz sağdırlar ama, ne çıkar, koyu milliyetçidirler! diye sütunlarımızda, konferans salonlarımızda yer verdiğimiz... sözde bir fikir hareketi üstüne artık tam bir teşhis koymuş bulunuyoruz. Bu, iyi niyetleri, milli*

⁹ Tan , 10 Mayıs 1944.

¹⁰ Falih Rıfki Atay , " Irkçılık ve Turancılık " , Ulus , 9 Mayıs 1944.

¹¹ F. R. Atay, bu makalenin yayınlanmasından bir süre önce de Ulus'ta Turancılık akımına karşı olan bir takım "çıkış"lar yapmıştır. Bkz. Falih Rıfki Atay , " Grup Tebligatı ve Bir Tamam " , Ulus , 6 Nisan 1944. Falih Rıfki Atay , " Yaşadığımız Zaman " , Ulus , 29 Nisan 1944. Falih Rıfki Atay , " Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız " , Ulus , 7 Mayıs 1944.

¹² Nadir Nadi , " Bizim Realitemiz Bizim İdealimiz " , Cumhuriyet , 9 Mayıs 1944.

¹³ Asım Us , " Vatanseverlik Maskesi Altında Sağ ve Sol İfratçılık " , Vakit , 8 Mayıs 1944. Asım Us , " Türkçülük Fikrinin Tarihi Tekamülünde Kargaşalık " , Vakit , 10 Mayıs 1944. Zekeriya Sertel , " Türk Gençliğine Yakın Tarihten Bir İbret Levhası " , Tan , 10 Mayıs 1944. Ahmet Emin Yalman , " Hastalık Taklit Edilemez " , Vatan , 10 Mayıs 1944.

denen her şeye derinden bağlılığı gafil avlanmaya, alttan alta Anayasa nizamını yıkmaya çalışan, içerde bir faşist diktatoryası kurmaya ve ham hayaller uğruna, bu memleketi dışarda bin türlü sergüzeştliğe alet etmeye savaştan ... fırsat gözleyici bir teşkilatlanmadır ... Sağdan soldan hareketler, Anayasanın temin ettiği hürriyetlerin düşmanındırlar. Şahsi hürriyetimiz ve milli istiklalimiz, şahsi ve milli emniyetimiz bu prensipler nizamını ayakta tutmaya, her türlü suikastlerden korumaya, yalnız buna bağlıdır”¹⁴.

Sabahattin Ali – Nihal Atsız davasının ardından yaşanan gelişmeler, 16 nMayıs 1944’te toplanan CHP Meclis Grubu’nda bir takım önemli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Hikmet Bayur, duruşmalarda meydana gelen olaylarla ilgili olarak alınan kararların sonuçlarına ilişkin olarak iki önerge verir ve Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ile Dahiliye Vekili Hilmi Uran, söz konusu önergeler hakkında açıklamalarda bulunmuşlardır¹⁵.

Falih Rıfki Atay, 18 Mayıs 1944’te Ulus’ta konuyla ilgili olarak şunları yazmıştır :

“ Alttan alta bir soruşturma var. Sağ adı altında koyu Türkçülüğü suçlayarak, kendi milliyetçilik davamızı da zayıflatmış olmaz mıyız ? Hayır,bilakis kuvvetlendirmiş oluruz.... Türkiye Türkleri, Anayasa ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin temel prensiplerine göre milliyetçidirler. Ne Turancı, ne de ırkçıdırlar. Turancılık dış politika bakımından müstakil Türkiye’nin nasıl başlıca tehlikelerinden biri ise, ırkçılık iç politika bakımından “bir ve bütün Türkiye”nin parçalanmasından, azalıp dağılmasından başka hiçbir işe yaramaz ... 1940’tan beri bilerek suç işleyenler yahut bilmeyerek onlara kapılanlar tarafından yazılmış olanları gözden geçiriniz. İlk hedef, Anayasayı yıkmaktır. Partiyi kaldırmaktır.... Irkçılık iç harp, Turancılık dış harp demektir ... Irkçılık ve Turancılığın herhengi bir halka ile dışarıya bağlanan tarafı düpedüz cinayettir”¹⁶.

Basında bu tartışmalar yaşanırken, İstanbul’da, Turancı çevrelerde yer alan kişilerin evleri aranmış ve tutuklamalar başlamıştır. Nihal Atsız’ın evi 7 Mayıs’ta,

¹⁴ Falih Rıfki Atay , “ Biz Tek Bir Cepheyiz ”, Ulus , 13 Mayıs 1944.

¹⁵ Tan , 17 Mayıs 1944.

¹⁶ Falih Rıfki Atay , “ Hak Görünüründeki Bir Kaygı ”, Ulus , 18 Mayıs 1944.

Necdet Sancar'ın evi 9 Mayıs'ta aranmış ve yine aynı gün Reha Oğuz Türkkkan ve Nihal Atsız tutuklanmıştır. Zeki Velidi Togan ve Hasan Ferit Cansever ise 15 Mayıs'ta tutuklanmıştır¹⁷. Alparslan Türkeş, o günlerle ilgili olarak şu yorumu yapmıştır : *“Orhun dergisine abone olanlar, bu dergide tek yazıları çıkmış olanlar, Nihal Atsız'a sokakta bir defa selam vermiş olanlar hep tevkif edildiler. Hele milliyetçi yazara ezkaza bir mektup gönderenler pek korkunç komitacılarımı gibi bütün şüpheleri üzerlerine çektiler”*¹⁸.

Yaşanan tüm bu gelişmelerden sonra, 18 Mayıs 1944'te bütün gazeteler, gizli bir Turancı örgütün ortaya çıkarıldığı ve tutuklamaların olduğu haberini yayınlamışlardır. Turancı çevrelerin evlerinde yapılan aramalar sonucunda Hükümetin resmi tebliği şöyle olmuştur :

*“ Son günlerde hükümetçe kapatılan Orhun mecmuası sahibi Nihal Atsız'la Sabahattin Ali'nin Ankara'da görülen muhakemesi sırasında Nihal Atsız lehine yapılan taşkınlıklar dolayısıyla nezaret altına alınmaları zarureti hasıl olan bazı kimseler nezdinde çıkan evrakın verdiği şüphe üzerine Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkkan ve Zeki Velidi Togan ile Dr. Hasan Ferit Cansever'in İstanbul'da bulunan evlerinde... İstanbul Örfi Komutnlığı'nca aramalar yapılmıştır... Elde edilen netice ve kanaate göre... ırkçılık ve Turancılık gayeleri güden ve son zamanlarda faaliyetlerini artırdıkları, bu yolda tertipler aldıkları ve anlaşmalar imzaladıkları bilhassa görülen bu kimselerin ... bugünkü rejimimize ... aykırı umdeleri ve bu umdelere varmak için gizli cemiyetleri, faaliyet programları, teşkilat ve propaganda organları hatta muharebelerini gizli tutmaya matuf şifreleri ve parolaları vardır”*¹⁹

18 Mayıs tarihli Hükümet bildirisinin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nı kutlama töreninde yaptığı konuşmasında, ırkçılığı ve Turancılığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika ilkelerine ve ulusal esaslarına ters

¹⁷ Cemil Koçak , a. g. e., II , s. 224.

¹⁸ Alparslan Türkeş , 1944 Milliyetçilik Olayı , Orkun yay., İstanbul , 1979, s. 40. Orhun dergisinin Aralık 1943'te yayınlanan anketinde okuyucularına sorduğu oniki soruluk bir ankete katılanlar, birbirlerine benzer yanıtlar vermişlerdir. Türkçülüğün baş unsuru ırkçılıktır, ırkçılık iyi bir şeydir, Türk ırkı dünyanın en üstün ırkıdır vb. Bunlardan biri olan ve dergide sadece adının *Alpaslan* olduğu belirtilen kişinin 1944 davaları sırasında Alparslan Türkeş olduğu anlaşılmıştır. A. Türkeş'in ankete verdiği yanıtlarla ilgili olarak bkz. *Orhun* , Sayı : 14 (Şubat , 1944), s. 15.

¹⁹ *Cumhuriyet* , 19 Mayıs 1944. Resmi tebliğin tam metni için bkz. *Ayın Tarihi* , Sayı : 126 (Mayıs , 1944), s. 21-22.

düşen, yıkıcı bir ideoloji olarak suçlayan konuşmasına şöyle devam etmiştir : “ ... *Türk milliyrtçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız ... Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir ... Milli politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzaktır; asıl mühim olan da bunun bir zaruret politikası değil bir anlayış ve bir inanış politikası olmasıdır.... Irkçılar ve Turancılar, gizli tertiplere ve teşkillere başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşları arasında gizli fesat tertipleri ile fikirleri memlekette yürür mü? Şu halde yaldızlı fikirler perdesi altında, doğrudan doğruya Cumhuriyetin, Büyük Millet Meclisi'nin aleyhinde teşebbüsler karşındayız Emin olabilirsinizki, vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz.*”²⁰.

İnönü'nün 19 Mayıs tarihli konuşmasından sonra basında, İnönü'nün konuşmasını destekler nitelikte yazılar birbiri ardına çıkmaya başlamıştır²¹. Tan gazetesinde 22 Mayıs 1944'ten itibaren “*Kendi Ağızlarından İçyüzleri*” başlığı altında Turancılar hakkında bir yazı dizisi yayınlanmıştır.

Bazı Turancı yayın organlarının, İnönü'nün konuşmasını destekler nitelikte yayın yapmaları, bu yayınların kapatılmasını engelleyememiştir. 1 Nisan'da *Orhun*, 16 Mayıs'ta da *Kopuz* dergilerinin kapatılmasından sonra 27 Mayıs 1944'te de *Çınaraltı* dergisi kapatılmıştır. Bu sırada, Turancı çevrelerle yakın ilişkisi olan ve Türkische Post gazetesinin sorumlu müdürü emekli General Ali İhsan Sabis tutuklanmıştır. Sabis, mahkemelere, askeri makamlara, gazete idarehanelerine hükümetin izlediği dış politikayı eleştiren imzasız mektuplar gönderdiği için tutuklanmış, önce 11 ay 20 gün hapis cezasına mahkum edilmiş, ancak, daha sonra hakkında değişik suçlardan dolayı verilen çeşitli hapis cezalarının toplamı, 2 yıl 8 aya yükselmiştir²².

İrkçılık – Turancılık davası 7 Eylül 1944'te İstanbul Örfi İdare Mahkemesi'nde başlamıştır. Davada yargılanan 23 sanık, 18 Mayıs 1944 tarihli hükümet bildirisinde belirtilen suçlamaların yanı sıra, genel olarak, “*hedeflerine ulaşmak için devamlı ve*

²⁰ İnönü'nün konuşmasının tam metni için bkz. *İrkçılık ve Turancılık*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1944, s. 1-9.

²¹ Falih Rıfkı Atay, “*Cumhurreisimizin Nutku*”, *Ulus*, 21 Mayıs 1944. Zekeriya Sertel, “*Atatürk Milliyetçiliği Nasıl Anlıyordu*”, *Tan*, 20 Mayıs 1944. Refik Halit Karay, “*Kan Tahlilleri İle Kana Boyanıp Kansız Kalacak Vatan*”, *Tan*, 21 Mayıs 1944. Adnan Cemgil, “*İrk Nedir ? İrkçılık Ne Demektir ?*”, *Tan*, 24 Mayıs 1944. Ahmet Emin Yalamn, “*Acı Tecrübelerden Dersler 1: İrtıcan İki Kolu*”, *Vatan*, 22 Mayıs – 1 Haziran 1944.

²² *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1944. *Vatan*, 4 Temmuz 1944.

sistemli bir faaliyet sarfetmek ve memlekette zararlı ideolojilerini tahakkuk ettirmek yolunda muhtelif gruplar halinde çalışmak memleketin aleyhine bu gizli cemiyetleri kendi maksatlarına göre tevcih etmek isteyen yabancı teşekküllerle ... fesat ve hıyanet içinde olmak ... hükümeti devirmek için cemiyet kurmak, hükümetin, Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetini tahkir, milli menfaatlere muhalif hareket etmek ...” iddialarıyla yargılanmışlardır²³.

Hükümeti devirmek amacıyla komplo kurmak iddiası, esas olarak Zeki Velidi Togan ile Reha Oğuz Türkkan' yöneltmişti. Bu kişiler, gizli faaliyet yürüten iki ayrı grubu yönetmek ve kimi ortak arkadaşları aracılığıyla işbirliği yapmakla suçlanıyorlardı. “*Son Tahkikat Kararı*”nda Togan'ın, 1941'de başka kişilerle birlikte hükümeti devirme planları yaptığı iddia ediliyordu. Togan ve arkadaşları, hükümetin politikalarını, Almanya'yla birleşerek S.S.C.B'ye karşı savaş açmak ve böylece Büyük Türk Birliği'ni gerçekleştirmek amacını güdüyorlardı²⁴. Reha Oğuz Türkkan ise, birkaç suç ortağı ile birlikte *Gürem* adlı gizli bir örgüt kurmakla suçlanıyordu. İddiaya göre bu örgüt, gelecekte büyük bir Türk devletini kurmak için bir hükümet oluşturma çabaların girişmişti²⁵. Nihal Atsız'a yöneltilen suçlama ise, Türkiye dışında yaşayan Türk kökenli topluluklarla birleşme doğrultusunda propaganda yapmaktı. Necdet Sancar, Orhan Şaik Gökyay, Hüseyin Namık Orkun, Alparslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu, Atsız'ın görüşünü paylaşmak ve onunla işbirliği yapmakla suçlanmışlardır. Orduda görevli olan Türkeş ve Tevetoğlu, ayrıca, ordu mensuplarının siyasal faaliyetlerde bulunmasını yasaklayan askeri yönetmeliği çiğnemekle de suçlanmışlardır²⁶.

Sorgulamalar sırasında tutuklulara yapılan muamelelerle ilgili olarak, yargılananların bir süre sonra yazacakları anı kitaplarına bakıldığında, sorgu

²³ Irkçılarla Turancıların Muhakemeleri hakkında İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'nın ilk duruşmalara ait raporu / *Son Tahkikat Kararı* için bkz. *Ayın Tarihi*, Sayı : 130 (Eylül, 1944), s. 28. 1944 yargılamalarıyla ilgili olarak Orhangazi Ertekin, yargılananların sayısının 23 değil 26 olduğunu belirtir. Nuriman ve Ahmet Karadağlı isimli Doğu Türkistan göçmeni olan sanıklar ilk yargılanma sonrasında Almanya'da oldukları için yargılamaya ikinci aşamada katılmışlardır. Bkz. Orhangazi Ertekin, “*Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları*”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, IV, İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 387.

²⁴ Zeki Velidi Togan'la işbirliği yapmakla suçlanan öbür kişiler, Reha Oğuz Türkkan, Cihat Savaşfer, Nurullah Barıman, Hamza Sadi Özbek ile tutkılanlar arasında yer almayan üç kişiydi. Bkz. *Son Tahkikat Kararı*, *Ayın Tarihi*, Sayı : 130 (Eylül, 1944), s. 30-34.

²⁵ Türkkan'ın suç ortağı oldukları iddia edilen kişiler ise, Hamza Sadi Özbek, Nurullah Barıman, İsmet Rasim Tümtürk, Cihat Savaşfer, Muzaffer Eriş, Fehiman Altan, Hikmet Tanyu, Zeki Sofuoğlu Özgür, Yusuf Kadıgil'dir. Bkz. *A. g. m.*, s. 46-52.

²⁶ Günay Göksu Özdoğan, *a. g. e.*, s. 112.

aşamasında, sanıkların çoğunun işkenceye uğramaları, özellikle belirli aralıklarla “*tabutluk*” adı verilen tek kişilik hücrelerde tutulmaları vb. gibi bir takım hadiselerin yaşandığı görülür. Reha Oğuz Türkkan, Emniyet Genel Müdürlüğü’nde tutuklu olarak bulunduğu süre içerisinde kendisine zorla ifade imzalatılmak istendiğini iddia etmiştir. Söz konusu ifadede Türkkan’ın, ırkçı- Turancı gizli bir örgüt kurarak hükümeti devirmek amacı taşıdığı yazılıdır²⁷.

Bu dönemde, Turancı çevrelerin, özellikle İnönü’ye yönelik kapsamlı bir eşeştiriye girdikleri görülmektedir. Davada yargılananlar arasında bulunan Necdet Sancar, İnönü’nün 19 Mayıs tarihli konuşmasını şöyle yorumlar :

“ O konuşma, 2. Dünya Savaşı’nda, harp talihinin Almanlar aleyhine dönmesi üzerine kızgınlıklarını artıran Türkiyeli kızılılara karşı, Ankara’da muhteşem bir sokak gösterisi yapan binlerce Türkçü gencin o tarihi hareketinin, milli şeflik hükümetine karşı savunulması veya gösterilmesi üzerine yaratılan ve adına Irkçılık-Turancılık davası denilen Türkçülük düşmanlığı hareketi sırasında yapılmıştır ... İnönü, Turancılığı, Türkiye için zararlı bir hareket olarak göstermeye çalışmıştır ”²⁸.

A.Türkeş’in açıklamalarına göre de, iddia makamı, sanıklardan ısrarla, hükümeti devirmek üzere gizli bir örgüt kurduklarını itiraf etmelerini istemiştir²⁹. Necdet Sancar da iddiaların aksine, gizli cemiyet denilen bir oluşumun olmadığını ifade ederek, o günlerde milliyetçiler arasında çıkan ikililiği anlaşılmaya bağlamak için M. Zeki Sofuoğlu’nun, her iki tarafı da toplayarak bir anlaşma yapılmasını sağladığını belirterek şöyle devam eder : “ İmzalanan metnin ruhu, müşterek düşman kızılılara karşı tek cephe halinde hareket edilmesi hükmü idi. Taraflar, anlaşmadan sonra,

²⁷ Reha Oğuz Türkkan , *Tabutluktan Gurbete* , Boğaziçi yay., İstanbul , 1975. İşkence ve tabutluklar konusundaki şikayetler, Manisa milletvekili Refik Şevket İnce’ye iletilmiş, O da Başvekil Ş.Saraçoğlu’na yazdığı bir mektupla konunun incelenmesini önermiştir.Durum, Dahiliye Vekili Hilmi Uran’a bildirilmiş, Uran, soruşturma emrini vermiştir. H. Uran’a göre, soruşturmai iddiaları doğrulamayınca Refik Şevket İnce de olayın peşini bırakmıştır. Bkz. Hilmi Uran , *Hatıralarım* , Ayyıldız Matbaası , Ankara , 1959 s.395-397. Ayrıca bkz. Hikmet Tanyu , *Türkçülük Davası ve Türkiye’de İşkenceler* , Erciyes Matbaası, Kayseri , 1950 , s. 15-24.

²⁸ Necdet Sancar , “*İnönü ve Dış Türkler*” , *Türkçülük Üzerine Makaleler* , Töre-Devlet yay., Ankara , 1976 , s. 97. Bu davayla ilgili olarak *Altın Işık* dergisi de şu yorumu yapmıştır : “ ... bütün bir hükümet otoritesi, 1944 Mayıs’ından itibaren Türkçülerin şahsında Türk milliyetçiliğini karanlık hücrelere tıkmıştır. Kuvvetini, 19 Mayıs 1944 nutkundan alan bu ağır darbe, kabahati, sırf vatan ve milletini sevmek olan bir çok milliyetçinin uzun müddet yuvasını dağıtmıştır ”. Bkz. “ *Irkçılık – Turancılık Davası*”, *Altın Işık* , I / 5 (Nisan , 1947) , s. 5.

²⁹ Alparslan Türkeş , a. g. e., s. 43-45.

birbirleri aleyhine yazı yazmamaya da söz veriyorlar, yazılmış bulunanları ise, imha edilmesi için Zeki Velidi Togan'a vermeyi kabul ediyorlardı. İşte, resmi makamların elinde bulunan tek belge, bu anlaşma metniydi”³⁰.

Hükümetin, gizli cemiyete ait olduğunu söylediği “şifre”, “parola” konusunda ise yazar, Türkçülerin bir kısmının mektuplarının sonunda kullandıkları, “*protokol caridir*” sözü olduğunu ifade ederken, şifre konusunda da, evindeki araştırmalar sırasında eşine ait olan kimya formüllü ders notları ve Orhun alfabesinin harflerinin olduğunu belirtir³¹.

Altmış altı duruşma sonunda, 29 Mart 1945'te, sanıkların büyük bir kısmı beraat ederken, on kişilik bir grup çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Zeki Velidi Togan hükümeti devirmek amacıyla koplo kurmaktan suçlu bulundu ve on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Öta yandan Reha Oğuz Türkan, Nurullah Barıman, Cihat Savaşfer, Hikmet Tanyu yalnızca gizli bir örgüt kurmaktan hüküm giydiler. Sıkıyönetim Mahkemesi, bu kişilere darbe suçundan hüküm verilemeyeceği, çünkü “örgüt”ün tutuklamalardan önce feshedilmiş olduğunu gösteren kanıtlar bulunduğu sonucuna vardı. Nihal Atsız, Necdet Sancar, Alparslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu yıkıcı propaganda yapmaktan çeşitli derecelerde suçlu bulundular. Cebbar Şenel ve Cemal Oğuz Öcal ise, yalnızca, Ankara'daki 3 Mayıs 1944 olaylarına katılmaktan suçlu sayıldılar³². İstanbul Birinci Sıkıyönetim Mahkemesi'nin kararı, 25 Ekim 1945 tarihinde üst mahkeme tarafından bozuldu. Askeri Temyiz Mahkemesi, suçlu bulunanların, ikinci Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yeniden yargılanmasına ve salıverilmesine karar verildi³³.

Yeniden yargılamalara 26 Ağustos 1946'da başlandı ve mahkeme 31 Mart 1947'de sanıkların suçsuz olduğu hükmüne vardı. Söz konusu kararda “suç olmayan bir fikrin cemiyet haline girmesinin de suç olamayacağı” belirtilmiş ve 3 Mayıs olayları da, “bu nümayiş, milli bir ideolojinin, milli olmayan bir ideolojiye karşı ifadesinden ibarettir” şeklinde yorumlanmıştır.

³⁰ . Necdet Sancar , *İsmet İnönü ile Hesaplaşma* , Afşın yay., Ankara ,1973.

³¹ A. g. e., s. 103.

³² Tan , 30 Mayıs 1945. Ulus , 30 Mayıs 1945. Günay Göksu Özdoğan , a. g. e., s. 112-113.

³³ 1945 yılında Askeri Yargıtay Başkanı General Ali Fuat Erden idi. Erden, dava ile ilgili kararı bozmasına İnönü'nün alındığını ve bu sebep yüzünden kendisine darıldığını belirtir. Bkz. Ali Fuat Erden , *İsmet İnönü* , Burhaneddin Erenler Matbaası , İstanbul , 1952, s. 46. Mahkeme kararı ile ilgili olarak bkz. Mustafa Müftüoğlu , a. g. e., s. 203.

Turancı akımın tasfiye ediliş sürecine girmesi, Türk-Alman ilişkileri ve Türk dış politikasındaki değişimle doğrudan bağlantılıdır. Almanya'nın savaşı kaybettiğinin belli olması üzerine Türkiye'nin Almanya ile ilişkisini koparması ve Türkiye'nin Sovyetler ile yakınlaşması, Turancıların tutuklanma ve sorgulanma dönemlerine denk gelmiştir. Askeri Yargıtay'ın mahkumiyet kararını bozması ve mahkemenin de değiştirilerek davaya yeniden bakılması, bu arada sanıkların serbest bırakılmaları, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişimi, yani Mart 1945'den sonraki gelişmelerle bağlantılıdır. Sanıkları beraat ettikleri dönemin, Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulduğu döneme rast gelmesi bir tesadüf değildir.

B – TÜRKİYE’NİN ALMANYA ile DİPLOMATİK TEMASLARINI

KESMESİ

1943'te Alman ordularının Stalingrad'da yenilmeleriyle savaşın gidişatı müttefikler lehine değişmeye başlamıştı. 1943 yılı başından itibaren Müttefikler, Türkiye'nin kendi saflarında savaşa katılmasını sağlamak için çaba harcarken, Almanya da, savaşın bu son aşamasında Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesi için faaliyet göstermişlerdir³⁴. Özellikle İngiltere, Türkiye'yi savaşa sokma konusunda oldukça ısrarlı bir tutum içerisine girmiştir. Churchill'e göre Türkiye, Almanya'ya karşı hazırlanacak bütün planlarda kilit bir rol oynamaktaydı. Almanya'yı yenmek için Avrupa'nın içlerine girmek gerekiyordu, oysa Türkiye, bugünkü konumuyla müttefikler için bir engel oluşturmaktaydı.

14-25 Ocak 1943 tarihleri arasında müttefiklerin'da yaptıkları *Casablanca Konferansı*'nda Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlanması konusu geniş bir şekilde ele alınmış ve bu konuda Türkiye ile ilişkiye geçilmesi kararlaştırılmıştı. Müttefiklerin, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimine kadar savaşacaklarına ilişkin kararı, Türk dış politikası ile taban tabana zıttı. Çünkü Türkiye, Sovyetlerin savaş sonrası yayılmalarını engelleyebilecekte gücün güçlü bir Almanya'nın varlığı olduğuna inanıyordu³⁵.

³⁴ Cemil Koçak , “ İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası ” , *Yapıt* , Sayı : 8 (Aralık-Ocak , 1984 –1985) , s.23. Faruk Sönmezoğlu , “ *II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası : Tarafsızlık'tan Nato'ya* ” , *Türk Dış Politikasının Analizi* , Derleyen : Faruk Sönmezoğlu , Der yay., İstanbul , 1989, s. 82.

³⁵ Selim Deringil , *a. g. e.*, s. 188.

Churcill, Casablanca Konferansı'nın kararlarını İnönü ile görüşmek üzere Ocak 1943'te Adana'ya geldi. *Adana Konferansı*'nda Türkiye'nin müttefikler safında savaşa katılması konusu gündeme gelmiştir. Yapılan görüşmelerde Churcill, Türk ordusunun savaşa katılması için tam hazırlıklı olmadığını kabul ederek bu konudaki müttefik yardımının arttırılabileceğini belirtmiş, Türkiye'nin en azından bir süre sonra savaşa katılmasını dolaylı ifadelerle istemiştir. Öte yandan Churcill'in kendisine Sovyetler Birliği'nden endişe duymaması gerektiği yolunda açıklamalarda bulunmasına İnönü, özellikle, savaştan galip çıkacak Sovyetler Birliği için ciddi endişeler olduğu konusunda ısrar etmiştir. İnönü'ye göre, Sovyetlerin yayılma amaçlarına karşı müttefiklerin askeri yardımı kesin ve açık olmadıkça Türkiye'nin savaşa katılması mümkün değildi³⁶. Bu görüşmeler sonucunda Türkiye, müttefiklere biraz daha yakınlaşmakla birlikte “savaş dışında kalma” konumunu sürdürmüştür.

1943 ortalarında, Türkiye'nin savaşa katılması yolundaki İngiliz baskıları arttıkça, Ankara'nın da baskılara karşı direnmesi de o oranda artıyordu. 19-30 Ekim 1943'te müttefik ülkelerin dışişleri bakanları seviyesinde gerçekleştirilen *Moskova Konferansı*'yla müttefiklerin Ankara üzerindeki baskısı daha da yoğunlaşmıştır. Molotov'a göre Türkiye'den savaşa girmesinin istenmesi, bir telkin şeklinde değil, bir “emir” biçiminde olmalıydı³⁷. Böyle bir ortamda Türkiye'nin Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesi iyice zorlaşmıştı.

İngiliz Dışişleri Bakanı A. Eden, 5-6 Kasım 1943'te Kahire'de bir araya geldiği Türkiye'nni Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'na, “Üç Büyükler”in talebini ilettili. Eden, Türkiye'nin olumsuz cevabının Tür-İngiliz ilişkilerini bozacağını söylese de Türkiye, savaş dışı tutumunu sürdürmüştür. Ankara'ya göre müttefikler, Türkiye'yi savaş planlarına dahil etmeden ve kendi aralarında savaş sonrasında oluşturulacak yeni dünya düzenine ilişkin bir antlaşma yapmadan Türkiye'nin savaşa katılması yalnızca bir macera olurdu³⁸.

Türkiye, bu dönemde, müttefikler arasındaki görüş farklılıklarından yararlanarak, savaş dışı konumunu sürdürmeye çalışmıştır. İngiltere'nin savaşa bir an

³⁶ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander , a. g. e., s. 164-170.

³⁷ Fahir Armaoğlu , “İkinci Dünya Harbinde Türkiye” , AÜSBFD , XII / 2 (Haziran , 1958) , s. 169.

Kamuran Gürün , *İkinci Dünya Savaşı* , TTK yay., Ankara , 1988, s. 1466-1467.

³⁸ Cemil Koçak , a. g. e., II , s. 180.

önce girilmesi yolundaki talebi, artık ne ABD ne de Sovyetler Birliği tarafından desteklenmekteydi. Bu karşıtlığı değerlendirmek isteyen İnönü, İngiltere ile ABD'yi karşı karşıya getirdi ve her iki devleti birbirlerine karşı oynamaya çalıştı. Bu taktik başarılı oldu, çünkü 2. *Kahire Konferansı*'nda İnönü, tutmunu ABD'ye kabul ettirmeyi başardı. Sovyetler Birliği, bu aşamada Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgilenmiyordu, çünkü Alman ordularıyla doğu cephesinde tek başına mücadele edebilecek güce erişmişti. Müttefikler tarafından da ikinci cephenin Fransa'da açılması kararlaştırılmıştı³⁹.

Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma konusundaki çabaları 28 Ekim- 1 Aralık 1943 tarihleri arasında toplanan *Tahran Konferansı*'nda da önemli bir yer tutmuştur. Görüşmeler sonucunda İnönü, prensip olarak savaşa girmeyi kabul etti. Fakat, Türkiye'nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe, Türkiye savaşa girmeyecekti.

İnönü'ye göre, artık bir hareket olmadan Türkiye, tek başına savaşa girerse, birkaç dakika içinde belli başlı şehir merkezleri rahatlıkla tahrip edilebilirdi. İnönü'nün konuşmasından sonra Churchill anladı ki Türkiye'nin savaşa katılıp katılmaması iki şarta bağlıydı. Birincisi, ortak hareket planı, ikinci olarak da siyasi gelecek hakkında ayrıntılı bilgi⁴⁰. 1944 yılının Ocak ve Şubat aylarında Türk ve İngiliz askeri yetkilileri arasında Türkiye'nin ihtiyaçlarına yönelik görüşmeler yapılmış fakat taraflar arasında bir anlaşmaya varılamamıştır. İngilizlere göre Türkler çok fazla şey talep ediyorlardı. Bu silah ve malzeme verilecek olursa, bunun sevkiyatı savaş sonuna kadar devam edecek ve bu arada Türkiye de savaş dışında kalmış olacaktı⁴¹.

Bu gelişmeler sonucunda müttefikler, Türkiye'ye yaptıkları yardımı durdurdular, taraflar arasındaki ilişkiler soğuk bir döneme girdi. Türkiye ile İngiltere arasında gerginleşen bu ilişkiler Şubat 1944'te tamamen koptu. Türk-İngiliz ilişkilerinin sıfıra indiği bir dönemde Türk-Sovyet ilişkileri tehlike çanları çalarken ve Almanya'nın çöküşü arifesinde Türkiye, 1944 yılının ortasına kendisini tedirgin edecek kadar yalnız girmiştir⁴².

³⁹ Cemil Koçak , a. g. m., s. 25.

⁴⁰ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander , a. g. e., s. 172.

⁴¹ Fahir Armaoğlu , 20. YY Siyasi Tarihi (1914-1918) , Alkım yay., İstanbul , 1990, s. 420.

⁴² Edward Weisband , a. g. e., s. 285.

İngiltere, Türkiye'nin, savaştan sonra müttefikler dünyasında tamamen tecrit edilmemesi için Ankara'nın Berlin ile ilişkilerini hemen kesmesini istemiştir. Türk Hükümeti, Temmuz ayı sonunda, müttefiklerle ilişkilerini düzeltmek için Almanya ile ilişkilerin kesilmesine karar vermiştir⁴³.

TBMM, 2 Ağustos 1944'te olağanüstü toplanır. Başvekil Şükrü Saraçoğlu, yapmış olduğu konuşmasında şunları demiştir :

*“ Müttefikimiz İngiltere, ittifak çerçevesi dahilinde, bizden Almanya ile siyasi ve iktisadi bilcümle münasebatımızın kesilmesini istemiştir. Hükümetimiz, bu talebi inceden inceye tetkik ederek, bunun ittifak çerçevesi dahilinde ve haklı bulunduğunu görmüştür.... Aldığımız bu karar, bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına münkelip olması veya olmaması, karşı tarafın alacağı tavra bağlıdır ”*⁴⁴.

TBMM'nin kararı, Türk basınında da destek yazıları ile karşılanmıştır. Nadir Nadi, makalesinde Almanya'ya karşı düşmanlık beslemediklerini ifade ederken, Ahmet Emin Yalman ise, TBMM'nin kararının, “ecnebi tesiri altında hareket etmiş olmak gibi bir manaya katiyen gelemeyeceği”ni belirtmiştir⁴⁵.

TBMM'nin kararından hemen sonra, Türk-Alman ilişkilerinde bir tasfiye süreci yaşanmıştır. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen'in pasaportu 2 Ağustos 1944 günü elinden alınır. Türkiye'deki Alman tebasına da 10 gün içersinde ülkeyi terk etme emri verilir. Ancak Yahudi olan, Nazi olmayan ve yararlı görülen Alman vatandaşlarının istedikleri taktirde Türkiye'de kalmaları mümkündü. Müttefikler, Papen'in Türkiye'den ayrılmasından sonra, Türkiye'de kalan Alman vatandaşlarının enterne edilmelerini istemiş, bu istek de Türk Hükümeti'nce kabul edilmiştir. Alman vatandaşlarına iki seçenek sunulmuştur. Ya Almanya'ya geri

⁴³ Almanya, doğu cephesinde kaybetmeye başladığı 1943 yılı içersinde de Türkiye'deki propaganda faaliyetlerine hız vermişti. Bu girişimlerden en önemlileri Ocak-Şubat 1943 açılan Alman Mimari Sergisi'dir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gültekin Emre , “Nazi Mimari Sergisi” , Tarih ve Toplum , XIII / 76 (Nisan , 1990). İktisadi Yürüyüş, İzmir Enternasyonal Fuarı Fevkalade Sayısı , IX / 89-91 (Eylül , 1943). Almanya'nın bu dönemde propaganda faaliyetleri çerçevesinde giriştiği ikinci girişim ise, mezarı Almanya'da bulunan Talat Paşa'nın naaşının Almanlar tarafından Türkiye'ye getirilmesidir. Bkz. Ulus , 26 Şubat 1943.

⁴⁴ Şükrü Saraçoğlu'nun konuşmasının tam metni için bkz. Ayın Tarihi , Sayı : 129 (Ağustos , 1944), s. 60-65.

⁴⁵ Nadir Nadi , “Kararımızdan Çıkan Manalar” , Cumhuriyet , 3 Ağustos 1944. Ahmet Emin Yalman , “Almanlarla Münasebetlerimizin Bilançosu” , Vatan , 4 Ağustos 1944. Ayrıca bkz. Necmettin Sadak , “Türkiye'nin Yeni Kararı Karşısında” , Akşam , 4 Ağustos 1944. Zekeriya Sertel , “Almanlarla Münasebatın Kesilmesi” , Tan , 3 Ağustos 1944.

dönecekler, ya da iki ya da üç küçük Anadolu kentinde enterne edileceklerdi. Bunun yanında Alman Konsolosluk mensupları ülkeyi terk edeceklerdi.

Türkiye’de Alman Hükümeti’nin resmi görevlisi olarak çalışmayan Alman vatandaşlarının pek çoğu ise, Türkiye’de kalmayı tercih etmiştir. Alman Yahudileri ve resmi görevli profesörler ise, enterne edilmeyacekti. Ama istisnai bir bazı olaylar da olmuştur. Alman mülteci üniversite hocalarından Almanya’ya geri dönmek istemeyenler ve Yahudi olmayanlar, Çorum, Yozgat ve Kırşehir’de enterne edileceklerdir. İ.Ü. Tıp Fakültesi’ndeki görevli Alman hocalar bu uygulamanın dışında tutulmuşlardı.

Diğer yandan, şüpheli görülen yüz Alman vatandaşı 4 Ağustos’ta Türkiye’den ayrılmışlardır. Ülkeyi terk eden ilk Alman kafilesi 6 Ağustos akşamı gitmiştir. Kafilede 42’si kadın, 34’ü çocuk, 31’i erkek olmak üzere toplam 107 kişi vardır. İzmir’de bulunan Almanlar, 37 kişilik bir kafileyle 8 Ağustos akşamı Bandırma Ekspresi ile yola çıkmışlardır⁴⁶. Bu arada, Almanya’da öğrenim gören 400 kadar Türk öğrenci ile yirmi kadar Türk işadamına Türkiye’ye geri dönme emri verilmiştir.

Beyoğlu ve Türkische Post gazeteleri kapatılmış, Teotonia Kulübü ile Alman Okullarının faaliyetlerine son verilmiş, kamuya açık yerlerde Mihver devletlerine ait olan radyo istasyonları ile bu ülkelerin propaganda yayınlarının dinlenmesi yasaklanmıştır. İstanbul’da bulunan Alman şirketleri ise, işlerini tasfiye etmek için Türk vekiller tutmuşlardır. İstanbul’da Alman sermayesi ile kurulan 114 firma bulunmaktaydı⁴⁷. Bu günlerde gerçekleşen bir diğer olay ise İzmir’deki Alman Konsolosluğu’nda çıkan yangındır. Bu olayın Almanya ile ilişkilerin kesildiği günlerde gerçekleşmiş olması bir tesadüf olmasa gerekir⁴⁸.

4-11 Şubat 1945 ‘de toplanan *Yalta Konferansı*’nın Türkiye açısından önemi, Mart ayına dek, Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmeyen devletlerin Birleşmiş Milletler üyesi olamayacakları yolunda alınan karardı⁴⁹. Bu durumda Türkiye’nin

⁴⁶ Cumhuriyet , 7 Ağustos 1944.

⁴⁷ Cumhuriyet , 4 - 5 Ağustos 1944.

⁴⁸ Gazetelerin haberlerine göre, Konsoloslukta çalışanlar, büyük miktardaki resmi evrakı yakarken yangına sebebiyet vermişlerdir. İtfaiyenin olay yerine gelmesine rağmen Konsolosluk yetkilileri kapıları açmamış, “evrakların imha edilmesi” böylece tamamlanmıştır. Bu haberle ilgili olarak bkz. Cumhuriyet , 3 Ağustos 1944.

⁴⁹ Cemil Koçak , a. g. e., II , s. 264.

müttefiklerin yanında olduğunu göstermesi ve onların yanında yer alabilmesi için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerekiyordu. Türkiye, 1 Ocak 1942'de imzaladığı BM Beyannamesi'ne göre, 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş ilan etti. Başvekil Şükrü Saraçoğlu, bu kararı şöyle değerlendirmiştir : “ *Türkiye Cumhuriyeti, ilk tehlikeli dakikalardan itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu ve bugüne kadar meclis olarak ve hükümet olarak aldığı kararlarla aynı istikamette yol aldı*”⁵⁰.

⁵⁰ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander , a. g. e., s. 184.

SONUÇ

Almanya, Hitler'in iktidara gelişinden beri uygulamaya koyduğu revizyonist dış politika anlayışı gereği, özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'yu içine alan bölgede güç sahibi olmak için Türkiye'yi çıkış noktası yaparak savaş boyunca çok değişik kanalları ve stratejileri kullanarak Türkiye'yi etkisi altına almaya çalışmıştır. Sistemli ve iyi organize olmuş bir teşkilat kuran Almanya, propaganda faaliyetlerine giriştiğinde, tek bir alanda faaliyet göstermektense eğitim, sağlık, basın gibi farklı alanları da kullanarak propagandasını yürütmüştür.

Bunun haricinde Almanya'nın, kültürel yaşamı hedef göstererek yapmaya çalıştığı faaliyetler, Türkiye'nin düşünsel yaşamında büyük bir yankı bulmuştur. Almanya, maddi açıdan destek verdiği bir takım yayın organları vasıtasıyla belli çevreleri etkisi altına almak amacındaydı. Buna bağlı olarak Nazi Propagandası, Türkiye'deki İrkçı-Turancı içerikli eğilimlerin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Nazi Almanyası, propaganda faaliyetlerinde birkaç temel noktayı kendisine amaç edinmiştir. Naziler, Türkiye'nin Mihver devletlerinin yanında yer almasını planlamışlardı. Stratejik mevkinin önemi dolayısıyla Türkiye, Almanya'nın dünyada yeni yaşam alanları bulma amacına ulaşabilmesi için bir kilit rolünü görmekteydi. Bu amaçların yanı sıra propagandanın bir diğer yönü de Türk piyasasına yayılmak için elverişli koşulları yaratmak olmuştur.

Savaşın çıkmasıyla birlikte, Türkiye'deki Alman propagandası, Alman savaş stratejisine göre uyarlandı ve 1943 yılına kadar görevini sürdürdü. Her ne kadar Türkiye'nin Batı ile ittifaka girmesi, Nazi Propaganda Dairesi'nin başarısızlığı olarak algılansa da, Türkiye'nin savaşa katılmama politikası, askeri tarafsızlık anlamına geliyordu ve bu da, savaşın ilk döneminde Alman planları açısından olumlu bir nitelik taşıyordu. Savaşın ikinci döneminde, Türkiye'deki Sovyet karşıtı Alman propagandası, iki farklı ancak, birbirleriyle bağlantılı taktik doğrultusunda yürütüldü. İlk taktik, Türkiye'nin tutumu ve stratejik konumuna ilişkin olarak Sovyet dış politikasına karşı

güvensizlik yaratmaktı. Alman propagandasının Türkiye'ye uyguladığı ikinci taktik ise, Türkiye'deki Türkçü grupları harekete geçirerek, Türk Dışışleri Bakanlığı'nı da Pan-Türkçü bir platform uygulamaya ikna etmeye çalışmaktı. Türkiye, dış politika konusundaki temel ilke ve tutumlara bağlı olarak bu konuda Almanya ile resmi anlamda temas kurmaktan kaçınmış, gayri resmi bir takım kanalları kullanarak Almanya ile ilişki kurma yolunu seçmiştir. Gerek Almanya gerekse de Türkiye tarafından, bir müddet adeta diplomasi silahı olarak kullanılan Turancılık dosyası, 1942 sonlarından itibaren Almanya tarafından kapatılmıştır.

Değişen güçler dengesine bağlı olarak, 1943'ten itibaren Alman yenilgilerini takip eden süreç içerisinde savaşın müttefikler lehine değişmeye başlamasıyla Türkiye, Batı ile ittifak kurma yolunu seçmiştir. Savaş boyunca, Türkiye'yi etkisi altına almaya çalışan Alman propagandası, Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girmesini amaçlayan politikanın ve savaş yönetiminin belirlediği ana hedefe ulaşmayı başaramamıştır.

KAYNAKÇA

I – SÜRELİ YAYINLAR

A – GAZETELER

Akşam (1940-1945)	Tasvir –i Efkar (1944-1945)
Cumhuriyet (1938-1945)	Ulus (1939-1945)
Son Posta (1944-1945)	Vakit (1940-1942)
Tan (1939-1945)	Vatan (1943-1945)
Tanin (1943-1945)	

B – DERGİLER

Adımlar (1943-1944)	Birlik (1933-1934)
Akbaba (1939-1945)	Bozkurt(1939, 1941-1942)
Altın Işık (1947)	Büyük Doğu (1943,1944-1945)
Atsız Mecmua (1931-1932)	Çığır (1940-1945)
Aydın Tarihi (1939-1945)	Çınar (1941)
Barış Dünyası (1944)	Çınaraltı(1942-1944)
Belediyeler Dergisi (1939-1942)	Doğu (1942-1945)
Ergenekon (1938-1939)	Orhun (1943-1944)

Gök-Börü (1942-1943)	Ötüken (1970-1975)
Kızıl Elma (1947-1948)	Savaş (1942-1943)
Kopuz (İstanbul) (1939-1940)	Serdengeçti (1949-1951)
Kopuz (Samsun) (1943-1944)	Tanrıdağ (1942)
Konjonktür (1943-1946)	Türk Amacı (1942-1943)
Kürşad (1947)	Türk Sazı (1943)

II – İNCELEME YAPITLAR ve ANILAR

A – KİTAPLAR

- Armaoğlu, Fahir, **20. YY. Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım yay., İstanbul, 1991.
- Ataöv, Türkkaya, **İkinci Dünya Savaşı**, Birey ve Toplum yay., Ankara, 1985.
- Atsız, Nihal, **Hesap Böyle Verilir**, Arkadaş Basımevi , İstanbul , 1943.
- Atsız, Nihal, **Dalkavuklar Gecesi**, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1941.
- Atsız, Nihal, **En Sinsi Tehlike**, Nümune Basımevi, İstanbul, 1943.
- Atsız, Nihal, **Türk Tarihinde Meseleler**, Ötüken yay., İstanbul, 1975.
- Atsız, Nihal, **Bozkurtlar**, Ötüken yay., İstanbul, 1974.
- Aydın, Suavi, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği** , Öteki yay., Ankara, 1998.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam, I – II** , Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.
- Barınan, Nurullah, **Büyük Türkiye’de Gençlik Teşkilatı**, İstanbul, 1941.
- Barutçu, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar**, Milliyet yay., İstanbul, 1997.
- Berkes, Niyazi, **Unutulan Yıllar**, İletişim yay., İstanbul, 1997.
- Berktaş, Halil, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, Kaynak yay., İstanbul, 1983.
- Bettelheim, Charles, **Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi**, Savaş yay.,

- İstanbul, 1982.
- Bourderon, Roger, **Faşizm İdeoloji ve Uygulamaları**, Onur yay., Ankara, 1989.
- Canpolat, İbrahim, **Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası**, Ezgi Kitabevi yay.,
Bursa, 1991.
- Canşen, Efgan, **Hitler'den Torunlarına**, Göçebe yay., İstanbul, 1997.
- Cartier, Raymond, **İkinci Dünya Savaşı, I**, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti,
İstanbul, 1975.
- Cemgil, Adnan, **İlim Karşısında Irk Meseleleri**, Yurt ve Dünya yay., İstanbul, 1945.
- Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, III**, İletişim yay., İstanbul, 1986.
- Chatterjee, Partha, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, İletişim yay., İstanbul,
1996.
- Darendelioğlu, İlhan, **Türkiye'de Milliyetçi Hareketler**, Toker yay., İstanbul, 1977.
- David, Claude, **Hitler ve Nazizm**, İletişim yay., İstanbul, 1991.
- Deliorman, Altan, **Tanıdığım Atsız**, Boğaziçi yay., İstanbul, 1978.
- Derin, Haldun, **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken**, Tarih Vakfı Yurt yay.,
İstanbul, 1995.
- Deringil, Selim, **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1994.
- Engin, M. Saffet, **İkinci Büyük Savaşta Almanya'da Gördüklerim**, İstanbul, 1945.
- Erden, Ali Fuat, **İsmet İnönü**, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul, 1952.
- Erer, Tekin, **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965.
- Erkilet, H.Emir, **Şark Cephesinde Gördüklerim**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943.
- Erkin, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl**, TTK yay., Ankara, 1980.
- Erkman, Faris, **En Büyük Tehlike! Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyan İçyüzü**,
Ak-Ün Matbaası, İstanbul, 1943.
- Esmer, Ahmet Şükrü – Sander, Oral, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal

- Kitabevi, Ankara, 1996.
- Gellner, Ernest, **Milliyetçiliğe Bakmak**, İletişim yay., İstanbul, 1998.
- Georgeon, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)** ,
Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1996.
- Gerede, Hüsrev, **Harp İçinde Almanya**, ABC yay., İstanbul, 1994.
- Goloğlu, Mahmut, **Milli Şef Dönemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1974.
- Glasneck, Johannes, **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, Onur yay., Ankara.
- Gürün, Kamuran, **Türkiye’yi 2. Dünya Savaşı’na Sokma Çabaları**, TTK yay.,
Ankara, 1988.
- Gürün, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası**, AÜSBFD yay., Ankara, 1983.
- Heper, Metin, **İsmet İnönü**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1999.
- Hikmet, Cihan, **Hitler ve Nasyonal Sosyalizm**, Şirket-i Mürebbiye Matbaası,
İstanbul, 1933.
- Hitler, Adolf, **Kavgam** , Kamer yay., İstanbul, 1998.
- Hobsbawm, Eric J., **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Ayrıntı yay.,
İstanbul, 1993.
- İrkçılık ve Milliyetçilik**, Sosyalizmin Sorunları Kitap Dizisi, II , Belge Uluslar arası
yay., İstanbul, 1995.
- İrkçılık – Turancılık**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1944.
- İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (6. Askeri Tarih Semineri Bildirileri)** ,
Genelkurmay yay., Ankara, 1998.
- İkinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi, IV** , Görsel yay., İstanbul, 1979.
- İnönü’nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946)** , M.E.B. yay., İstanbul, 1946.
- İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve
yay., Umum Müdürlüğü yay., Ankara, 1943.

- Jelev, Jelü, **Faşizm Totaliter Devlet**, Milliyet yay., İstanbul, 1994.
- Kabacalı , Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara , 1994.
- Kabacalı, Alpay, **Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul, 1990.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara, 1966.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim yay., İstanbul, 1984.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1955.
- Karakuş, Emin, **İşte Ankara**, Hürriyet yay., İstanbul, 1977.
- Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa yay., İstanbul, 1996.
- Koçak, Cemil, **Türk – Alman İlişkileri (1923-1939)**, TTK yay., Ankara, 1991.
- Koçak, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi , I-II** , İletişim yay., İstanbul, 1996.
- Kohn, Hans , **Türk Milliyetçiliği**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944.
- Kuneralp, Zeki, **İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Politikası**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1982.
- Kurtbek, Seyfi, **Harp ve Ekonomi**, İnsel yay., İstanbul, 1942.
- Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Kervan yay., İstanbul, 1979.
- Landau, Jacob M., **PanTürkizm**, Sarmal yay., İstanbul, 1999.
- Melzig, Herbert, **Yakın Şarkta Alman Propagandası Hakkında Bir Muhtıra**, Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1940.
- Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, IV**, İletişim yay., İstanbul, 2002.
- Müftüoğlu, Mustafa, **Çankaya’da Kabus**, Yağmur yay., İstanbul, 1974.
- Mühlen, Patrik Von Zur, **Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında**, Mavi yay., Ankara, 1984.
- Nadi, Nadir, **Perde Aralığından**, Çağdaş yay., İstanbul, 1991.

- Nesimi, Abidin, **Yılların İçinden**, Gözlem yay., İstanbul, 1977.
- Neumark, Fritz, **Boğaziçine Sığınanlar**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü yay., İstanbul , 1982.
- Noyan, Kerem, **Faşizmin Yalanları**, Anlam yay., İstanbul , 1978.
- Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İletişim yay., İstanbul, 2000.
- Öndeş, Osman, **2. Dünya Savaşı**, Altın Kitaplar yay., İstanbul , 1974.
- Öndeş, Osman, **Yakınlarının Gözüyle Hitler**, Boğaziçi yay., İstanbul,1989.
- Öner, Sakin, **Nihal Atsız**, Toker yay., İstanbul, 1977.
- Özdoğan, Günay Göksu, **“Turan” dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim yay., İstanbul, 2001.
- Özgüldür, Yavuz, **Türk – Alman İlişkileri**, Genelkurmay yay., Ankara , 1993.
- Parla, Taha, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek Parti İdeoljisi ve CHP’nin Altı Oku, III** , İletişim yay., İstanbul, 1992.
- Poulton, Hugh, **Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal**, Sarmal yay., İstanbul, 1999.
- Rathman, Lothar, **Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi**, Gözlem yay., İstanbul, 1976.
- Rauschning, Hermann, **Hitler Bana Dedi ki**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul,1940.
- Richard, Lionel, **Nazizm ve Kültür**, Kalem yay., Ankara, 1985.
- Rubin, Barry, **İstanbul Entrikaları**, Milliyet yay., İstanbul, 1994.
- Sabine, George, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cem yay., İstanbul , 2000.
- Sancar, Necdet, **İsmet İnönü ile Hesaplaşma**, Afşın yay., Ankara, 1973.
- Sancar, Necdet, **Türkçülük Üzerine Makaleler**, Töre-Devlet yay., Ankara , 1976.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, İmge yay., Ankara, 1989.
- Sarıca, Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek yay., İstanbul, 1978.
- Sencer, Muammer – Yalçın , M.Ali, **2. Dünya Savaşı’nın Gizli Belgeleri** , Almanya

Dışışleri Bakanlığı Arşivi'nden Almanya'nın Türkiye Politikası (1941-1943), May yay., İstanbul, 1968.

Sertel, Sabiha, **Roman Gibi**, Ant yay., İstanbul, 1969.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Gözlem yay., İstanbul , 1977.

Shirer, William, **Nazi İmparatorluğu, I-II-III** , İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992.

Sipols, Vilnis – Haalamof, Mihail, **İkinci Dünya Savaşı'nın Nedenleri**, Ağaoğlu yay., İstanbul, 1975.

SSCB Dışışleri Bakanlığı ,Stalin – Roosevelt ve Churcill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye ve 2. Dünya Savaşı Öncesinde Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye , Havass yay, İstanbul, 1981.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I** , TTK yay., Ankara, 1983.

Soysal, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz** , OBİV yay., İstanbul, 1993.

Tanyu, Hikmet, **Türkçülük Davası ve Türkiye'de İşkenceler** , Kayseri-Erciyes Matbaası, 1950.

Tekin, Emrullah, **Alman Gizli Operasyonları ve Türkler** , IQ Kültür ve Sanat yay., İstanbul, 2002.

Türk Dış Politikasında 50 Yıl, T.C. Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973.

Türkkan, Reha Oğuz, **İçtimai Mesele**, Bozkurt yay., İstanbul, 1941.

Türkkan, Reha Oğuz, **Kuyruk Acısı**, Stad Matbaası, İstanbul, 1943.

Türkkan , Reha Oğuz , **Milliyetçilik Yolunda** , Müftüoğlu yay., 1944.

Türkkan, Reha Oğuz, **Tabutluktan Gurbete**, Boğaziçi yay., İstanbul, 1975.

Türkeş, Alparslan, **1944 Milliyetçilik Olayı**, Kutluğ yay., İstanbul, 1976.

Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

Us , Asım , **Hatıra Notları (1930-1950)**, (Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları ; Atatürk ve İnönü Devirlerine Ait Seçme Fıkralar), Vakıf Matbaası, İstanbul , 1966.

Ülger, S. Eriş, **Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti (1910-1944)** , TBMM yay., Ankara, 1995.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken yay., İstanbul, 1992.

Ülküsal, Müstecip, **2. Dünya Savaşı’nda 1941-1942 Berlin Hatıraları ve Kırım’ın Kurtuluş Davası**, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul, 1976.

Weisband, Edward, **2. Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası** , Milliyet yay., İstanbul, 1974.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim** , I-II , Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul , 1997.

B – MAKALELER

Ağaoğulları, Memmet Ali, “*Aşırı Milliyetçi Sağ*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge yay., İstanbul, 1992.

Akçam, Taner, “*Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, IV , İletişim yay., İstanbul, 2002.

Akşin, Sina, “*Türk Ulusçuluğu*”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** VII , İletişim yay., İstanbul, 1985.

Akşin, Sina, “*Faşizm Üzerine Genel Gözlemler*”, **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar**, Aybay yay., İstanbul, 1994.

Alemdar, Korkmaz, “*Anadolu Ajansı’na Alman Baskısı*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı :37

(Ocak,1987).

Armaoğlu, Fahir, “*Türkiye ’nin Hitler Almanyası ile İlişkileri*”, **Çağdaş Türk**

Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, TTK yay., Ankara, 1999.

Armaoğlu, Fahir, “*İkinci Dünya Harbinde Türkiye*”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler**

Fakültesi Dergisi, XII / 2 (Haziran,1958).

Ataöv, Türkkaya, “*İkinci Cihan Savaşı ’nda Siyonizmin Faşizmle İşbirliği*”,

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXIX / 3-4 (Eylül-Aralık,1974).

Carretto, Giacomo, “*1930’larda Kemalizm- Faşizm- Komünizm Üzerine Bazı*

Polemikler”, **Tarih ve Toplum**, Sayı : 17 (Mayıs,1985).

Deringil, Selim, “*2. Dünya Savaşı ’nda Türk Dış Politikası*”, **Tarih ve Toplum**,

Sayı : 35 (Kasım,1986).

Emre, Gültekin, “*Nazi Mimari Sergisi*”, **Tarih ve Toplum**, XIII / 76 (Nisan,1990).

Ergin, Feridun, “*Türkiye Harp Maliyesi*”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, IV / 1

(Ekim,1942).

Ertekin, Orhangazi, “*Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları*”,

Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, IV, İletişim yay.,

İstanbul, 2002.

“*Faşizm Tırmanıyor*”, **Yıllarboyu Yakın Tarih Dergisi**, Sayı : 6 (Eylül,1978).

Fındıkoğlu, Ziyaettin Fahri, “*Türklük ve Türkçülük Etrafında Tarih Görüşleri*”,

Türk Yurdu, V / 328 (Ekim,1966).

İskit, Eroğul, “*Silahların Gölgesinde Bahar*”, **Yıllar Boyu Yakın Tarih Dergisi**,

Sayı : 1 (Nisan,1978).

Jaescheke, Gotthard, “*1. ve 2. Dünya Savaşlarında Türkiye ’nin Dış Politikası*”,

Belleten, XLI / 164 (Ekim,1977).

Kabacalı, Alpay, “*Milli Şef Döneminin Örtülü Sansürü*”, **Tarih ve Toplum**, VIII / 38

(Ocak,1987).

Kadioğlu, Ayşe, “*Alman Milliyetçiliği*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı :62 (Yaz-Güz,1993).

Kaymaz, Nejat, “*Türkçü Tarih Görüşü*”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK yay.,
Ankara, 1977.

Keyder, Çağlar, “*Türk Milliyetçiliğine Bakmaya Başlarken*”, **Toplum ve Bilim**,
Sayı : 62 (Yaz-Güz,1993).

Kılıç, Ayla, “*1930’larda Türk Basını, Faşizm ve Nazizm Üzerine Görüşler*”, **İki
Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar**, Aybay yay., İstanbul,1994.

Koçak, Cemil, “*2. Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası*”, **Yapıt**,
Sayı : 8 (Aralık-Ocak,1984-1985).

Koçak, Cemil, “*2. Dünya Savaşı ve Türk Basını*”, **Tarih ve Toplum**, VI / 35 (Kasım,
1986).

Koçak, Cemil, “*Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler*”, **Tarih ve Toplum**, VII /37
(Ocak,1987).

Koçak, Cemil, “*Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı*”, **Kebikeç**, Sayı : 2
(1995).

Koçak, Cemil, “*Türkiye’de Bir Alman Subayı*”, **Tarih ve Toplum** , Sayı : 5
(Mayıs,1984).

Kurat, Yuluğ Tekin, “*2. Dünya Savaşı’nda Türk-Alman Ticaretindeki İktisadi Siyaset*”,
Belleten, XXV / 97 (Ocak,1961).

Kurat, Yuluğ Tekin, “*Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*”, **Belleten**, XXXIX /153
(Ocak,1975).

Kutay, Cemal, “*Londra ve Berlin’de Türkiye Komuşuluyor*”, **Yıllarboyu Yakın Tarih
Dergisi**, Sayı : 5 (Ağustos,1978).

Oran, Baskın, “*2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar*”,

- A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXIV / 3 (Eylül,1969).
- Özdağ, Muzaffer, “*İrkçilik Üzerine*”, **Tarih ve Toplum**, XII / 68 (Ağustos,1989).
- Özdoğan, Günay Göksu, “*Dünyada ve Türkiye’de Turancılık*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, IV** , İletişim yay., İstanbul, 2002.
- Özdoğan, Günay Göksu, “*Türk Ulusçuluğu ve Türki Cumhuriyetler*” , **Toplum ve Bilim**, Sayı : 62 (Yaz-Güz,1993).
- Özdoğan, Günay Göksu, “*2. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Derleyen : Faruk Sönmezoğlu, Der yay., İstanbul, 1989.
- Sönmezoğlu, Faruk, “*İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’nin Dış Politikası : Tarafsızlık’tan NATO’ya*”, **Türk Dış Politikasının Analizi** , Derleyen : Faruk Sönmezoğlu, Der yay., İstanbul,1989.
- Şaylan, Gencay, “*Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği*” , **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, VII** , İletişim yay., İstanbul,1985.
- Tevetoğlu, Fethi, “*Türkçü Dergiler*” , **Türk Kültürü**, Sayı : 311 (Mart,1989).
- Timur, Taner, “*Batı İdeolojisi, İrkçilik ve Ulusal Kimlik Sorunumuz*”, **Yapıt**, Sayı : 50 (Haziran,1984).
- Tunçay, Mete, “*2. Dünya Savaşı’nın Başlarında Türk Ordusu (1939-1941)*”, **Tarih ve Toplum**, VI / 35 (Kasım,1986).
- “*Türkiye Savaşa Girmemek İçin Direniyor*”, **Yıllarboyu Yakın Tarih Dergisi**, Sayı :7 (Ekim,1978).
- Ulus, İbrahim, “*2. Dünya Savaşı*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı : 4 (Haziran,1985).
- Ulus, İbrahim, “*Alman Gizli Belgeleriyle 2. Dünya Savaşı II*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı : 5 (Temmuz,1985).

Ülman, Haluk, “*Türk Dış Politikasına Yön Veren Dış Etkenler*”, A. Ü. Siyasal

Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXIII / 3 (Eylül,1968).

Yavuz, Nuri, “*2. Dünya Savaşı ’nda Almanya ’nın Balkanlara Girmesi ve Türk-Alman*

Münasebetlerine Tesiri”, **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Genelkurmay yay.,

Ankara, 1998.

Yörük, Zafer, “*Türk Kimliği*”, **Irkcılık ve Milliyetçilik**, Belge Uluslararası yay.,

İstanbul, 1995.

EKLER

EK - 1

Adolf Hitler'in İnönü'ye Gönderdiği Mektup*

Özel Tren, 1.3.41, Saat 1.00

Dışışleri Bakanlığı Şifre Bürosu No : 128

“Türkiye Cumhurbaşkanı,

Ekselans Bay İsmet İnönü

Ankara

Bay Başkan,

Alman Hükümetinin arzusu hilafına ve İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'daki savaş ilanı kararıyla Alman halkına empoze edilen savaşta, Alman Reich'inin şu sıradaki hedefi, Avrupa kıtasında İngiliz nüfuzunu bertaraf etmektir. Bu, asırlardan beri devam eden Avrupa'daki devletleri birbirine karşı oynatarak yıpratma metoduna son vermenin bir şartını teşkil etmektedir. İngiltere'nin, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde askeri nüfuz kazanma yolundaki gayretleri, Alman Reich'ını, bu bölgelerde, toprak kazanma yönünde veya siyasi mahiyette herhangi bir başka maksada matuf olmayın önleme tedbirleri almaya mecbur kılmaktadır.

Bu bakımdan Ekselans, size, Yunan topraklarına yerleşme yolundaki İngiliz tedbirlerinin gitgide tehditkar bir mahiyet aldığı şu sırada, bu şartların gerektirdiği muayyen mukabil tedbirleri almaya karar verdiğimi açıklamak isterim.

Bu sebeple Bulgar Hükümetinden, Alman Silahlı Kuvvetlerinin bir kısmı birliklerine, bu yoldaki belirli emniyet tedbirlerini uygulamak için müsaade etmesini rica etmiş bulunuyorum. Öteden beri Almanya'ya karşı dostluk münasebetleri içinde bulunan Bulgaristan, bu münasebetleri, Üçlü Pakta katılmak suretiyle daha da takviye

etmiş ve alınacak tedbirlerin Türkiye'ye yönelmeyeceğinden emin olarak, bunların uygulanması için gerekli müsaadeyi vermiştir.

Ben de Ekselans, size, bu fırsattan istifade ederek resmen bildiririm ki, Almanya'nın bu tedbirleri, hiçbir şekilde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne veya siyasi bütünlüğüne yönelmiş değildir. Aksine, birlikte yürüttüğümüz büyük ve hayati savaşın hatıralarıyla ve bu savaşı takip eden ıstıraplı yılların hatıralarıyla meşbu olarak, size, Almanya ve Türkiye arasında gerçek dostluğa dayanan bir işbirliği için istikbalde dahi bütün şartların mevcut olduğuna kesin olarak inandığımı belirtmek isterim. Zira ;

1 - Almanya, bu bölgelerde hiçbir toprak menfaati peşinde değildir. Alman birlikleri, bahis konusu tehlikelerin giderilmesinden hemen sonra Bulgaristan'ı ve Devlet Başkanı Antenoscu ile mutabakat halinde Romanya'yı terk edeceklerdir.

2 - Savaşın sona ermesinden sonra Avrupa'nın yaralarını sarma yolunda başlayacak ekonomik gelişme, Almanya'yı ve Türkiye'yi zaruri olarak, tekrar yakın münasebetler içine sokacaktır.

Bu alanda önemli bir faktör, Almanya'nın menfaatini, sadece kendi endüstri mallarının satışında görmediği, aynı zamanda en büyük alıcı olma eğilimini de taşıdığıdır. Bunların dışında inanıyorum ki, savaştan sonra gerçekleşecek yeni sınırlar nizamı, Almanya'yı hiçbir şekilde Türk hükümetinin hedefleriyle karşı karşıya getirmeyecek, aksine, iki devletin yakınlaşması, bu alanda da, hem Türkiye'nin, hem de Mihver devletlerinin menfaatine olacaktır.

Bu bakımdan ben şimdi olduğu gibi istikbalde de, Almanya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilecek hiçbir sebep olamayacağı görüşündeyim. Bu düşüncelerle, Bulgaristan'da ilerleyen Alman birliklerinin Türk sınırından, orada bulunmalarının maksadı hakkında yanlış bir yorumda bulunulmasına meydan vermeyecek kadar uzak kalmalarını emrettim. Şu kayıtlı ki, Türk hükümeti, bizi, bu tutumumuzda bir değişiklik yapmaya mecbur edecek tedbirlere tevessül etmeyi lüzumlu görmesin. Ancak böyle bir hal dahi, Almanya'nın Yunan topraklarına yerleşme maksadını taşıyan İngiliz tedbirlerine karşı çıkma hususundaki azminde bir değişiklik yapmayacaktır.

Bu mektubumu Ekselans, Almanya ile Türkiye arasındaki münasebetleri hiçbir şart altında kötüleştirmemek, aksine, mümkün olan her şekilde iyileştirmek ve uzak

istikbalde dahi iki taraf için verimli olacak şekilde tanzim etmek yolundaki samimi
arzumun bir ifadesi telakki ediniz.

İmza

Adolf Hitler

İsmet İnönü'nün Hitler'e Gönderdiği Mektup*

Ankara, 12 Mart 1941.

Ekselans Bay Adolf Hitler

Adolf Reich'ı Führeri ve Şansölyesi

Ekselanslarının, Büyükelçileri aracılığıyla bana gönderdikleri şahsi mektubu almakla şeref duydum. Bu mesajı göndermek suretiyle gösterdiğiniz nezaket için, size samimiyetle teşekkür ederim. Mektubunuzun Cumhuriyet Hükümetine bildirdiğim muhtevası, layık olduğu tam ilgiyle incelenmiştir.

Aynı cephede katıldığımız ve şerefini ve acılarını aynı şekilde paylaştığımız son büyük savaştan sonra yeni Türkiye'nin siyaseti, Milli Mücadelemizin başlangıcında tesbit edilmiş olan prensiplere daima sadık kalmıştır. Bunlar, Türk istiklalinin en mutlak şekliyle teminat altında tutulması ve başkalarının haklarına hiçbir müdahalede bulunmaksızın, barışçı bir gelişmenin devam ettirilmesidir.

Ekselanslarının da malumu olduğu üzere, Türkiye'nin 1939 ilkbaharından beri takip ettiği siyasetin temelinde de aynı prensipler yatmaktadır.

Türkiye, toprak bütünlüğünü ve masuniyetini, şu veya bu devletler grubu arasındaki siyasi ve askeri kombinasyonların şekline göre mütalaa edemez ve tecavüzden masun olma hususundaki mukaddes hakkı üzerinde, herhengi bir yabancı devletin kazanacağı zafer açısından hüküm yürütülmesine müsaade edemez. Türkiye, bu sebepten, milli egemenlik alanı içine vaki olacak her müdahaleye karşı koymaya azimlidir.

İmzaladığı savunma paktıyla olduğu gibi, bu savaşın pek değişen olayları sırasındaki tutumuyla da Türkiye, mutlak istiklal hakkını muhafaza etmek hususundaki aynı sarsılmaz azmin delilini vermiştir.

Cumhuriyet hükümetinin Balkan politikası, Balkan yarımadasını savaşın tahribatından uzak tutmaktan başka bir hedef gütmemiştir. Ve Ekselanslarının tam

yetkili Büyük elçileri tarafından müteaddit defa verilen teminat karşısında biz, Almanya'nın da aynı hedefi güttüğünü ve bu sebepten, Avrupa'nın güneydoğusuyla ilgili Türk ve Alman siyasetleri arasında huzur verici bir paralellik olduğunu kabul etmekte haklıydık. Ekselansları itiraf edeceklerdir ki, bu durumun değişmesi, Türkiye'nin siyasetinin ve tutumunun tamamen dışında klan sebeplerin sonucudur ve İtalyan-Yunan savaşının çıkışındab beri geçen olayların gelişmesinde, memleketimin en ufak bir sorumluluğu olduğundan bahsedilemez.

Biz inanıyorduk ve bugün de hala inanıyoruz ki, ortada Türk ordularıyla Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir sebep yoktur. Ve Almanya, Türkiye'nin emniyetinin ve istiklalinin gereklerine karşı anlayışlı davrandığı müddetçe böyle bir felaket meydana gelmez. Reich Hükümeti, Türkiye'den, onun bu maksatla yüklendiği vecibelerle bağdaşmayacak bir talebi olmayacağına dair bize, müteadditdefa teminat vermiştir.

Bu sebepten ben, Ekselanslarının bu alandaki her türlü vuzuhsuzluğu kaldırmak arzusunu taşıdıkları hususunda bana teminat vermelerini büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunuyorum. Ben de size açıklarım ki, mazide olduğu gibi istikbalde de uyanık bir bekçilik görevi ifa edecek olan Türk ordusu, Reich hükümeti, Cumhuriyet hükümetini tutumunu değiştirmeye mecbur edecek tedbirlere tevessül etmediği müddetçe, Alman birliklerine karşı aynı şekilde davranacaktır.

Bütün kalbimle temenni ederim ki, kısa bir zaman önce birlikte kan dökmüş olan Türk ve Alman askerleri, hiçbir zaman geçici bir takım olaylar uğruna birbirlerinin karşısına çıkmasınlar. O geçici olaylar ki bence, tarih karşısında, siyasi veya askeri kombinasyonların çerçevesini çok aşacak olan bir felaketin yaratılmasını asla mazur göstermezler.

Ekselanslarının, Balkanlardaki durumun kritik bir anında bana gönderdiği mesajı okurken, Alman Devleti Şansölyesi ve Führerinin, benden Türk görüşünü samimi ve gerçeklere uygun bir şekilde anlatmamı arzu ettiğini intibanı edindim. Dünyanın içinde bulunduğu ciddi durum, halklarının karşısında sorumlu olan liderlerden, öyle bir lisan kullanmalarını istemektedir ki, bu, yakın veya uzak istikbalde

ortaya çıkacak olaylarla “yalandır” diye damgalamaya mahkum olmasın. Mesajınızı bilhassa bu bakımdan memnuniyetle karşıladım.

Ekselanslarının mesut teşebbüsüyle aramızda vaki olan fikir teatisi, muhakkak ki, Türk-Alman münasebetlerinin normalleştirilmesine ve iyileştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu ümitle Bay Şansölye, en derin saygılarımı ifade etmeme müsaadenizi rica ederim.

İsmet İnönü

* Hitler ile İnönü arasında teati edilen bu mektuplar için bkz. **İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri, Alman Dışışleri Bakanlığı Arşivi'nden Almanya'nın Türkiye Politikası (1941-1943)** , May yay., İstanbul , 1968. s. 137-146.

**Papen'in " Turancılar " Hakkında Alman Dışışleri Bakanlığı'na
Gönderdiği 5 Ağustos 1941 Tarihli Raporu ***

Rusya'daki Alman başarılarını gördükten sonra, Türk hükümet çevreleri, Türk-Rus sınırının ötesinde bulunan yurttaşlarının ve özellikle Azerbaycan'daki Türk-Moğol'larının kaderiyle gitgide daha çok ilgilenmektedirler.

Bu çevreler, açıkça 1918'e dönmeye hazırdırlar ve çok değerli petrollerinin bulunduğu Bakü'yü ele geçirmek istemektedirler. Bu sebeple bir kısmı Abdülhamit devrinde, benzer yönetimlerde çalışmış birkaç kişiden kurulu uzmanlar komitesi bu meseleyle ilgili bütün yayınları derleme ve Türkiye'nin doğusundan Hazar Denizi'ne kadar, Türkiye'ye, ortak sınırı bulunan Türk-Moğol'larının oturduğu bölgelerle yeni Türkiye'nin birleşmesini isteyen Türkiye'deki, ayrıca Türkiye dışında, özellikle İran Azerbaycan'ındaki göçmenlerin listesini yapma görevini yüklenmiştir. Bu grubun şefi, halen İstanbul milletvekili olan Şükrü Enis Bahça'dır. Ailesi birkaç nesilden beri Türkiye'de yaşıyorda da bu zatın Tatar olduğu söylenmektedir. Aynı gruba giren diğer kişiler şunlardır :

Nuri Paşa (Enver Paşa'nın kardeşidir. Bir zamanlar İslam ordusu adı verilen Orduda önemli bir mevki vardı. Özellikle, kardeşinin Panturancı planına sempatican olmakla tanınır). Prof. Zeki Velidi (Başkırdır).İstanbul Üniversitesi'nde Profesördü. Atatürk'le uyuşmazlıkları dolayısıyla bu üniversiteyi bırakıp geçici olarak Viyana'dan sonra Halle ve Bonn'da yerleşmek zorunda kaldı.

Ahmet Cafer (Ahmet Said Cafer de denir). Hiçbir şekilde güvenilecek bir insan değildir. Aynı zamanda hükümetin casusudur. Hala, General Sikorski'nin Londra'daki Prometheus teşkilatıyla ilgileri olduğu söylenir. Türkolog olarak Ahmed Caferoğlu adıyla tanınır.

Bu gruba, geçenlerde Ankara'daki görüşmelere katılan Kabil'deki Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket de girmektedir. Kendisi memur olduğundan, hükümetin politikasından ayrı bir politika izleyemez. Böylece yukarıda adı geçenlerle aynı safte da tutamaz. Şimdilik, doğu Türk- Moğol'larının gerçek bir dostu olarak görünmektedir.

Azerbaycan dışındaki doğu Türk-Moğol halkları, yani Volga Türk- Moğolları, Tatarlar, Türkmenler konusuna gelince, Türk hükümet çevreleri onları dıştan bağımsız bir devlet şeklinde birleştirmek istemektedirler. Bu devlet, batı TürkMoğollarının , aynı zamanda Kültür danışmanları olarak etkili bir siyasal roller alacağı bir Doğu Türk-Moğol Devleti olacaktır.

Fakat bu planlar hiçbir şekilde Doğu Türk-Moğollarının arzularına karşılık olmamaktadır. Doğululara göre, Yeni Türkiye’de toplanan Türkler sadece son zamanlarda değil, yıllardan beri gerçek milliyetçilik duygularını kaybetmişlerdir. Bakü’de Türkiye’li Türk-Moğol’ları türkçe konuşan levanten sayarlar ve onlarla mümkün olduğu kaadr az temas etmek isterler. Bu, yüzlerce yıllık bir gelişimin sonucudur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarında yüksek saray memurları ve imparatorluk memurları arasında Türk oranı çok azdı. Yüksek memurlar Türkler arasından değil, sırasıyla Macar, Arnavut ve Abdülhamit zamanında ise, Çerkes ve Araplar arasından seçilmişlerdir. Tebrizliler de aynı şekilde Azerbaycan Türk-Moğol’larından olduklarından ve kendilerini Bakü’deki Türk-Moğol’larla aynı kanda saydıklarından tamamen aktüeldir. Tebriz’de bu hareketin belli başlı liderlerden biri olan zatın bizzat İran Genel Valisi olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim.

Hareketin lideri eskiden olduğu gibi yine, Mehmet Emin Resulzade’dir. Resulzade’nin, Polonya Genel Karargahı’nın bir kolundan başka bir şey olmayan “Prometheus” hareketiyle ilişkileri vardır. Polonya, 1939’da düşünce Genel Karargahı’n İsviçre’ye transfer edilen ve Pilsudsky fonları adı altında fonlarıyla yaşamıştır. 1940’ta o siyasal bir görevle, Londra’da Sikorsky’nin yanındaydı. Sonra, öbür Polonyalı mültecilerle birlikte Bükreş’te oturdu. Mali husus bir yana bırakılırsa, Resulzade büyük çapta bir politikacıdır. O’nun Türkiye’deki temsilcisi, yardımcısı olan ve halen İstanbul yakınında er hüviyetiyle Türk mordusuna hizmet eden Mirza Bala’dır. Mirza Bala hakkında, kendisine sadık olmasından başka bir şey söylenemez. Güvenilir kişinin fikrine göre bu iki kişiyle çalışmak ilginç olacaktır. (Başka bir güvenilir kişiye göreyse –bir Türk, bir Moğol- onları bir yana bırakmak lazımdır. Geçmişleri ve mali bağlantıları dolayısıyla kendilerine güvenilmez ve yeni Azerbaycan Devleti’nin kurulmasında hiçbir rol verilemez). Bu yeni Azerbaycan Devleti, öbür doğu Türk-Moğol’larının sorumluluğunu yüklenmek istemiyor. Tersine, onların yani Volga Türk-Moğolları,

Tatarlar, Türkmenler v.b. dağılık yaşadıkları, özellikle ekonomik anlamda geri oldukları için kendilerini yönetemeyecekleri ve uzun bir evrimden geçmeleri gerektiğini düşünüyor. Azerbaycan ihtilal hareketi, kendilerini devletçiliğe götürecek bir hususu programında öngörmüş değildir. Güvenilir kişi, bu rolü Ruslara bırakmamız gerektiğini ve Alman teşkilatıyla tecrübesinin onların nihai gelişmesinde hakim olmasını tavsiye etmektedir.

Almanya, Güney-Doğu'da mümkün olduğu kadar kuvvetli bir devlet kurarak Rusları daima tehdit etmeye özel bir önem vermeli. Ukrayna, bu problemi tatminkar ölçüde çözmüş değildir. Ukraynalılar Slavdır ve Bulgarlarla Sırlar gibi her an Ruslarla olan ortak geçmişlerini hatırlayabilirler. Tür-Moğol'lar için böyle bir durum sözkonusu değildir.

Ben, İran hükümetinin de aynı şekilde Türk-Moğol'larla ilgili olduğuna işaret edince, güvenilir şahıs bunun gayet tabii olduğu yolunda bir cevap vermiştir. Halen İran'daki Fars ve Türk-Moğol'larının sayısı birbirine eşittir. Şahın kendisi de Türk-Moğol ailesindendir. Böyle bir değişimin tercihe değer olduğu kendisine anlatılırsa ve bağımsızlığını böylece koruyabileceğini görürse, Şah, İran-Arap olan ülkesini bir kalemde karışık nüfusa sahip bir ülke durumuna getirebilir. Tebriz Genel Valisi'nin devrimci harekette oynadığı rolü izah eder.

Not : Birinci sayfaya ek : Ankara Hükümeti'nce Doğu Türk-Moğolları meselesi için güvenilir şahıslar arasında, Tatar asıllı emekli GeneralHüseyin Emir Erkilet de bulunmaktadır.

Papen

**Papen'in General Ali Fuat Erden'in Yolculuğu ile İlgili Olarak Alman
Dışişleri Bakanlığı'na Göndermiş Olduğu 10 Kasım 1941 Tarihli Rapor ***

Bildirmiş olduğum gibi iki Türk generali doğu cephesine ve Führer'in genel karargahına yaptıkları ziyaretten çok memnun döndüler. General Ali Fuat dün bana izlenimlerini nakletmek üzere iki saatlik bir ziyarette bulundu. Sözlerinden de anlaşılacağına göre, bütün askeri makamlardan gördüğü iyi kabul her türlü övgünün üstündedir. Bu, kendisine devamlı olarak 1. Dünya Savaşı'ndaki silah arkadaşlığını hatırlatmıştır. Aynı düşünce, General Ali Fuat'ın şerefine verdiği yemekte Albay Fromm tarafından da ifade edilmiştir.

General özellikle, Kiev savaşı ve Dinyeper nehrinin geçilmesi sırasındaki hareket hakkında Büyük Genel Karargah subaylarının vermiş olduğu aydınlatıcı bilgilere teşekkür etmektedir. Bunlar, kendisinin ziyaret ettiği muhtelif karargahlarda dinlediği raporlardır. General, bu tarihi hareketin, Türk Askeri Akademisi'nde öğretim maksadına hizmet etmesi için mümkünse, Rus kuvvetlerinin durumuyla ilgili planı ihtiva eden bir harita temini arzusundadır.

Alman askeri şefleri, kendisi üzerinde fevkalade bir etki bırakmışlardır. Büyük Genel Karargah'la alt seviyedeki karargahta çalışanların hazırlıklarını çok övdü. Alman ordularının, kendisinden sayı ve silah bakımından üstün düşman orduları karşısındaki şaşırtıcı başarıları sadece komutanların fevkalade hazırlıklarından doğabilirdi. Geri hizmettekilerin çalışmalarını da heyecanla dile getirdi.

Bunlara ek olarak Führer'in kendisini kabul etmesinin ve hareket üzerinde bizzat tafsilatlı bilgi vermesinin büyük bir hadise olduğunu anlamak kolaydır. Bu bilgilerden, Ali Fuat, Führer'in Hazar Denizi ve Kafkasları mümkün olduğu kadar kısa zamanda ele geçirmek istediğini çıkarmıştır. O, bu çıkarımı tabiatıyla, birinci ordunun bütünüyle ve büyük kayıplara rağmen Kırım'da çok güç bir harekate girişmesi ve oradan Kuzey Kafkasya'ya kadar ilerlemesine dayandırmıştır. Yoksa General Ali Fuat'a

göre, Kırım yarımadasını kesmek ve birinci orduyla Roostof hücumunu izlemek daha kolay olacaktı.

General'in, Rus esirlerinin bulunduğu kamplara yapmış olduğu ziyaretlerin izlenimleri de ilginç olmaktan uzak değil. Çünkü, büyük sayıda Türk-Moğol asıllı Rus esirlerine daha iyi davranılması ve daha iyi bakılması için tavassutta bulunmasını rica etmişlerdir. Burada, teklifime dönmek istiyorum. Kırım harekatı sona erince, çoğunluğunu Kırım Tatarları'nın teşkil ettiği bitr yönetim kurulsun. Bu, Türkiye'yi politik bakımdan büyük ölçüde etkileyecektir.

Dönüşünden sonra General Ali Fuat, Dışişleri Bakanı ve Mareşal Çakmak'ın da hazır bulunduğu bir görüşmede Cumhurbaşkanına raporunu vermiş ve görüşme altı saat sürmüştür. Bu da, yolculuğun istisnai siyasal önemini ispat eder. Generalin yaptığı çıkarımlar bütünüyle kendisine Führer tarafından izah edilen fikre uyushkundur. Yani, kısaca, Rusya seferi ezilmesi hava şartlarına bağlı üç mukavemet noktası dışında sona ermiş sayılabilir. Bununla birlikte General, Rusya'da bulunduracağımız asker sayısının yüksek olması gerekeceği fikrindedir. Rusya'nın Avrupa'dan işgali ve bu faktörün İngiltere tarafından girişilen abluka hareketine tesiri konusundaysa, abluhanın böylelikle bütün etkisini kaybedeceği düşüncesindedir. General, Führer'e, Dışişleri Bakanı'na ve Feldmareşal von Brauchitch'le Feldmareşal Keitel'e sonsuz şükranlarımı bildirmemi rica etmiştir.

Papen

* Papen'in Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 5 Ağustos 1941 ve 10 Kasım 1941 tarihli raporları için bkz. **İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri,Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden Almanya'nın Türkiye Politikası (1941-1943)** , May yay., İstanbul , 1968, s.36-46.

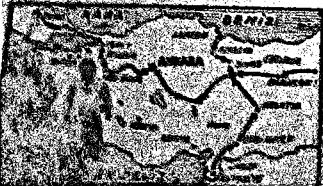
çlik bayramı

nizin dönüm noktası evrim başlangıcı

18., 1 bugün bütün yurd
1 heyecanla kutluyor

Ankara ve İstanbul'da yapılacak törenler

**Türk gençleri bugün Samsundan getirdikleri
bayrakla Türk annelerinden getirdikleri
toprakları Milli Şefo tahdim edecekler**

Şehrimizde meydana çıkarılan gizli cemiyet

**İrkçilik ve Turancılık gayesile
rejime aykırı hareket edenler**

**Nihal Adısz, Zeki Velidi, Doktor Hasan Ferid Canseverle Reha
Oğuzun İstanbuldaki evlerinde bulunan vesikalar, bu memlekete
zararlı faaliyetin iç yüzünü meydana çıkardı**

Memurlara vardım

**RESMÎ
TEBLİĞ**

Selâhiyetli Adli
merciler ise el koydu

Suçluların imzaladıkları
anlaşma, faaliyet program-
ları; şifre ve parolaları

[illegible]

Turancıların dünkü muhakemesi

**Hükûmeti devirmek için gizli cemiyet
kuran 23 kişinin muhakemelerine Örfi
İdare mahkemesinde başlandı**

Turanların 40kili deruapelerinden bir gurluğu: 1 — Doktor Hasan Ferid Canver, 2 — Prof.
Zeki Velidi Togan, 3 — Nihal Adun
İstanbul Birlari Oni Mare makama: 1 — 1944.

gitmişler, Alparslan
sayıları dev

Alman liderleri sergilerini
ve hırsına kaptırırlar
taliik etnek

Kennzahl: 70-10-11-1 — Landes- und
Bau-Leitungen.

Madriden beliditilaine pöytä-
kirjassa lukee, että hän on
suoraan lähtenyt Alankoma-
alaisiin sotajoukkoihin, joi-
hin kuuluu myös hänen vaimonsa.

Terdapat beberapa permasalahan yang dihadapi dalam proses pelaksanaan kegiatan ini, antara lain:

Almanyanus ruber Latr. ♀ paratype
London ? (BMNH) — London coll.
— Arkan colls 2. 8. 4. 6. —

Memurlara yardım

**Dün Vekâletten emir
geldi ve tediyata
başlandı**

Mauritius and various islands
 Whether they have the same
 laws as the other islands or not
 is not known. The islands are
 all small and the population is
 very small.

[illegible]

in karpı halkın
ve iki gündür
«Sulu isteriz»
an canlı delil-
mâstareke İste-
hükûmeti hem
İstefân ter-
harb halli ha-
na getirmektedir.
ceği cevap ne
Yeni durum
rtlarına uygun
Bunun büyü-
er de afakta

ADIR NADI

**nasıl
lecek?**

- Dan Royce
In religiösa
Eg. upplägnings
U. Martine Ho-

tediyata
glandi

EC YÜKSEK GÜVENLÜK
KORUMASIYAT

